



24. évfolyam,
2022. 4

Városthörténeti folyóirat

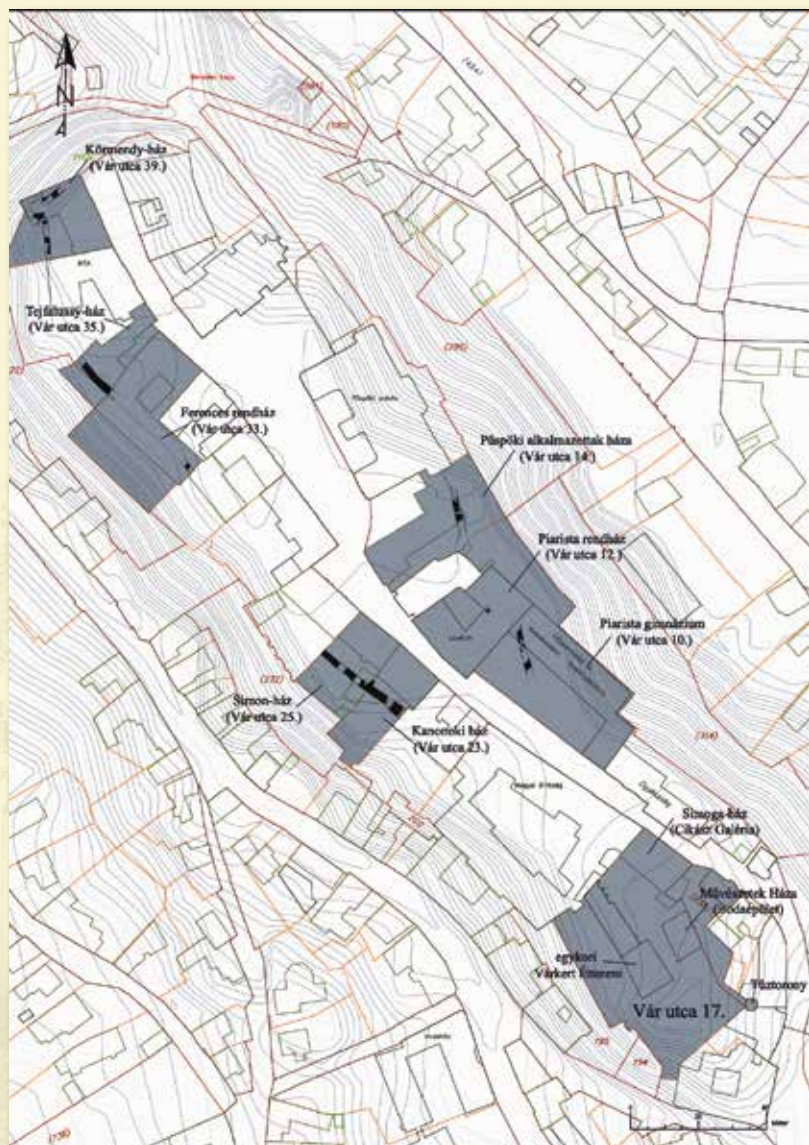
Veszprémi

Szemle

67.



Alapítva: 1993



Várostarténeti folyóirat

Veszprémi Szemle




24. évfolyam,
2022. 4. szám

67.

TARTALOM

VESZPRÉMI KUTATÓK ÉS MŰHELYEK XII.	3	
80 éves Csiszár Miklós, a Veszprémi Szemle korábbi főszerkesztője	3	Szabóné Vörös Györgyi
FORRÁSKÖZLÉS		
Időkapszulák szöveges emlékei a veszprémi várból	17	Karlinszky Balázs
Forrásközlések az 1909-es veszprémi tűzvészről	30	Varga Tibor László
TANULMÁNYOK		
Egy elveszett középkori templom Veszprémben	50	Pátkai Ádám Sándor
Újabb adatok a veszprémi vár középkori – kora újkori erődítésrendszeréhez	62	Hegyí Dóra – Kékesi Márk – Kristóf Virág – Szoboszlay Gergely
A veszprémi papnevelő intézet épületének története. A szeminárium bővítésének lehetőségei a XX. század első felében	86	Árvai-Józsa Kitty
ÉLETUTAK		
„Egei 100” Emlékezés Egei Sándor előadóművészre, Veszprém lokálpatrióta személyiségére	108	Tölgyesi József
AZOK A RÉGI JÓ VESZPRÉMI IDŐK		
Az én Nándortelepem – II. rész	112	Lázár Péterné, Lechner Ágnes
SOKSZEMKÖZT – VESZPRÉM		
18 műemlék, 35 ezer négyzetméter – A veszprémi várnegyed megújulásáról	114	Pleskovics Viola



24. évfolyam, 67. szám 2022. 4. szám

Várostartörténeti folyóirat
ISSN 1217-5358

Alapítva: 1993

Alapító főszerkesztő:
Dr. Tölgyesi József

Főszerkesztő:
Dr. Csiszár Miklós (2011–2018)

Dr. Földesi Ferenc PhD

Technikai szerkesztő:
Dénes Tamás

Szerkesztőbizottság:
Dr. Karlinszky Balázs PhD
Dr. Négyesi Lajos PhD
S. Dr. Perémi Ágota PhD
Dr. Vizi László Tamás PhD

Tanácsadó testület:
Kovács Győző Gyula
Dr. Pálffy Géza DsC
Perlakiné Scharf Claudia
Rainer Pál
Sebő József
Somfai Balázs
Szabóné Vörös Györgyi

Kiadja: a Veszprémi Szemle
Várostartörténeti Közhasznú Alapítvány

Levelezési cím:
alapitvany@veszpremiszemle.hu

Felelős kiadó:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke

A főszerkesztő elérhetősége:
veszleszerk@gmail.com

Nyomda:
OOK-Press, Veszprém

Felelős vezető: Szathmáry Attila

A folyóirat évente 4 számmal
jelenik meg.

E SZÁMUNK SZERZŐI:

ÁRVAI-JÓZSA KITTY tudományos segédmunkatárs, Budapest; HEGYI DÓRA régész, Budapest; DR. KARLINSZKY BALÁZS levéltár igazgató, Veszprém; KÉKESI MÁRK régész, Budapest; KRISTÓF VIRÁG régész, Budapest; LÁZÁR PÉTERNÉ LECHNER ÁGNES nyugdíjas könyvtáros, Veszprém; PÁTKAI ÁDÁM SÁNDOR régész-muzeológus, Veszprém; PLESKOVICS VIOLA építéstörténész, szerkesztő, Budapest; SZABÓNÉ VÖRÖS GYÖRGYI könyvtáros, Veszprém; SZOBOSZLAY GERGELY régész, Budapest; DR. TÖLGYESI JÓZSEF tanár, Veszprém; VARGA TIBOR LÁSZLÓ levéltáros, Veszprém.

Illusztrációk: Hegyi Dóra, Kristóf Virág, Mesterházy Gábor, Nagy Lajos, ÉpiTech, Pátkai Ádám Sándor, Vinis Zoltán

Veszprémi Szemle Várostartörténeti

Közhasznú Alapítvány

Takarékbank Zrt.:

73200189-11291268

Támogatóink:



Nemzeti Kulturális Alap



8200 Veszprém,
Házygyári út 1.

A Veszprémi Szemle megjelenését támogatták

Honoráriumról lemondtak:

Lásd a 16. oldalon.

A borító képei:

Címlapon: Kertész K. Róbert és Sváb Gyula terve, 1928. (Forrás: VFL IX.7a E96)

2. oldalon: 1. kép: Feltárásaink során azonosított középkori várfalszakaszok a Várhegy alaprajzára vetítve. Illusztráció az Újabb adatok a veszprémi vár középkori-kora újkori erődítésrendszeréhez című publikációhoz. (Az ábrát készítette: Hegyi Dóra)

3. oldalon: A Törvényszék udvarán található XVIII. századi pince keleti fala, a középkori várfal részlete. (Fotó: Pátkai Ádám Sándor, 2021.)

háttul: Lechner Jenő helyszínrajza, 1939. (Forrás: VFL IX.7a E94)

VESZPRÉMI KUTATÓK ÉS MŰHELYEK XII.

80 éves Csiszár Miklós, a Veszprémi Szemle korábbi főszerkesztője

SZABÓNÉ VÖRÖS GYÖRGYI

Késő őszi délelőtt hangulatos dolgozó szobában ülünk le. Polcon, szekrényben, körben rengeteg könyv sorakozik. Ablakpárkányon már virítanak a kedvenc karácsonyi kaktuszok, asztalon még rózsá illatozik a kertből. Miklós lányai, unokái fényképről figyelik a szorgalmas nagyapa ténykedését, akit győzködök, hogy érdemes mesélnie. Utódainknak kellene a példaképek, a személyes életutak, a megélt tapasztalatok. Nehézkes kezdés után belendülünk...

Ha visszagondolsz a gyermekkorodra, a szüleidre, mi az, ami nagyon megmaradt benned, amit szívesen megosztanál az olvasókkal?

A második világháború közepén születtem, 1942-ben, bennszülött veszprémi vagyok, mint anyai felmenőim, akik zömmel iparosok voltak. A Cserháton volt a házuk, amit 1966-ban, a nagy városrendezés során letaroltak, hogy helyükre épülhessenek az új panelépületek. Édesapám a zalaegerszegi Csány László felsőkereskedelmiben érettségizett, édesanyám pedig itt a városban az angolkisasszonyoknál képezéstört, de



*Veszprémi Szemle bemutatón
az előadást figyelve*

tanítónőként csak rövid ideig dolgozott. Neki kellett átvenni a nagy család vezetését, mert nagyanyám 1945 újév napján elhunyt, így egyedül maradt nagyapám segítése is rá maradt. Édesapám nem sokat látott kiskgyerekként, katonának hívták be, majd '45 márciusában a „davajgitáros testvérek” visszautasíthatatlan módon „hívták” meg egy majd három évig tartó „wellness programra” a Szovjetunióba. Csak 1947 őszén jött haza, majd 1948 augusztus végén született öcsém. Hazaérkezése emlékezetes. Lakásunkban nagy méretű volt a konyha. Akkora, hogy jól elfért benne a 12 személyesre nagyobbítható konyhaasztal. Nagyszüleimmel együtt ebédeltek a segédek, meg néhány tanonc is. 1947 szeptember legelőjén ott ültem az asztal végén, valamit rajzoltam vagy irkáltam szemben az előszoba ajtója is nyitva volt, betűzött rajta a kora délutáni nap. Egyszer csak az ajtó előtt megállt egy sovány bácsi, s kiderült róla, hogy ő az édesapám. Nem emlékeztem rá, hiszen alig múltam két éves mikor fogságba vitték. Nagy betegen érkezett haza, hosszú ideig tartott, mire Anyu segítségével felépült.

A háborúról nincsenek saját emlékeim. Régi, boltíves házban laktunk, még a válaszfalak vastagsága is legalább 60 cm volt. Édesanyám mesélte, hogy légítámadáskor, ha nem tudtuk a pincébe lefutni, akkor valamelyik ajtóközbe bújtunk el, így nem kaptunk a lakást is betérítő bombaszilánkokból, ami a szomszéd ház tetőzetét pusztította el.

A II. világháború után is nyomorult helyzet volt a városokban, a falvakban talán kevésbé, mert ott volt mit enni, de egy belvárosi házhoz inkább csak kicsi virágoskert tartozott. Kiskgyerekként úgy jutottam tejhez, hogy Barcza nagyapám naponta-másnaponta ment ki Veltypusztára¹, onnét hozott nekem tehéntejet. Nagyapapa ismerte jól Veltyéket, hiszen elég sokat dolgozott nekik, mérlegeket, gépeket javított.

Mai napig élő emlék 1946 karácsonyáról. Apám fogságban, de karácsonyra Barcza nagyapám valahol szerzett egy korántsem teljes Märklin kisvasutat, amit aranykezével felújított. Gyönyörű volt, ahogy emlékszem rá. Egyébként ő csinálta az Iparosdalárda zászlójának csúcscsúszét 1925-ben, ahol évekig tag volt. (A zászlót a Laczkó Dezső Múzeum őrzi és évekkel ezelőtt megmutathattam unokáimnak.) Megjött az ünnepre Csiszár nagyapám is és karácsonyeste ketten a szőnyegen ülve játszottak a kisvasúttal, én meg oldalt ülve néztem őket. Végtelen öregnek tűnt mindegyik, pedig alig töltötték be a hatvanat.

Iskoláidat hol folytattad?

Diákéveimet a polgáriból általános iskolává változtatott Partizán úti I. számú fiú általános iskolában kezdtem. (Az út neve előtte Horthy István út, utána Bu-

¹ Mai Szabadság lakótelep

dapest utca, de akkoriban nemes egyszerűséggel a többség csak Palotai útnak becézte, mert hogy „leánykori neve” bizony az volt.) Az első osztályt viszont a Klebelsberg korszakban, 1929-ben épült Gráner udvari iskola kéttantermes épületében jártam ki, aminek érdekessége számomra az, hogy a piaristák elemi iskolájának létrehozását dokumentáló fehér márványtáblán ott szerepelt gondnokként dédnagybátyám neve, aki a Cserhát társaskör harmadik elnökeként 1925-től a betiltásig vezette az egyesületet.

Veszprémben az ötvenes évek közepén is már több középiskola működött, közülük kellett választani. A Lovassyban kezdtem 1957-ben, ahol aztán 1961-ben érettségiztem. Akkor is jó iskolának tartották a piaristák volt iskoláját. Soha nem felejtethető tanárim: Horváth Géza (a Hacsek), Nagy Kálmánné, dr. Kollega Tarsoly Sándor, rájuk mindig végtelen tisztelettel és szeretettel emlékezem.

A Veszprémi Vegyipari Egyetemre előfelvételiként egy esztendő segédmunkáskodás után kerültem. Jó iskola volt a Bakony Művek elődjében, a Fémfeldolgozó Vállalatnál eltöltött egy esztendő. Sok értékes emberrel ismerkedtem meg, sajnos a számuk egyre gyorsabban fogy. Mint veszprémi, nem voltam kollégista, a telefon pedig elérhetetlen vágy volt abban az időben egy átlagos család számára, így sok spontán eseményről (ma így mondanák: flash mob) maradtam le. A telefantalanságról jut eszembe, nagypapának volt telefonja, ha jól emlékszem 480 volt a száma (valahol van még céges levélpapírja, azon szerepel), ám a háború elvitte. Magát a telefont egy német katona vette magához, amikor '45 márciusában viharos gyorsasággal elmentek, a falon futó vezetékeket pedig egy szovjet kiskatona tépte le távozáskor, csomagolóeszközként történő felhasználásra. Viszont a dugalj magányosan – talán jobb időket remélve? – még a hatvanas évek elején is ott díszelgett az ebédlő falán.

1962–1967, öt esztendő az egyetemen. Ifjúságom szép évei, tele élménnyel, vizsgadrukkal és a kollokviumok utáni összejövetelekkel, legtöbbször a már régen bezárt Marosvölgyiben, ahol Ruha Rudi és zenekara játszott esténként. Sok évfolyamtárrsal a kapcsolat a mai napig megmaradt. Az arany oklevél átvétele után 2017-től félévente találkoztunk, míg a Covid közbe nem szólt, de most szeptemberben – igaz egyre kevesebben – az 55 éves találkozót már Veszprémben tartottuk.

Aktív életed nagy részét a Magyar Ásványolaj és Földgáz Kísérleti Intézetben, közismertebb nevén MÁFKI-ban töltötted, ha jól számolom, egészen pontosan 29 évet.

Friss diplomával az „új gazdasági mechanizmus”² bevezetésekor kutatómérnökként kezdtem meg a munkát. Egészségi gondok miatt néhány év múlva

² 1968-ban vezették be

váltanom kellett, a Kutatási Titkársághoz tartozó műszaki könyvtárban folytattam máfkis életemet. Mindig szerettem a szakirodalommal való foglalkozást, így nem éreztem törésnek a váltást. Előbb a könyvtár és dokumentáció, majd a reprográfiai labornak is a vezetője lettem. Utóbb a tud. osztályvezető-helyettesi poszt is megtalált. Ebben az időben már nyugaton rendszerszintűen működött a különböző szakmai-tudományos referáló folyóiratok digitális feldolgozása. Igaz, akkor még mágnesszalagon történt a szolgáltatás, amit a VVE könyvtárra üzemeltetett, később azonban már telefonvonalon online módon lehetett az előre megfogalmazott kérdésekre megkeresni az adott szakirodalmakat. A megyében az egyetemen kívül Balatonfüzfőn és Pétfürdőn használták a Lockheed Dialog üzemeltetésében elérhető Chemical Abstracts referáló folyóirat adatbázisát. Emlékeim szerint országos szinten a huszonharmadikként léptünk be a rendszerbe. Elsősorban a nagy műszaki egyetemi könyvtárak, a gyógyszeripar és a nagyobb vegyipari vállalatok használták ki a rendszer nyújtotta előnyöket. A CAS-hoz történő hozzáférés műszaki feltételeinek megteremtése elsősorban a Számítástechnikai osztály érdeme volt. Rendkívüli élményt jelentett a sokszor hetekig tartó irodalomkutatás töredékidő alatti elvégzése. Emellett többször rendeztük meg az Országos Műszaki Könyvtári Napok Veszprém megyei kiállítását, de megszerveztük a Gorkij Könyvesbolttal és a Szovjet Kultúra Házával közösen a frissen megjelent műszaki kiadványok bemutatását is. Ilyen volt az a világ, akkor legtöbbször csak orosz fordításban lehetett elérni a legújabb nyugati szakkönyveket, ráadásul olcsón.

Ezek az évtizedekben könyvtáros rendezvényeken többször előadtam, oktattam a Könyvtártudományi és Módszertani Központ szaktanfolyamain, valamint könyvtári szakfelügyelő voltam Veszprémben és a megyében is. A 80-as években az Ipari Minisztérium szakkönyvtári hálózatában a Veszprém és Zala megye hálózati alközpont vezetőjeként is dolgoztam. Tanítottam Esztergomban a vezetőképzőben, a vegyipari műszaki könyvtárakban dolgozó felsőfokú végzettségűeknek szervezett posztgraduális képzésen. Az évek során több könyvtárszakos főiskolai és egyetemi hallgató végezte nálam a szakkönyvtári gyakorlatát. Eközben megszerzett szakmai ismereteimhez csatoltam egy könyvtáros diplomát 1977-ben. Azonban változtak az idők és az intézet tönkrement, felszámolták, jogutód nélkül.

Hogyan élted meg, amikor megszüntették az intézetet? Hogy lehetett ezt túlélni?

Kegyetlen volt. Összevonták a felszámolás alatti NEVIKI-t és a MÁFKI-t. Keserves dolog volt átélni, mikor a kollégáimat sorra elküldték. 1993 körül kezdődött nálunk a leépítés, először Veszprémben, majd a budapesti részlegnél, ahol szintén volt könyvtáros és szakfordító. Először a reprográfiai labort számolták

fel, utána a fordítók, majd a könyvtárosok egy részétől váltak meg. Akit lehetett nyugdíjaztak, nekem akkor még hat évem volt hátra. Így a FA³ MÁFKI-NEVI-KI-ben dolgoztam, a két könyvtár állományának értékesítését végeztem. Szörnyű volt felszámolni mindazt a hatalmas szellemi bázist, amiért elődeim és jómagam annyit küzdöttem. Azért, hogy ne legyen minden olyan „fekete” jöjjön feloldásként egy apróság. Tanulságos élmény volt az értékek mikéntjét illetően: egyszer megjelent egy hófehér Mercedes, vezetője vastag, arany nyak- és karlánccal dekorálva, aki az íróasztala mögé szép könyveket kért. Az aranyozott betűs, piros műbőr kötésű Bolsaja Szovetszkaja Enciklopedija tetszett neki. Megkapta.

A feleségem, nagyon-nagyon sokat segített. Neki és a lányaimnak köszönhetem, hogy túléltem ezt a traumát. Mindenhol falakba ütköztem, nem találtam állást. Túlképzett és öreg voltam, alig több mint 50 évesen. Kati beszélgetett a múzeumi könyvtáros kollégájával, Kópháziné Évával, aki a MKE⁴ Veszprém Megyei Szervezetéből is ismert, aminek 1985–1990 között elnöke voltam. Éva férjét kinevezték igazgatónak a Közgazdasági Szakközépiskolába és az akkori könyvtáros pedig vissza akart menni teljes státuszba magyart tanítani. Így 1996. szeptember 1-től felvett iskolai könyvtárosnak. Felállva a padlóról, bizalmat és szabad kezet kaptam.

Iskolai értesítőket akartam szerkeszteni, ami egyezett az új igazgató, Kópházi Ferenc elképzelésével is. Így aztán 1996 és 2010 között tizennégy kötetet állítottam össze, az utolsó négy évet már nyugdíjasként. Nagy munkát jelentett, mert nyomtatásra készen, pauszon adtam át a megszerkesztett anyagot a nyomdának. Segítségem is voltak: fiatal munkatársam, aki végzős főiskolásként nálam írta szakdolgozatát. Jó bírálatot kapott, ami öröm volt nekem is. Misi, a nyugdíjas katonatiszt portás mindig elolvasta a Naplót és a Veszprémi 7Napot és szólt, ha talált valamit az iskoláról. Ezek a tanévek (1996–2010) jól dokumentáltak. Utóbb megjelent az iskolai értesítő kiadástörténetét feldolgozó tanulmányom is, sokat dolgoztam vele.⁵ Ahhoz, hogy az ember becsülettel egy mondatot le tudjon írni, ahhoz nagyon sok háttér munka kell. Aki nem csinált ilyet, annak hiába magyaráznom.

Jó volt a közigazós élet. Nyakas János egykori kitűnő történelem és magyar szakos tanár *„Sorsdöntő száz nap 1849-ben. A magyar szabadságharc bukásának okai”* című hadtörténeti munkája reprintjének és a hozzá tartozó két tanulmány kiadása (1998) után, 2006-ban elkészítettem az *„Emlékkönyv Benkóné dr. Kiss Aranka*

³ felszámolás alatt lévő

⁴ Magyar Könyvtárosok Egyesülete

⁵ Csiszár Miklós: A Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola tanévi értesítőinek kiadástörténete és szerepük az iskola életében In: *A Veszprémi Közgazdasági és Közigazgatási Szakközépiskola jubileumi évkönyve: 1895–2015.* – Vp.: VKKSZ, 2015. – p. 18–47. o.

tanárnő 90. születésnapjára” című kötetet, a jubiláns Benkőné tanárnőtől nagyon szép köszönő levél érkezett számomra.

Nem bántad meg, hogy elhagytad a vegyészmérnöki pályát?

Reálisan nézve, itthon nem lett volna állásom. Úgy jártam volna, mint többen: belehalok. Többségüknek az a munka amit csináltak, egyszerre csak lenullázódott. Két vegyipari kutatóintézet szűnt meg. És akkor még igaz volt a mondás, ha eldobsz egy követ Veszprémben, vegyészmérnököt találsz el vele.



*Feleségem, Eizler Katalin
2005 nyarán*

Feleségeddel, Kátival szoros, jó kapcsolatban éltetek együtt. Derült égből villámcsapásként ért váratlan halála.

Így volt, életem jobbik felét veszítettem el percek alatt 2006. november 21-én. Hiába jött a mentő gyorsan, nem jutott el Fűredre. Hirtelen szívhalál. Borzasztó nehéz volt, most se könnyű, mindig nagyon hiányzik. Az ő fényképét nem kell kitennem, bennem él. Úgy volt, hogy 2007 januárjától igazi nyugdíjas leszek, de Kópházi igazgató marasztalt, segített vele, így folyamatosan csökkenő idővel, de maradtam. Sok jó kollégám volt, akik „gondozásba vettek” Kati halála után. Amikor újra elkezdtem színházba járni, befogadtak egy 8-10 fős színházba járó csapatba.

Két szenvedélyedről tudok: az egyik a színház, másik a zene.

Színházba kezdetektől, 1961/62-től jártam, akkor voltam segéd munkás. Egyetemistaként veszekedtünk a színház bérletekért, ám minden évben sikerült kicsit jobb helyre kerülni, akkor egész előadást bérelt az egyetem, ami fél nyolckor kezdődött, mert a laborok hétig tartottak. A kicsi egyetem képes volt egy teljes előadást megtölteni, ma ez talán nem jellemző. Örök emlék a Nagy Család ősbemutatója, az egyetemi bérlet előadása végén ott állt a színpadon a percekig tartó vastapsot fogadó szerző, Németh László.

Kis srác korom óta hegedültem. Apai nagyapám az Iparos Dalárdában énekelt, szerette a zenét nagyon. Neki köszönhetem, hogy hét éves koromtól jártam zenét tanulni. Hegedültem, mert zongoránk nem volt, csak hegedű vásárlására volt „tehetsége” a családnak.

1959-ben második gimnazista voltam, akkor tartották a második Helikont. A zeneiskola ifjúsági zenekarában is játszottam, ahol Kókai Rezső Kis verbunkosát is tanultuk és kiderült, hogy többen vagyunk ott lovassysok, így a Helikonra összeverbuváltam egy kisebb kamaraegyüttest. Káté tanár úrtól kértem el a kottákat és Keszthelyen, emlékeim szerint ezüst fokozatot nyertünk előadásunkkal. Jó érzés volt, ha egy alkalomra is, de sikerült egy örömmel muzsikáló társaságot összeszedni. Emellett mindegyikünk számára kellemesen teltek a napok. Meleg május volt, még a Balatonban is fürödtünk, este pedig a lányoknak szerenádokat adtunk.

Három tanárember volt, aki a zenéhez közel vitt: elsőként Káté István, ő hegedűt tanított; 1956 őszén jött Zámbó István, szolfézs és zenetörténet tantárgyakat oktatott; Kollár Kálmánnál kamaramuzsikáltunk. Mindhárman idén lenének 90 esztendősek.

Elsős gimnazistaként már játszottam a Zámbó-féle városi szimfonikus zenekarban egészen harmadéves egyetemista koromig. Akkor félhivatásos lett az együttes és ezt gyakorlással nem bírtam, így 1965 őszén már a városi vegyeskarban énekeltem. 1970 tavaszáig maradtam, nőülésem után kiléptem a kórusból, azonban ott voltam az 50 éves jubileumon, ráadásul azon kevesekhez tartozom, akinek az akkor megjelent kottás (sárga) füzetet Erdélyi Ágnes és Zámbó István együtt dedikálta.

Vittem Káté Istvánnak a 2008-ban megjelent Gizella-napi kötetemből, aki nem sokkal később telefonon kérte, hogy látogassam meg. Meglepetésemre megajándékozott a feleségének írt klezmer autográfjával.⁶ Benne vannak a nyomda előtti végleges javításai és barátja, Balogh József zongoraművész kiegészítései a zongoraszólamban. Amikor megjelent az ujjgyakorlatos könyve, abból is küldött egy dedikált példányt.

Hogyan és mikor kerített hatalmába a helyismeret, honismeret, helytörténet?

Feleségem révén, bár mindig volt egy ilyen beállítottságom, mert élvezettel hallgattam a két nagyapámat, amikor a múltból beszéltek. Apám sosem mesélt a fogságról egy szót sem, de a fiatalságáról igen. Zalában egy kis faluban élték, tíz egynehány kilométerre Sümeghez. A nyári szünetben, negyedikes polgáristaként elgyalogolt Sümegre, hogy megnézzze a múzeumot, amit az igazgató Darnay Kálmán személyesen mutatott be neki. Apu 1932-ben érettségizett. Akkor még volt iskolai értesítő, amiben jó bizonyítvánnyal ő is szerepel. Anyám 1938-ban képesítőzött, ő is a jók közé tartozott. Ezek, valamint a Vetésiben dolgozó dr. Tóth Dezső motivált még, hogy iskolai értesítőt készítsék. Tetszetek gazdag tartalmú

⁶ Szerző saját kezűleg írt eredeti kézirata

értésítői, igaz én egy kicsit másképp csináltam, de az alapvetés azonos volt. Megnéztem a kötelező megjelentetés korszakának előírásait és ezek alapján terveztem meg tartalmát. Izgalmas feladatnak tartottam, és több hálás visszajelzést is kaptam a végzett diákok részéről. Ez a kiadványféleség megkerülhetetlen hely- és neveléstörténeti, valamint kordokumentum, mert az intézmény története belőlük jól követhető. Erre törekedtem is, így elsőként szerepel benne a tanév teljes története adatolva, nevekkal, dátumokkal, eseményekkel, helyszínekkel és az ott történtekkel. Másodsorban tartalmazza a teljes sajtóbibliográfiát, vagyis hol jelent meg az iskola, harmadsorban pedig rögzíti a kollégák publikációs tevékenységét.

Jelentős állomás az életemben az 1999–2011 között megjelenő, a helyi sajtót a XIX. század utolsó évtizedeitől a II. világháborúig feldolgozó Gizella-napi kiadvány, a Múltidéző könyvsorozat⁷. Mikor és hogyan kapcsolódtál be a szerkesztésbe?

Feleségem ötleteként jött létre a sorozat, az első négy kötetet ő készítette. Már a kezdetektől élvezettel hallgattam és olvastam, milyen cikkeket válogatott ki és úgy sajnáltam, hogy pénzsűke miatt ez sem, az sem kerülhetett be a kötetekbe. Rengeteg anyag maradt felhasználatlanul. Lényegében, ha jól belegondolunk, ez a sorozat alapozta meg a legújabb kori várostörténeti kutatásokat megjelenítő köteteket. Utána jött a kaleidoszkóp veszprémi fényképeket gyűjtő mozgalom, majd a városrészeket bemutató könyvsorozat. Ezek előtt nem nagyon volt más, a város közössége számára könnyen hozzáférhető olyan anyag, amiből a város történetét korszakolva, közel teljes vertikumukban meg lehetett volna ismerni. Talán még a Veszprém városi füzetek sorozat hasonló, de azok csak egy-egy nagyon szűk területet dolgoztak fel, a múzeum kis példányszámú kiadványai pedig csak kevesekhez jutottak el.

Kilenc kötet készült a Múltidézőből,⁸ 2011-ben jelent meg az utolsó. 1948-nál hagytam abba a szerkesztést, mert addig a sajtóból még több nézőpontot is lehetett ütköztetni, volt választék. Amit nem írt meg az egyik lap, megírta a másik. Több újság jelent meg még 1945–48 között is, de utána valamennyi megszűnt, csak egy lap maradt, a mai megyei újság elődje.

⁷ <https://www.ekmk.hu/hu/kutatas/6705-konyvtari-kiadvanyok-digitalis-valtozata>

⁸ Múltidéző / szerk. Csiszár Miklósné. – Vp: EKMK, 1999.; Régi jó idők / szerk. Csiszár Miklósné. – Vp: EKMK, 2000.; Pillanatképek a 19. századi Veszprémből / szerk. Csiszár Miklósné. – Vp: EKMK, 2005.; Változó Veszprém a 20. század elején / szerk. Csiszár Miklósné. – Vp: EKMK, 2006.; Veszprém a világháború évtizedében / szerk. Csiszár Miklós. – Vp: EKMK, 2007.; A város élni akar: Veszprém 1919–29 / szerk. Csiszár Miklós. – Vp: EKMK, 2008.; Veszprém a világválság éveiben 1929–1935 / szerk. Csiszár Miklós. – Vp: EKMK, 2009.; Válság után – háború előtt: Veszprém az 1930-as évek végén / szerk. Csiszár Miklós. – Vp: EKMK, 2010.; Veszprém a második világháborúban / szerk. Csiszár Miklós. – Vp: EKMK, 2011.

2011-ben véget ért a *Múltidéző* sorozat. Utána mi történt? Hogyan lettél a *Veszprémi Szemle* főszerkesztője? Milyen koncepció mentén haladtál? Mi volt a célkitűzésed?

2010 késő őszen felhívott Tölgyesi József azzal, hogy időhiány miatt nem tudja tovább csinálni a *Veszprémi Szemlét* és nekem szívesen átadná a főszerkesztést. Kérte, vállalom el. Decemberben mondtam igent. 2011-től vettem át a főszerkesztést teljes erőbedobással. Rengeteg új ismeretanyaggal találkoztam, a várostörténet olyan momentumait ismerhettem meg, amikről addig nem tudtam, vagy nem gondoltam rá. Kapcsolataim révén sok emberrel dolgozhattam együtt, többségükben olyanokkal, akikkel szívesen tettem mindezt. Kölcsonösen segítettek egymást.

Az volt a cél, hogy negyedévenkénti megjelenése rendszeres, kiszámítható legyen. Ne legyenek összevont számok és a várostörténet minden szegmenséből szerepeljen valami. Maradjon meg a könyvek bemutatása, mert az nagyon lényeges. Évenkénti évfordulónaptár közlését vezettem be és folytattam a „*Veszprémi kutatók és műhelyek*” sorozatot, amit Tölgyesi József kezdett el. Új emberek bevonását is fontosnak tartottam, ami nehezen ment, de mindig jött valaki. Bevezettem a kötetbemutatókon a minikonferencia szerű előadások tartását. Minden publikációról lehet és kell is mondani 2-3 percet, de azt igazából meg tudja nézni az olvasó a folyóiratban is. Az előadásban viszont egy-egy dolgozat bővebb kifejtésére kerülhetett sor, ami nem fért bele az írásos szövegbe. Örömmel végeztem nyugdíjasként a folyóirat szerkesztését, ahogy előtte az iskolai értesítők és a kiállítások készítését is. Természetesen közben rendszeresen publikáltam helytörténeti, neveléstörténeti témákról folyóiratokban, évkönyvekben és másutt, előadásokat tartottam kisebb közösségekben és nagyobb konferenciákon is.



A 40. *Veszprémi Szemle* bemutatója
2015. március 4-én. A későn jövőknek már csak állóhely jutott.



*A Veszprémi Szemle 49. lapszámának bemutatója 2018. június 1-én.
Maradt még egy üres szék az első sorban.*

Miért döntöttél úgy, hogy elég volt és az 50. szám után nem szerkesztet tovább a Szemlét?

Az igazság az, hogy eredetileg 75 évesen akartam abbahagyni, de aztán rájöttem, hogy jön a 25 éves évforduló és az 50. szám. Úgy döntöttem, azt még meg-



*A Veszprémi Szemle jubileumi száma bemutatója előtt a Városháza
Kossuth termében 2016. november 16-án.*

csinálom. És szerencsére ott volt a feltörekvő nemzedék, akik tovább fejlesztve, szükség szerint korrigálva végzik a Veszprémi Szemle szerkesztését, megjelenítését. Elsősorban utódom, Földesi Ferenc főszerkesztő, aki nagy hozzáértéssel és szorgalommal tevékenykedik azon, hogy megfeleljen a város múltja iránt érdeklődő – legtöbbször teltházias folyóirat-bemutatókon jelenlévő – veszprémi polgárok igényeinek úgy, hogy közben a megjelenő dolgozatok színvonala is összhangban legyen a velük szemben támasztott szakmai elvárásokkal.

Folytattam viszont a Veszprémi Szemle könyvek sorozat szerkesztését. A sorozat megjelentetésének jól definiált a célja. Ezek a következők: közreadni a kutatók számára azokat a könyveket, amik nem vagy nehezen férhetők hozzá közgyűjteményekben;⁹ élő szerzők kevésbé feltárt területeket feldolgozó munkái;¹⁰ olyan prominens személyek élettörténeteinek közreadása, akik bármely korszakban, bármely területen jelen voltak a közösség életében.¹¹ A negyedik kötettől szerkesztem a sorozatot és az idei 15. számú kötet lesz az utolsó, amit sorozatszerkesztőként jegyzek.

2016-ban alapítottál egy díjat. Hogyan jött az ötlete és milyen cél vezérelt?

Feleségem a megyei könyvtár helyismereti részlegében dolgozott, annak vezetőjeként ment nyugdíjba. Így sokszor és sok időt töltöttem el ott, azt is látva, hogy a legalaposabban végzett munka sem látványos, főleg nem számszerűsíthető. Nyilván az elismerés sem volt látványos, csak az ott megforduló kutatók tudták milyen értékes lehet a segítség, ha a könyvtáros alaposan ismeri a rendelkezésére álló gyűjteményt. Amikor 2016 tavaszán kiderült számomra, hogy a könyvtár feleségemnek egy évtizeddel halála után, a 70. születésnapján emléktáblát akar állítani, akkor döntöttem, hogy a kutatókat segítő, esetleg maguk is publikáló aktív vagy már nyugdíjas Veszprém megyei kollégák munkájának elismerésére és feleségem emlékére évente egy személynek átadandó szerény díjat hozok létre. A díjazottak személyére a velük munkakapcsolatban lévő kollégáik, a helyismereti gyűjteményeket vagy egyáltalán a könyvtárat használó olvasók, kutatók tehetnek javaslatot, amit az Emlékdíj bizottság értékkel. 2016 óta heten kapták meg, az úgy gondolom szép és sorszámozott egyedi zománckép emlékdíjat.

⁹ Véghely Dezső: *Emléklapok rendezett-tanácsu Veszprém város közigazgatási életéből; Veszprém múltja és jelene*; Mihályfi József: *A veszprémi tuzság története*

¹⁰ Kovács Győző Gyula: *Veszprém időjárás és éghajlata*; Földesi Ferenc: *Erős hit – erős akarat: A Magyar Királyi Veszprém-jutasi Honvéd Altisztképző Intézet, 1924–1944.*; Földesi Ferenc: *Az alkotmány védőbástyái; A veszprémi hetes tüzerek/* összeáll. Földesi Ferenc; Sebő József: *Veszprém az irodalomban*

¹¹ Maróti Rezső: *Elfelejtett évtized: 1980–1990; A vidéki fiskális Rupert Rezső/* összeáll. Földesi Ferenc; Varga Béla: *Életem, emlékeim*



Dr. Csizsár Miklósné-emlékdíj átadása a Covid vírusjárvány alatt 2021. december 8-án.

Ha visszatekintesz az elmúlt nyolc évtizedre, elégedett ember vagy?

Igen. Tulajdonképpen mindig fel tudtam állni, mindig volt segítség, mindig volt kiút. Egyetlen egy, ami végig kísér az az, hogy egyedül maradtam. Ez borzasztó, de végül megtaláltam a helyem. Örülök, hogy átváltottam információs szakemberré. Halász Béla, a megyei könyvtár igazgató-helyettese hívta fel a figyelmem arra az új ELTE-s képzésre, amire az utcáról ismeretlenül belépve jelentkeztem. Egy éppen ebédelni készülő öregúr fogadott, aki hamar túl akart lenni a felvételi beszélgetésen, nyilván éhes volt. A nagytekintélyű Szentmihályi János azonban néhány rövid kérdésre adott válasz után leültetett és majd egy órát beszélgettünk az online irodalomkutatás gyönyörűségeiről. Ő a Medlars rendszert ismerte, de amit már akkor használtam a CAS, az ugyanolyan elvek mentén szerveződött. Így adódott, hogy amikor benyújtottam a szakdolgozatomat, azt mondta rá, ez jó, dolgozz rajta, írd meg doktorinak. Akkor már magam kíváncsiságára végeztem kutatást a háttérben, ezt kiegészítettem és 1978-ban benyújtottam a téziseimet. Disszertációmát 1981 őszén védtem meg és 1982 kora tavaszán avattak bölcsészdoktorrá summa cum laude minősítéssel.

Az elégedettséghez a barátok is odatartoznak. Lassan tizedik éve, hogy van egy közel azonos érdeklődési körrel, gondolatvilággal bíró kis közösségünk, aminek neve is van: Sziklay János Asztaltársaság. Havonta összejövünk, meg-

vizslatva a várostörténet régi dolgait és jelen aktualitásait, jól érezve magunkat egymás társaságában.

És ami talán a legfontosabb: a lányaim és vejeim, na meg a négy unoka. Örömet adóan elégedett vagyok velük, büszke vagyok elért eredményeikre, és arra, hogy gond esetén mindig számíthatnak egymásra és én is.



Straub Gyula professzor úrra, Piusra (Straub prof. második keresztnéve) is emlékező 46. lapszám bemutatóján 2017. szeptember 17-én.

Mik a terveid?

Tervek mindig vannak és mindig történik valami, aminek nem kellene. Félig kész volt a jeles veszprémi piarista tanár dr. Rédl Rezső botanikus munkásságáról szóló cikkem, már csak néhány látogatás várt rám a pesti piarista levéltárban, amikor jött a Covid. Aktualitását nem veszítette el az írás, de a 2020-as jubileumi dátum ugrott. A rendelkezésemre álló anyagok felhasználásával elkezdtem kutatni a veszprémi piarista gimnázium diákegyesülete történetét, a mostani öregdiák kör előtörténetét, aminek egy része már ugyancsak összeállt, de közbejött egy véletlenül elszenvedett baleset, ami a 2022-es év eddigi részét lenullázta. Természetesen még sok más feladat is vár, majd kiderül mire lesz időm és erőm.

Miklós huncut mosollyal nézett rám. Elrepült bizony három óra, amit élvezettel átbeszélgettünk. Ahogy cihelődtem, az járt a fejemben, hogy a város

Gizella-díja; a honismereti munkáért járó legnagyobb elismerés, a Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékérem után megérdemelten kapta meg néhány hónappal ezelőtt a Veszprém Megye Könyvtárügyéért Életpályadíj kitüntetést több évtizedes kitartó, magas színvonalú könyvtárosi munkájáért.

A Veszprémi Szemle munkatársai és olvasói nevében Isten éltesse a 80 éves főszerkesztőt! Jó egészségben teljenek napjai, hogy megvalósíthassa dédelgetett terveit.

A Veszprémi Szemle megjelenését támogatták

Kiss Klára	Veszprém
Kuny Domokos Múzeum	Tata
Pétfürdői Közösségi Ház és Könyvtár	Pétfürdő
Solymosi Klára	Veszprém
Vörösmarty Mihály Könyvtár	Székesfehérvár

Honoráriumról lemondottak:

Dr. Csiszár Miklós
Illés Kornélia
Lázár Péterné Lechner Ágnes
Pákozdi Éva Szilvia
Rainer Pál

FORRÁSKÖZLÉS

Időkapuszulák szöveges emlékei
a veszprémi várból¹

KARLINSZKY BALÁZS

A veszprémi várban jelenleg folyó, több épületre kiterjedő felújítások gazdag régészeti leletekkel bővítették a várról rendelkezésünkre álló tudásunkat. Ezzel párhuzamosan a műemléki előírásoknak megfelelően minden épületre kiterjedő alapos építéstörténeti kutatások folytak és folynak, amelyek összegzik és nem egy esetben helyesbíthetik az – akár történeti-szakmai – köztudatban is meggyökeresedett tudásmorzskákat.

A Veszprémi Érsekség 2022. augusztusának és szeptemberének elején két várbeli templomban megtalált időkapuszuláról adott hírt. A ferences templom időkapuszulájának felfedezése váratlan esemény volt, a székesegyházban elhelyezett okmány azonban ismert volt. Ádám Iván kanonok a székesegyházi írt monumentális munkájában és a Veszprémi Hírlapban írt cikkében is megemlékezett erről.² Az alábbiakban forrásközlésként adjuk közre a megtalált időkapuszulák szöveges emlékeit.

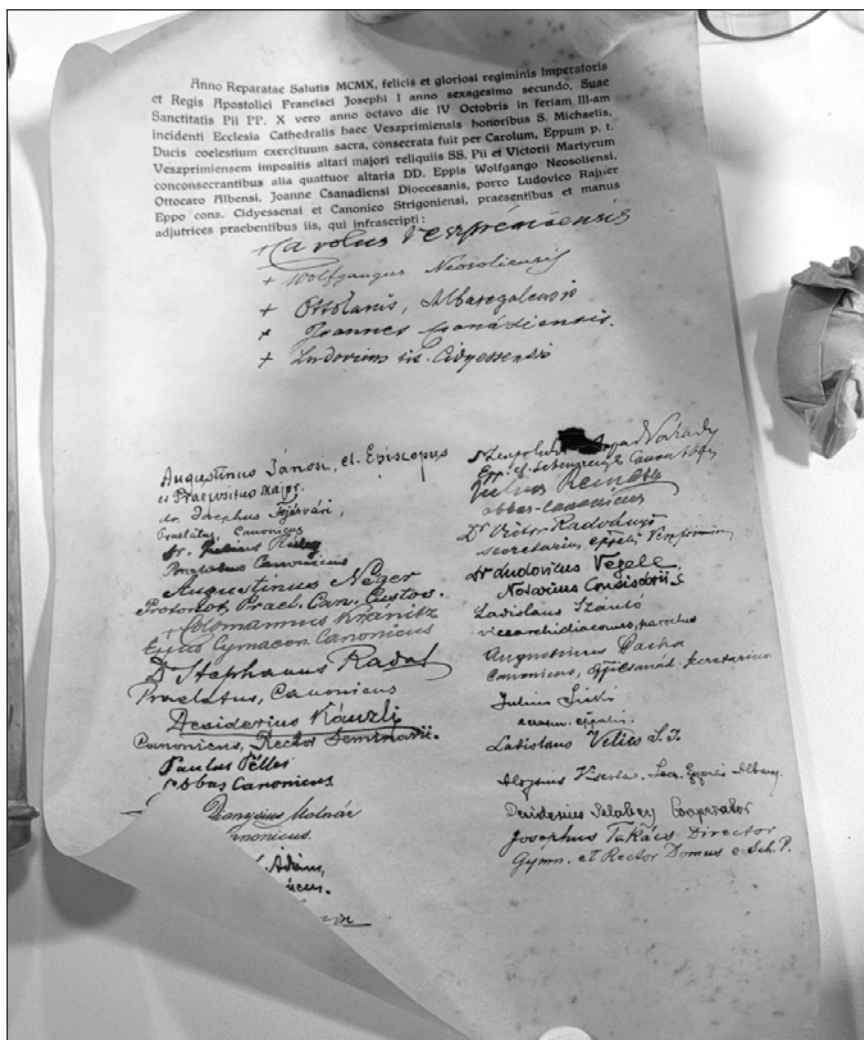
1. A székesegyház időkapuszulájában talált szöveg:³

Anno Reparatae Salutis MCMX, feliciset gloriosi regiminis Imperatoris et Regis Apostolici Francisci Josephi I anno sexagesimo secundo, Suae Sa-

¹ A forrásközlés az NFKFIH 134806. számú („OTKA K”) pályázat keretében készült.

² „A zárókőbe (a szentély episztola oldalán lévő régi ülőkében) helyezték el a restauráció okmányát, aláírva az összes püspökök és kanonokok által.” ÁDÁM, 1912. III. 522. o. „Azután befejezték az oltárok fölszentelésének szép, mély értelmű és megható szertartását, miközben a szentély jobb oldalán levő csúcsívesen faragott keretű üregbe, amelyet a templom egyik régi emlékeként találtak meg a falban s restauráltak, elhelyezte Hornig püspök a templom zárókövével, alája pedig a templom fölszenteléséről szóló okiratot.” Veszprémi Hírlap, 1910. okt. 9. A templom fölszentelése. 2. o.

³ Nyomdai irat kézirat, két hasábra szedett aláírásokkal. Az időkapuszulában elhelyezték még az egyházmegye 1909. évi névtárát is: Schem. 1909.



ncitatis Pii Papae X⁴ vero anno octavo die IV Octobris in feriam III-am incidenti Ecclesiae Cathedralis haec Veszprimiensis honoribus Sancti Michaelis, Ducis coelestium exercituum sacra, consecrata fuit per Carolum, Episcopum p. t. Veszprimiensem⁵ impositis altari majori reliquiis Sanctorum Pii et Victorii Martyrum consecrantibus ala quattuor altaria Dominibus Episcopis Wolfgango

⁴ X. Piusz (1835–1914): pápa (1903–1914). A lábjegyzetben szereplő személyeknek a dokumentum kibocsátásának időpontjában betöltött tisztségét tüntetjük fel a továbbiakban.

⁵ Hornig Károly (1840–1917): veszprémi püspök (1888–1917). PFEIFFER, 1987. 25–28. o.

Neosoliensi,⁶ Ottocar Albensi,⁷ Joanne Csanadiensi⁸ Dioecesanis, porro Ludovico Rajner⁹ Episcopo consecrato Cidyessensi et Canonico Strigoniensi, praesentibus et manus adjutrices iis, quo infrascripti:¹⁰

- + Carolus Veszprémiensis
- + Wolfgangus Neosoliensis
- + Ottocaris Albaregalensis
- + Joannes Csanádiensis
- + Ludovicus tit. Cidyessensis

Augustinus Jánosi¹¹ electus Episcopus et Praepositus Major

Dr. Josephus Fejérvári¹² praelatus, canonicus

Dr. Julius Rédey¹³ praelatus, canonicus

Augustinus Néger¹⁴ protonotarius, praelatus, canonicus custos

+ Colomannus Kránitz¹⁵ Episcopus Cymaeensis

⁶ Radnay Farkas (1848–1935): besztercebányai püspök (1904–1935). 1919-ben a csehszlovák hatóságok kiutasították az országból és Sümegen, Rott Nándor veszprémi püspöki palotájában élt ezt követően.

⁷ Prohászka Ottokár (1858–1927): székesfehérvári püspök (1915–1927).

⁸ Csernoch János (1852–1927): csanádi püspök (1908–1911), később kalocsai (1911–1912), majd haláláig esztergomi érsek.

⁹ Rajner Lajos (1842–1920): 1886-tól esztergomi kanonok, 1906-tól felszentelt cidyessusi püspökként Vaszary Kolos esztergomi érsek segédpüspöke.

¹⁰ Megjelent a Veszprémi Hírlapban a következő fordítással együtt: „Az Üdv MCMX., I. Ferenc József császár és apostoli király boldog és dicsőséges uralkodásának 62., X. Pius pápa őszentsege uralkodásának 8. esztendejében, október 4-én keddi napon, ez a veszprémi székesegyház, mely Szent Mihálynak, az égi seregek vezérének tiszteletére van emelve, fölszenteltetett Károly jelenlegi veszprémi püspök által, a főoltárba tétetvén Szent Pius és Victorius vértanúk ereklyéi, a többi négy oltárt fölszentelvén Farkas besztercebányai, Ottokár székesfehérvári, János csanádi megyéspüspök urak, továbbá Rajner Lajos cidyessai fölszentelt püspök és esztergomi kanonok, jelenlétvén és segédkezvén alulírottak.” Veszprémi Hírlap, 1910. okt. 9. A templom fölszentelése. 2. o.

¹¹ Jánosi Gusztáv (Ágoston) (1841–1911): veszprémi nagyprépost (1909–1911), a székeskáptalan rangban első tagja. Vö. KARLINSZKY, 2021. 128. o., PFEIFFER, 1987. 124–125. o., STRAUZ, 1930. 48–50. o.

¹² Fejérvári József (1834–1911): veszprémi olvasókanonok (1909–1911), a székeskáptalan rangban második tagja. Vö. KARLINSZKY, 2021. 125. o., PFEIFFER, 1987. 99–100. o.

¹³ Rédey Gyula (1849–1921): veszprémi éneklőkanonok (1909–1911), a székeskáptalan rangban harmadik tagja. Vö. KARLINSZKY, 2021. 137. o., PFEIFFER, 1987. 181–182. o., STRAUZ, 1930. 50–52. o.

¹⁴ Néger Ágoston (1838–1919): veszprémi órkanonok (1909–1911), a székeskáptalan rangban negyedik tagja. Vö. KARLINSZKY, 2021. 135. o., PFEIFFER, 1987. 166. o.

¹⁵ Kránitz Kálmán (1841–1935): székesegyházi főesperes és hántai prépost (1909–1911), cymaei címzetes püspök 1907-től, a székeskáptalan rangban ötödik tagja. Vö. KARLINSZKY, 2021. 132. o., PFEIFFER, 1987. 146–147. o., STRAUZ, 1930. 52–54. o.

Dr. Stephanus Rada¹⁶ praelatus, canonicus
 Desiderius Káuzli¹⁷ canonicus, rector Seminarii
 Paulus Péller¹⁸ abbas canonicus
 Dr. Dionysius Molnár¹⁹ abbas, canonicus
 Joannes Ádám²⁰ abbas canonicus
 Dr. Georgius Simon²¹ abbas, canonicus
 Dr. Leopoldus Árpád Várady²² Episcopus electus Sebenicensis, canonicus
 Julius Reiner²³ abbas, canonicus
 Dr. Victor Radványi²⁴ secretarius episcopalis Veszprimiensis
 Dr. Ludovicus Vegele²⁵ notarius consistorii
 Ladislaus Szántó²⁶ vicearchidiaconus, parochus
 Augustinus Pacha²⁷ canonicus, episcopi Csanádiensis secretarius
 Julius Sinkó caeremoniarius episcopalis
 Ladislaus Velics SJ²⁸
 Aloysius Vizota²⁹ secretarius episcopalis Albaregalensis

¹⁶ Rada István (1854–1927): zalai főesperes (1909–1911), a székeskáptalan rangban hatodik tagja. Vö. KARLINSZKY, 2021. 137. o., PFEIFFER, 1987. 179–180. o.

¹⁷ Káuzli Dezső (1855–1942): somogyi főesperes (1909–1911), a székeskáptalan rangban hetedik tagja. Vö. KARLINSZKY, 2021. 128–129. o., PFEIFFER, 1987. 130–132. o.

¹⁸ Péller Pál (1837–1918): pápai főesperes (1909–1911), a székeskáptalan rangban nyolcadik tagja. Vö. KARLINSZKY, 2021. 136. o., PFEIFFER, 1987. 171–172. o.

¹⁹ Molnár Dénes (1843–1927): segesdi főesperes (1909–1911), a székeskáptalan rangban kilencedik tagja. Vö. KARLINSZKY, 2021. 134. o., PFEIFFER, 1987. 159–160. o.

²⁰ Ádám Iván (1844–1928): veszprémi mesterkanonok (1906–1911), plébános (1906–1916), a székeskáptalan rangban tizedik tagja. Vö. KARLINSZKY, 2021. 121. o., PFEIFFER, 1987. 67–68. o.

²¹ Simon György (1863–1945): veszprémi mesterkanonok (1907–1911), a székeskáptalan rangban tizenegyedik tagja. Vö. KARLINSZKY, 2021. 139. o., PFEIFFER, 1987. 185–186. o.

²² Várady Árpád Lipót

²³ Reiner Gyula (1841–1916): veszprémi mesterkanonok (1909–1916), a székeskáptalan rangban tizenkettedik tagja. Vö. KARLINSZKY, 2021. 138. o., PFEIFFER, 1987. 182–183. o.

²⁴ Radványi Viktor (1873–1943): Hornig Károly püspök titkára, a veszprémi Károly- (Feltámadt Üdvözítő-) templom igazgatója 1907-től 1919-ig. Vö. KARLINSZKY, 2016. 130. o., PFEIFFER, 1987. 180–181. o.

²⁵ Vegele Lajos (1880–1947): szentszéki jegyző, iktató és püspöki levéltáros 1907-től. PFEIFFER, 1987. 1071–1072. o.

²⁶ Szántó László (1865–1921): az Egyházmegyei Nyomda és a veszprémi Szent Anna-templom korábbi igazgatója (1901–1907), somogysámsóni plébános, a marcali esperesi kerület alesperese. PFEIFFER, 1987. 966. o.

²⁷ Pacha Ágoston (1870–1954): Csernoch János csanádi püspök titkára, csanádi kanonok. DIÓS-VICZIÁN, 2005. 413. o.

²⁸ Velics László SJ (1852–1923): 1887-től Kalksburgban jezsuita szerzetes-tanár. <http://jezsuita.hu/nevtar/> (A letöltés időpontja: 2022. szept. 14.).

²⁹ Vizota Alajos (1872–1938): Prohászka Ottokár püspök titkára. TAKÁCS, 2010. 261. o.

Desiderius Szlabey³⁰ cooperator

Josephus Takács³¹ director gymnasii et rector Domus e Scholarum Piarum

A főpásztori trón mögül előkerült két üvegcsében lévő írárok.

1. b.³²

Báró Hornig Károly Veszprémi megyés püspök

Isten nevében

Ezen Szent Mihályról nevezett székesegyház legutóbb nagy átalakításon ment keresztül, 1907. ápril 2-án kezdődött meg a bontás és 1910. okt. 4-ikén szenteltetett fel.

Tervező műépítész Aigner Sándor, Budapest.

Építést végrehajtó építőmesterek Horváth Sándor, Csomai [Csomay] Kálmán³³ veszprémi lakosok.

Építés vezető Fabb Károly k. kőműves mester aki az egész építést vezette.

Ácsmester ifj. Bognár János, Veszprém.

Rézműves Volfram [Wolfram] János, Veszprém.

Eternit fedő Hatsek Sándor [Hatschek Lajos], Budapest.

Kőfaragó Seenger Béla, Budapest.

Kőfaragó pallér és oltár állító Graf Ferencz, Budapest.

Asztalos munka készítő Ruprecht Sándor [Ruprich Károly], Budapest.

Asztalos munka készítő Ribarszki [Ribárszky] Győző, Budapest.

Lakatos Kiss Sándor, Veszprém.

Lakatos Farkas Lajos [Farkas Gyula], Budapest.

Festő ornamentika Steinheizer és Götber [Steinhäusl és Kölber], Budapest.

Alak festő Szirmai Sándor [Szirmai Antal] tanár, Budapest.

Burkolat lerakó Meloces [Melocco Péter] Budapest.

Állvány készítő kőműves Bujdosó Mihály, Veszprém.

Veszprém, 1910. augusztus 31.³⁴

³⁰ Szlabey Dezső (1882–1967): veszprémi karkáplán (1909–1904), majd sekrestyeigazgató és alkántor. PFEIFFER, 1987. 992. o.

³¹ Takács József SchP (1848–1920): a veszprémi piarista iskola igazgatója és a rendház rektora (1884–1912). LÉH-KOLTAL, 1998. 381. o.

³² Kézrel, tintával készített irat.

³³ A felsorolt szakemberek költségvetése, számlái és nyugtái fennmaradtak a Veszprémi Főegyházmegyei Levéltárban, a székesegyház átépítésének dokumentumai között. VFL I.4.1.d. I. sorozat, 13. doboz. Vö. POTZNER–VARGA 2011. Szögletes zárójelben jelöltük a mesterek nevét a maguk használta formában; azonosításuk, javításuk a levéltári dokumentumok alapján történt.

³⁴ Érdeemes felfigyelni arra, hogy a szöveg datálásakor már pontosan lehetett tudni a későbbi felszentelés időpontját.

2. A veszprémi ferences (Szent István-) templom időkapszulájában talált szövegek kronológiai rendben

2.a.³⁶

Nagy tűzvész 1909. év április 2-án éjjel ½ 11 órakor a várban.³⁷ Hét nagy ház pusztult el. Öt kanonikális lakás, a papnövelde épülete, ahol a tűz keletkezett, és a mi zárdánk. A nagy viharban menthetetlenül a tűz martalékává lett az összes hét ház tetőzete. A zárdánk templommal és toronnyal együtt leégett, a harangok pedig elolvadtak. Nagy csapás volt a zárdánkra. De a szegények Atyja, ki nem hagyja el a benne bízókat, megnyitotta a híveknek nemcsak szívét, hanem ereszényét is és lehetővé tette a templom és kolostor helyreállítását. A templom és a zárda 1910. év április 12-én tető alá került, mely a költségvetés szerint 36 000 koronába került. A vállalkozó-mester Horváth Sándor veszprémi építész volt. A templom belseje ki lett festve Juhari Károly nyitrai templomfestő által 4123 koronáért, ennek befejezte után egész új orgona építtetett 4200 koronáért. Az orgonát Angster József pécsi orgonakészítő³⁸ csinálta. Az egész építkezés 1911. augusztus hó végére teljesen befejeztetett, csak a torony építése maradt 1912. évre, miután annyi költséggel nem rendelkezett a zárda. A toronyépítést, mely ezelőtt a templom homlokzata fölött állott, Fabb Károly veszprémi építőmester

³⁶ Nyomdai irat égésnyomokkal, kéziratossal betoldásokkal, aláírással. A dokumentum sora kívüli, térítésmentes restaurálásért köszönet illeti Budapest Főváros Levéltárát: Dr. Kenyeres István igazgatót és P. Holl Adrien állományvédelmi főosztályvezetőt és a dokumentumok restaurálását végző szakembereket: Dr. Orosz Katalin, Szabó Mónika és Tóbi Klára főrestaurátorokat.

³⁷ A veszprémi tűzvész 1909. ápr. 2–3. éjjel pusztította el a vár számos épülete mellett a ferences templom tornyát. *„A barátok harangja lezuhant, de nem törte át a templom boltozatát, hanem elolvadt; a templom teteje, fatornya leégett, az öröklámpa lezuhant, de magában a templomban nem történt baj. Brucker Celesztin atya idejekorán átvitte az Oltáriszentséget a kegyesrendiek templomába.”* Veszprémi Hírlap, 1909. április 4. Óriási tűzvész Veszprémben. 2. o. *„Az égő-repülő zsarátnokok hamarosan meggyújtották a szent-ferencrendiek házának tetejét, amely egyszerre három helyen is kigyulladt s pár perc alatt az egész tető s a templom lángokban állott. Recsegett-ropogott a száraz faszindely, s még jobban növelte a tűzesőt. Vészesen búgnak a harangok minden templomban; a barátok égő templomában is szólnak; addig húzta a két minisztránszgyerek, míg a harangkötelek leégve kezükben nem maradtak. Nem sokára a torony leroskad s hatalmas gömbje és keresztje az utcára zuhant, a harangok pedig leolvadtak.”* Veszprémi Hírlap, 1909. április 11. Tűz éjszakája... 5. o. A tűz pusztításáról szóló korabeli híradásokra lásd Varga Tibor László írását a 30–49. oldalakon!

³⁸ Angster József 1867-ben nyitotta meg Pécssett orgonakészítő műhelyét, amely az ország egyik leghíresebb és foglalkoztatott üzeme lett. Az 1953-as államosításig működő üzem több mint 1300 orgonát és harmóniumot készített, többek között a kalocsai, a kassai, a pécsi és a szegedi székesegyházak, illetve, a budapesti Szent István-bazilika részére. SOLYMOSI, 1983.

vállalta el 17 000 koronáért. A torony alapkövetétele 1912. március 26-án ünnepelesen ment végbe, melyet méltóságos Kránitz Kálmán felszentelt püspök és a zárda Syndicusa³⁹ végzett. Az alapkövetétele a hívők sokaságának jelenlétében; szolgáljon Isten nagyobb dicsőségére s a hívők lelki üdvére, földi és örök boldogságuk előmozdítására. Az alapkövetételeéről szóló okmány, mely a torony falazatába helyzetett el, a következőképp szól:⁴⁰

Okmány

Az Úrnak 1912. évében dicsőségesen uralkodó Szentséges Atyánk: X. Pius pápa és apostoli királyunk I. Ferencz József uralkodása, Vaszary Kolos⁴¹ esztergomi érsek és Magyarország prímása idejében, L. Báró Hornig Károly megyéspüspök⁴² és a szerzetesrendünk Rendfőnöke: P. Ozorai Izidor⁴³ kormányzása alatt történt. Ez időszert a zárda tagjai voltak: P. Meszes Polikárp⁴⁴ zárdafőnök, P. Tislerics Theodóz⁴⁵ vicarius, P. Fehér Márton⁴⁶ és P. Herczeg Károly. Fráterek: Fr. Gorisek Didac szakács,⁴⁷ Fr. Csányi Aquilin orgonista⁴⁸ és Fr. Pál Lucián szabó.

A lelki testvérület (Confrater)⁴⁹ tagjainak névsora:

Nagyméltóságú L. Báró Hornig Károly megyés püspök. – Méltóságos Dr. Rédey Gyula nagyprépost. – Méltóságos Néger Ágoston, Őszentsége házi főpapja, apostoli protonotárius. – Nagyságos Káuzli Dezső kanonok, papneveldei rector. – Nagyságos Péller Pál kanonok. – Nagyságos Ádám Iván kanonok, plébános. – Nagyságos Dr. Molnár Dénes kanonok. – Nagyságos Dr. Simon György kano-

³⁹ A mariánus ferenceseknél a kolostorok konfráter rendű gazdasági ügyintézője.

⁴⁰ Kézzelel írt betoldás: „A Kereszt a toronyra 1912. év július 8-án tétellett fel, melyet Meszes Polikárp házfőnök nagy közönség jelenlétében megáldott. A Kereszt magassága 2 méter, a gömb 75 cm, az átmérete 65 cm.”

⁴¹ Vaszary Kolos Ferenc OSB (1832–1915): 1891–1915 között esztergomi érsek, prímás, bíboros. BERKÓ–LEGÁNYI, 1987. 9. o., 88. o.

⁴² A szó utólagos kézírásos betoldás.

⁴³ P. Ozorai Izidor István OFM (1851–1915): 1900 és 1912 között rendfőnök. WEISS, 1978. 149. o. (2831. sz.).

⁴⁴ P. Meszes Polikárp József OFM (1842–1921): a veszprémi ferences zárda főnöke volt 1899–1917 között. WEISS, 1978. 132. o. (2488. sz.).

⁴⁵ P. Tislerics Teodóz József OFM (1841–1917): az 1913-as ferences sematizmusban már vicariusként említve. WEISS, 1978. 211. o. (4052. sz.).

⁴⁶ P. Fehér Márton Antal OFM (1832–1916). WEISS, 1978. 53. o. (870. sz.).

⁴⁷ Fr. Gorisek Didák Ferenc OFM (1862–1913). WEISS, 1978. 62. o. (1083. sz.).

⁴⁸ Fr. Csányi Aquilin József OFM (1866–1936): „szorgos adománygyűjtő a templomfelújítás idején”. WEISS, 1978. 34. o. (487. sz.).

⁴⁹ A szerzetesrendek mellett működő világi és papi személyek, tiszteletbeli rendtagok.

nok. – Nagyságos Reiner Gyula kanonok.⁵⁰ – Nagyságos Rosos István kanonok és egyházmegyei főtanfelügyelő.⁵¹ – Nagyságos Róthy Mihály c. kanonok, kislódi esperes-plébános.⁵² – Főtisztelendő Bauer József városzlódi plébános.⁵³ [Kéz-
zel:] Méltóságos dr. Békefi Remig zirci ciszterci apát.⁵⁴ – Méltóságos dr. Rada István praelatus kanonok. – Nagyságos Halbik Cziprián Szent Benedek rendi apát.⁵⁵

Világiak:

Nagyságos Hallósy Imréné szül. Kránitz Gizella úrnő. – Tekintetes dr. Kerényi Károly nyugalmazott főorvos, neje szül. Szentgály Ernesztina és gyermekei. – Tekintetes Schreiner E. János úr, veszprémi [káptalan]⁵⁶ jószágkormányzója és gyermekei: Szidónia, Ferencz, Károly és György. – Tekintetes dr. Kőszeghy József úr, veszprém-káptalani alapítványi ügyész, neje szül. Papp Szidónia úrnő és gyermekei: Emília, Vilma, László, Mária, Szidónia, Irén és Józsa. – Tekintetes Pöschl Béla úr, a veszprémi káptalani urodalom intézője, neje szül. Hordóssy Matild és fiuk: Béla. – Tekintetes Dr. Mihályfi József enyingi ügyvéd úr és neje. – Tekintetes Molnár Antal küngösi nagybirtokos úr és neje. – Tekintetes Molnár Miklós küngösi nagybirtokos úr és neje. – Tekintetes özvegy dr. mosonyi Ruttner Sándorné, szül. Pataky Matild úrnő és gyermekei: Kálmán és Mária. – Tekintetes Tuza Terézia úrhölgy.

Veszprém, 1912. március hó 30.

Meszes Polikárp
zárdafőnök⁵⁷

⁵⁰ Reiner Gyula (1841–1916): 1909-től veszprémi kanonok. Vö. KARLINSZKY, 2021. 138. o., PFEIFFER, 1987. 182–183. o.

⁵¹ Rosos István (1849–1919): 1911-től veszprémi kanonok. Vö. KARLINSZKY, 2021. 138. o., PFEIFFER, 1987. 184. o.

⁵² Róthy Mihály (1842–1925): kislódi plébános 1874–1915 között, tb. kanonok 1901-től, 1912-től a városzlódi kerület esperese. 1909-től veszprémi kanonok. PFEIFFER, 1987. 883–884. o.

⁵³ Bauer József (1840–1924): városzlódi plébános 1874–1916 között. 1909-től veszprémi kanonok. PFEIFFER, 1987. 270–271. o.

⁵⁴ Békefi Remig József OCist (1858–1924): 1911–1824 között zirci apát. TAKÁCS, 1913. o.

⁵⁵ Halbik Ciprián Gáspár OSB (1840–1927): 1894–1927 között tihanyi apát. BERKÓ-LEGÁNYI, 1987. 10. o., 96. o.

⁵⁶ A papír itt megrongálódott.

⁵⁷ Az aláírás kézzel.

2.b.⁵⁸

1932 július havában a toronyjavítást végezték Bognár Kálmán kőműves és ácsmester, ifj. Molnár István bádogos mester, Fejes László ácssegéd, Kapronczay Gyula bádogossegéd, Völler Zsigmond ács tanonc, Drexler Lajos kőműves tanonc, Gáspár István, Berecz Antal kőműves tanonc.

2.c.⁵⁹

Pax et Bonum!

Ferences templomunk tornyán a kereszt föltetett (mint a mellékelt okmány is bizonyítja) 1912. július 8-án.⁶⁰ Teljes húsz esztendeig állott a Szent Kereszt jele tornyunkon téli viharban, nyári orkánban, esőverésben és napsütésben! Az

⁵⁸ Kézzel, ceruzával írt feljegyzés.

⁵⁹ Kézzel, tintával készített irat.

⁶⁰ A templom alapkövének letételéről: „Értesítés. A helybeli szent Ferencrendiek templomtornyának alapkő letétele március 30-án délelőtt 10 óraker ünnepélyesen fog végbemenni, melyre a keresztény híveket meghívja a zárdafőnökség.” *Veszprémi Hírlap*, 1912. márc. 24. Értesítés. 4. o. A keresztfelhelyezéséről: „A veszprémi szent-ferencrendiek templomtornyának építése jelentékenyen halad előre. A múlt hétfőn tették fel a toronyra keresztet. Jelenleg a bádogos munka, végzése van folyamatban. A torony szép arányaival kezd kibontakozni. Összbenyomásról azonban csak a végleges befejezés után mondhatunk véleményt.” *Veszprémi Hírlap*, 1912. júl. 14. A veszprémi szent-ferencrendiek templomtornyának... 5. o.

utolsó években azonban a kereszt tartógerendája megkorhadott, s így a szél erős nyomására a kereszt elferdült. Attól lehetett tartani, hogy egy vihar majd váratlanul lesodorja s épületben és emberekben nagy kárt tesz! Hogy ez megelőztesék, a veszprémi zárda jelenlegi házfőnöke: Főtisztelendő Horváth József atya⁶¹ nagy költséggel a tornyot állványoztatta, a tartógerendát megújította s a keresztet kitataroztatva gömbjével együtt régi helyére visszaállította a Megfeszített Jézus nagyobb dicsőségére, mindnyájunk örömeire és épülésére 1932. július 7-én Szent Cirill és Metód püspökök ünnepén.

A föntiek hitelül:

P. Deák Szulpic⁶² vikárius s.k.

2.d.⁶³

Dicsőség a magasságban Istennek!

Békesség a földön a jóakarató embernek!

A torony 1932 évi júl. 7-én feltett keresztjét és vörösréz gömbjét⁶⁴ 1946 évi febr. 19-én éjjel dühöngő vihar⁶⁵ lesodorta. Ennek oka kettős volt. Az egyik: a királyfa fenyőfából volt. A víz behatolását megakadályozó reá szerelt tölcészerű védőrész forrasztás hiányossága folytán a királyfa beázott és korhadásnak indult. A másik ok: az 1939–45-iki világháború utolsó szakában Veszprém városát is ért bombatámadások következtében a rézgömböt bomba repeszdarabok ütötték át, lövések is érték a királyfát.⁶⁶ Ellenállását ez még inkább meggyöngítette.

A kereszt és a gömb ezen okmánnal együtt (mellékelve az idevonatkozó korábbi okmányok) 1946. okt. 5-én lett a toronyba feltéve. A költségek 1500 – ezerötszáz – forintot tesznek ki. (A pénz értékének korunkban való gyakori ingadozása miatt tájékoztatásul jelzem: az összeg egy jó minőségű és kielégítő tehozamú 5-6 éves tehén árának felel meg).

⁶¹ P. Horváth József Tamás OFM (1874–1944): 1925-től veszprémi házfőnök. WEISS, 1978. 81. o. (1476. sz.).

⁶² Deák Szulpic János OFM (1894–1967): az 1932-es ferences névtárban nagykanizsai plébánosként és gvardiánként szerepel, az 1935-ös névtárból azonban hiányzik. Schem. 1930. 49. A balatonalmádi plébánia honlapja szerint 1934–1936 között káplán volt a helyi Szent Imre-plébánián. <https://almadiplebania.hu/plebanosok> (a letöltés időpontja: 2022. szept. 14.).

⁶³ Kézzel, tintával készített irat.

⁶⁴ Lásd a 2.c. dokumentumot!

⁶⁵ 1946. február. 18–19-én országos vihar pusztított. RÉTHLY, 1948. 288. o.

⁶⁶ A torony fedélszékének közepén elhelyezkedő oszlop.

Ezen időben Szentegyházunkat XII. Pius pápa⁶⁷ kormányozza. Magyarország hercegprímása Mindszenty József⁶⁸ esztergomi érsek, az anyaszentegyház bíbornoka. Veszprém egyházmegye főpásztora Dr. Bánáss László⁶⁹ apostoli kormányzó, egyben debreceni prépost-plébános.

Rendtartományunk provinciálisa: Dr. Burka Kelemen.⁷⁰ A rendház ez idő szerinti tagjai: P. Gulyás Gellért⁷¹ házfőnök, P. Scheirich Bonaventura⁷² kiérdesült tartományfőnök, P. Weiss Mihály⁷³ vicarius, P. Erős Alajos⁷⁴ hitoktató, Vajda Benjamin, Kővágó Márk, Karlovics Ottó, Tóth Gaudenc testvérek.

Országunk államformája: Köztársaság. 1946. évi febr. hó 7-én alkotta meg a Képviselőház az erre vonatkozó törvényt⁷⁵ népszavazás nélkül. A köztársasági elnök: Tildy Zoltán.⁷⁶ Az államvezetés a demokrácia elvén áll. Legfőbb tétele: az emberi jogok biztosítása; ami evangéliumi tanítás. Adja Isten, hogy szellemben is átvegye az evangéliumot a Mi Urunk Jézus Krisztus dicsőségére és az emberi nem boldogítására.

A torony kereszt renoválását Fű Ferenc III-ik rendi lakatosmester végezte fiai: Ferenc és Attila segítségével. A rézműves munkát Havasi Lajos látta el. Az ácsmunkát Fejes László képesített ácsmester és Hornung Mihály ácssegéd, a bádogos munkát: Viczena Lajos végezte Lajos és György nevű fiaival.

In Cruce salut!

P. Gulyás Gellért
házfőnök

⁶⁷ XII. Pius (1876–1958): pápa (1839–1958).

⁶⁸ Mindszenty József (1892–1975): veszprémi püspök (1944–1945), esztergomi érsek (1945–1974).

⁶⁹ Bánáss László (1888–1949): veszprémi apostoli kormányzó (1945–1946), veszprémi püspök (1946–1949). PFEIFFER, 1987. 15–17. o.

⁷⁰ P. Burka Kelemen János OFM (1895–1968): a mariánus ferences rendtartomány provinciálisa (1946–1948 és 1948–1968). WEISS, 1978. 32. o. (445. sz.).

⁷¹ P. Gulyás Gellért OFM (1889–1953): veszprémi gvárdián (1945–1948). Schem. 1949. 69. o., WEISS, 1978. 65. o. (1145. sz.).

⁷² P. Scheirich Bonaventura György OFM (1880–1964): 1942-től a veszprémi rendházban élt, korábban 1933–1939 között provinciális. Schem. 1949. 91. o., WEISS, 1978. 178. o. (3430. sz.).

⁷³ P. Weiss Mihály János OFM (1910–1994?): 1945-től veszprémi vikárius. Schem. 1949. 102. o., WEISS, 1978. 229. o. (4401. sz.).

⁷⁴ P. Erős Alajos Antal OFM (1890–1949). WEISS, 1978. 49. o. (798. sz.).

⁷⁵ 1946. évi I. tc.

⁷⁶ Tildy Zoltán (1898–1961): református lelkész, Magyarország miniszterelnöke (1945–1946), köztársasági elnöke (1946–1948).

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

- ÁDÁM Iván (1912): *A veszprémi székesegyház*. Veszprém.
- BERKÓ Pál – LEGÁNYI Norbert (összeáll.) (1987): *A pannonhalmi Szent Benedek-rend névtára 1802–1986*. Hn..
- DIÓS István – VICZIÁN János (2005): Pacha Ágoston. In: *Magyar Katolikus Lexikon*. X. Budapest. 413. o.
- KARLINSZKY Balázs (2016): A veszprémi püspöki aula a második világháború idején. A veszprémi székeskáptalan archontológiája 1917–1949. In: KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László: „Nehéz időkben dönteni kell.” *A veszprémi püspökség a második világháború idején*. Veszprém. (A veszprémi egyházmegye múltjából 29.) 105–136. o.
- KARLINSZKY Balázs (2021): A veszprémi székeskáptalan kanonokjai 1777 és 1917 között. Származás, pályafutás, karriertípusok. In: CSIBI Norbert – FORGÓ András – GÓZSY Zoltán (szerk.): *Katolikus egyházi társadalom Magyarországon a 19. században*. Pécs. (Pécsi Egyháztörténeti Műhely 13.) 77–145. o.
- LÉH István – KOLTAI András (1998): *A Magyar Piarista Rendtartomány történeti névtára 1666–1997*. Budapest. (METEM Könyvek 21.)
- PFEIFFER János (1987): *A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950)*. München. (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae VIII.)
- POTZNER Ferenc – VARGA Tibor László (2011): *A veszprémi székesegyház 1907–1910 közötti átépítésének iratai*. Veszprém. (A Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár segédletei. Segédletek 4.)
- RÉTHLY Antal (1948): Magyarország időjárása 1946-ban. *Természettudomány* 3 (1948) 288–290. o.
- Schem. 1909. = *Schematismus Venerabilis Cleri Almae Dioecesis Wesprimiensis a Sancto Stephano Proto-Rege Anno Christi MIX. Fundatae. Ad Annum Domini MCMIX*. Wesprimii.
- Schem. 1930. = *Schematismus provinciae Sanctae Mariae Ordinis Fratrum Minorum S. P. N. Francisci Anno 1930*. Budapest, 1929.
- Schem. 1949. = *Schematismus provinciae Sanctae Mariae in Hungaria Ordinis Fratrum Minorum S. P. N. Francisci Anno 1949*. Budapest.
- SOLYMOSI Ferenc (1993): Angster gyár. In: *Magyar Katolikus Lexikon*. I. Budapest. 278–279. o.
- STRAUSZ Antal (1930): *A veszprémi nagyrépópostok 1630–1930*. Veszprém.
- TAKÁCS Emma (1993): Békefi Remig. In: *Magyar Katolikus Lexikon*. I. Budapest. 696–697. o.
- TAKÁCS Emma (2010): Vízota Alajos. In: *Magyar Katolikus Lexikon*. XV. Budapest. 261. o.
- WEISS, 1988. = WEISS, Michael: *Catalogus alumnorum provinciae S. Mariae in Hungaria Ordinis Fratrum Minorum*. Eisenstadt, 1978. [kézirat] Elérhetősége: <https://mandadb.hu/dokumentum/454805/catalogusalumnorumprovinciaesmariaeinhungaria.pdf> (A letöltés időpontja: 2022. szeptember 14.)

Forrásközlések az 1909-es veszprémi tűzvészről¹

VARGA TIBOR LÁSZLÓ

Az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok keretében a Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár 2020-ban elkezdte „Veszprém megye templomainak adatbázisa” nevű pályázat munkálatait. Ezen kutatási program keretében igyekszünk összegyűjteni és feldolgozni a képi és írott forrásokat, melyek egy-egy templom történetére vonatkoznak.²

Jelen forrásközlés az 1909. évi veszprémi tűzvészről ad hírt, mely tűzvész leginkább a várban pusztított. Négy újságcikk, egy könyvrészlet valamint a veszprémi Szent Mihály-plébánia historia domusának és a ferences rendház feljegyzései kerülnek publikálásra.

Az újságcikkek közül három a *Veszprémi Hírlap* (két tényközlő cikk és egy rövid plasztikus írás a tűzvész látványáról), egy a *Budapesti Hírlap* 1909-es tudósítása került közlésre. Ezen publikációk tényszerűen, pontosan tudósítanak a történekről az utókornak. Nem kerültek publikálásra a napi- és hetilapok összes cikkei, mert az újságok egymástól vették át a híreket, és ennek következtében az információk komoly torzulásokon estek át, vagy eleve téves információk jutottak el a lapokhoz. Például a tűzvészben a veszprémi székesegyház, a Szent Anna-kápolna csak némileg sérült meg, a püspöki palota sértetlen maradt, ennek ellenére több budapesti és dunántúli lapban a három épület közül kettő megsemmisült.³ 1943-ban Kis György⁴ összeállította a veszprémi szeminárium volt rektorának, Káuzli

¹ A forrásközlés az NFKFIH 134806. számú („OTKA K”) pályázat keretében készült.

² Jelen forrásközlés folytatásaként a ferences templom tűzvész utáni felújításának veszprémi dokumentumait szeretnénk közreadni.

³ *Pécsi Napló*, 1909. április 4., XVIII. évfolyam 77. szám, 8. Pusztító tűzvész Veszprémben, *Pesti Hírlap*, 1909. április 4. 31. évfolyam 80. szám., 6. Nagy tűzvész Veszprémben., *Pesti Napló*, 1909. április 4. 60. évfolyam 80. szám., 16. Tűzkatasztrófák a vidéken., *Somogyvár-megye*, 1909. április 4. V. évfolyam 77. szám. 8. Veszprém város pusztulása.

⁴ Kis György (1890–1969): Pappá szentelték 1913-ban. Káplán Káptalanfán 1913. aug.-tól, Kaposszentbenedeken szept.-tól. Augustineumban doktorált 1915-ben. Káplán Zalamerenyén 1915., karkáplán Veszprémben 1915., szemináriumi tanulmányi felügyelő, az egyházjog- és történelem tanára 1916-tól. Zsinati vizsgáztató és szentszéki ügyész 1918-tól. Szemináriumi lelkiigazgató 1926. Szegények ügyvédje 1922-től, zsinati helyettes bíró 1929-től. Az egyházművészeti bizottság tagja 1931-től, káptalani könyvtáros

Dezső⁵ nagyprépost életrajzát. Ebből a könyvből közöltük az 1909-es tűzvészre vonatkozó részt, mely további adalékot nyújt a tűz keletkezéséről, és bepillantást ad a papnövendékek életébe.

A veszprémi ferences rendház háztörténet jellegű feljegyzése nyújtja a tűzvészről a legtöbb információt. Természetesen csak a rendházra és a templomra vonatkozóan, mivel azonban ez az épületegyüttes szenvedte el a legnagyobb kárt, így a tűzvésszel kapcsolatban az egyik legfontosabb információforrás. Meglepő módon azonban a veszprémi plébánia historia domusa csak pár soros feljegyzést tartalmaz a tűzvészről, pedig jelentős esemény volt a plébánia életében. A feljegyzések sorában talán a meglepőbb, hogy a veszprémi piarista háztörténetben az 1909-es tűzvész nincs megemlítve. A közölt forrásokból azonban kiderül, hogy a ferences templom Oltáriszentségét a piarista templomba menekítették át, a nagyheti szertartásokat is itt tartották meg, a szeminaristák pedig a kegyesrendi gimnáziumba vitték megmaradt holmijukat.

Újságírók tudósítása a tűzvészről

Veszprémi Hírlap, 1909. április 4. Óriási tűzvész Veszprémben. 2. o.

Pusztulás a várban

Ha nem látnám magam előtt a leégett házakat, azt hinném, álmodtam...

Fájdalmas péntek⁶ utolsó perceiben kezdődött – s mikor e sorok az egyházmegyé határaihoz érnek, talán még mindig füstölögnek a romok...

1917-től 1936-ig. A szeminárium ideiglenes igazgatója 1935. aug. 28-tól, igazgatója okt. 30-tól. Plébános Kaposvárott a Nagyboldogasszony plébánián 1936-tól, címzetes prépost 1937-től, kerületi esperes 1938-tól. Babics Endrével történt csere folytán veszprémi kanonok-plébános 1947-től, a püspöki székeségek elnöke 1963-tól. Elhunyt 1969. máj. 16-án. PFEIFFER, 1987. 137. o.

⁵ Káuzli Dezső (1855–1942): Pappá szentelték 1879. jún. 27-én. 1879-től házikáplán Iharosberényben az Inkey-családnál, 1882. jan. 1-én elnyerte az iharosi plébániát. 1887-ben a veszprémi szemináriumban az erkölccstan és a lelkipásztorkodástan tanárává és egyben székeséki ügyésznek nevezték ki. 1901-ig tanított. A veszprémi szeminárium igazgatója 1893-tól. Tiszteletbeli kanonok 1896-tól, veszprémi kanonok 1901. márc. 15-től, segedi főesperes 1906-tól, pápai főesperes 1907-től, somogyi főesperes 1909-től, zalai főesperes, majd Székesegyházi főesperes, hantai prépost, örkanonok 1920-tól, éneklőkanonok 1922-től, olvasókanonok 1927-től, általános püspöki helynök 1934. dec.-től, a szemináriumi igazgatói tisztségéről 1935. jan.-ban lemondott. Nagyprépost 1935-től. Általános püspöki helynök 1939. szept. 21-től. Elhunyt 1942. febr. 1-én. PFEIFFER, 1987. 130–131. o.

⁶ Mozgó egyházi ünnep, a Virágvasárnap előtti péntek. 1909-ben április 2-ára esett. A keresztalálásra készülő Jézus szenvedéséből részesülő Szűz Mária ünnepe. 1960 óta nem külön ünnep.

Pénteken éjfélután – az eddigi hírek szerint kéménytűzből – kigyulladt a *szeminárium*⁷ keleti tetője. *Óriási szél volt*. Mire a vár lakói fölriadtak álmukból, már irtózatos lángtengerben állott a szeminárium. A szélvihar pedig röpítette a zsarátnokot,⁸ üszköt⁹ szerteszéjjel, főleg délnyugati irányban; természetesen első sorban a vár nyugati során levő épületekre. Másfél óra alatt lángban állott sorban: Rédey¹⁰ prelátus,¹¹ néhai Palotay¹² nagyprépost,¹³ Péller¹⁴ kanonok,¹⁵

⁷ VVH 1907–1908. alapján régi házszám Vár utca 7., új házszám Vár utca 16. Jelenleg: 8200 Veszprém, Vár utca 20., hrsz.: 297.

⁸ Zsarátnok (szl.): égő parázs.

⁹ Üszök: parázs.

¹⁰ Rédey Gyula (1849–1921): Pappá szentelték 1871. aug. 1-én. Káplán Somogyásmonban 1871. Az Augustineum tagja Bécsben, 1874-ben doktorrá avatták. Káplán Felsőörsön 1874-től, püspöki levéltáros, szentszéki jegyző 1875. szept. 19-től, püspöki titkár 1883-tól, szentszéki ülnök 1885-től, tb. pápai kamarás 1888-tól. Veszprémi kanonok-plébános 1890. szept. 30-tól, segesdi főesperes 1900-tól, pápai 1901-től, somogyi 1902-től, zalai, székesegyházi főesperes, hantai prépost 1905-től, közben az Aggypapok Házának igazgatója is 1900-tól 1903-ig, örkanonok 1906-tól, pápai prelátus 1908-tól, éneklőkanonok 1909-től, püspöki általános helynök, nagyprépost 1911-től, olchini választott püspök 1915-től, káptalani helynök 1917. febr. 12-től szept. 23-ig, ismét püspöki helynök szept. 30-tól. 1921. dec. 9-én hunyt el. PFEIFFER, 1987. 181–182. o.

¹¹ VVH 1907–1908. alapján régi házszám Vár utca 8., új házszám Vár utca 24. Jelenleg: 8200 Veszprém, Vár utca 39., hrsz.: 223.

¹² Palotay Ferenc (1829–1909): Pappá szentelték 1856. márc. 16-án. Káplán Pacsán 1856-tól. Püspöki szertartó 1859-től. Szentszéki helyettes jegyző 1860-tól, szentszéki jegyző és levéltáros 1862-től, szentszéki ülnök 1867-től, püspöki titkár és zsinati vizsgáló 1868-tól, irodaigazgató 1870-től. Veszprémi kanonok 1873-tól. Somogyi főesperes és egyházmegyeyei főtanfelügyelő, zalai főesperes 1883-tól, székesegyházi főesperes, hantai prépost 1886-tól. Kovács Zsigmond püspök halála után a püspöki javak kormányzója 1887-ben, örkanonok 1888-tól, éneklőkanonok 1896. dec. 31-től, nagyprépost, püspöki helynök 1906. jan. 9-től. Elhunyt 1909. febr. 4-én. PFEIFFER, 1987. 168–169. o.

¹³ VVH 1907–1908. alapján régi házszám Vár utca 9., új házszám Vár utca 23. Jelenleg: 8200 Veszprém, Vár utca 37., hrsz.: 224.

¹⁴ Péller Pál (1837–1918): Pappá szentelték 1863. aug. 1-én. Káplán Zalapetenden 1863. aug. 15-től, Kaposvárott 1864. aug.-szept.-ben. 1864-ben szemináriumi tanulmányi felügyelő Veszprémbe, tanár 1866–88. Kötelékvédő 1871–1884, szentszéki ülnök 1882-től, zsinati vizsgáló, szemináriumi lelkiigazgató 1888-tól, a középiskolai hittanárokat képesítő bizottság tagja 1886-tól, szemináriumi igazgató 1892-től, Szent Keresztről nevezett mura-keresztúri apátplébános 1893. máj. 5-től, a nagykanizsai főgimnázium püspöki biztosa 1895-től, a csurgói kerület esperese 1901-től. Veszprémi kanonok 1902-től. Elhunyt 1918. máj. 7-én. PFEIFFER, 1987. 171.

¹⁵ VVH 1907–1908. alapján régi házszám Vár utca 10., új házszám Vár utca 22. Jelenleg: 8200 Veszprém, Vár utca 35., hrsz.: 225.

szentferencrendiek háza,¹⁶ és temploma,¹⁷ Kránitz¹⁸ püspök¹⁹ és Rada²⁰ kanonok háza.²¹ Még a vár nyugati domboldalán levő bozót is égett. Lent a városban pedig égett: a Hosszú utcában²² a Ruttner²³ és Imrek-ház,²⁴ fönt a Jeruzsálemhegyen a Festő-utcában hat ház közel egymáshoz.

Az irtózatosszél borzasztó veszedelemmel fenyegette az egész várost, mert özönnel vitte a zsarátnokot, főképpen a délnyugati városrészbe. Sok ház kigyulladt, de idejekorán elfojtották. Kigyulladt a püspöki palota²⁵ mellett Káuzli kanonok háza²⁶ is; ha ezt el nem fojtják, a keleti városrész is menthetetlen veszedelembé kerül. De szerencsére ezt meg tudták akadályozni. A Szent Anna-ká-

¹⁶ VVH 1907–1908. alapján régi házszám Vár utca 11., új házszám Vár utca 21. Jelenleg: 8200 Veszprém, Vár utca 33., hrsz.: 227.

¹⁷ Szent István király ferences templom. VVH 1907–1908. alapján régi házszám Vár utca 11., új házszám Vár utca 21. Jelenleg: 8200 Veszprém, hrsz.: 226.

¹⁸ Kránitz Kálmán (1841–1935): Pappá szentelték 1863. aug. 1-én. Káplán Karádon 1863–1872. Adminisztrátor Alsópáhokon 1872-től, plébános 1873. jan. 1-től. A keszthelyi kerület helyettes esperese, tanfelügyelője 1891-től, ker. esperes 1898-tól. Veszprémi kanonok 1898. dec. 22-től, segedi főesperes 1901-től, pápai főesperes 1902-től, somogyi főesperes 1905-ben, zalai főesperes 1906-tól, székesegyházi főesperes és hantai prépost 1909-től. Cymeai c. püspök 1907-től. Órkanonok 1908-tól, éneklőkanonok 1911-től, olvasókanonok 1920-tól, nagyrépost 1922-től és püspöki ált. helynök. 1933-ban rubintmisés. Elhunyt 1935. júl. 12-én. PFEIFFER, 1987. 146. o.

¹⁹ VVH 1907–1908. házjegyzéke alapján régi házszám Vár utca 12., új házszám Vár utca 20. Jelenleg: 8200 Veszprém, Vár utca 31., hrsz.: 228.

²⁰ Rada István (1854–1927): Pappá szentelték 1877. júl. 15-én. Az Augustineum tagjaként 1882. máj. 12-én doktorrá avatták. Káplán Pápan 1882-től, püspöki levéltáros és iktató 1883-tól, szentszéki jegyző 1884-től, a középiskolai hittanárokat képesítő bizottság tagja 1886–1896. A Szemináriumban az egyháztörténelem és jog tanára 1889. jan. 30-tól, püspöki titkár 1890-től, szentszéki ülnök 1891-től, helyettes zsinati vizsgáztató 1894-től, irodaigazgató, oldalkanonok 1898. nov. 23-tól, segedi főesperes 1902-től, pápai 1905-től, somogyi 1906-tól, zalai 1909-től, pápai prelátus 1910-től, székesegyházi főesperes, hantai prépost, majd órkanonok 1911-től, éneklőkanonok 1919-től, olvasókanonok 1922-től, szentszéki elnök 1923-tól, apostoli főjegyző 1925-től. Elhunyt 1927. szept. 30-án. PFEIFFER, 1987. 179–180. o.

²¹ VVH 1907–1908. alapján régi házszám Vár utca 13., új házszám Vár utca 19. Jelenleg: 8200 Veszprém, Vár utca 29., hrsz.: 229.

²² Jelenleg: 8200 Veszprém Jókai Mór utca, hrsz.: 89/1.

²³ VVH 1907–1908. alapján régi házszám Hosszú utca 943., új házszám Hosszú utca 8. Jelenleg: 8200 Veszprém, Jókai Mór utca 8., hrsz.: 199.

²⁴ VVH 1907–1908. alapján régi házszám Hosszú utca 888., új házszám Hosszú utca 11.

²⁵ VVH 1907–1908. alapján régi házszám Vár utca 5., új házszám Vár utca 13. Jelenleg: 8200 Veszprém, Vár utca 16., hrsz.: 294.

²⁶ VVH 1907–1908. alapján régi házszám Vár utca 6., új házszám Vár utca 14. Jelenleg: 8200 Veszprém, Vár utca 18., hrsz.: 295.

polna²⁷ teteje is tüzet fogott; Horváth honvédőrmester és Czecey Nándor tanító hősiek biztossággal mászott föl és eloltotta a vész csiráját.

Beégett: a szeminárium második emelete több helyen; az említett kanonoki házak nyugati szárnyain több helyiség. A barátok harangja lezuhant, de nem törte át a templom boltozatát, hanem elolvadt; a templom teteje, fatornya leégett, az öröklámpa lezuhant, de magában a templomban nem történt baj. *Brucker Celesztin*²⁸ atya idejekorán átvitte az Oltáriszentséget a kegyesrendiek templomába.²⁹

A vár nyugati sorának végig égését a plebániaház³⁰ akadályozta még, melynek cserépszindely teteje van; hogy a padlás a szomszéd Rada kanonok házához be nem gyulladt, csak a mentők lélekjelenléte és virrasztása a padláson akadályozta meg. Simon³¹ kanonok házában³² a hátsó épület majdnem meggyulladt.

A székesegyházban³³ semmi kár nem esett, csupán az ideiglenes ablakok zúzódtak be. Ez a nagy épülettömb mentette meg a Cserhátot, mert felfogta az arra röpködő zsarátnokot.

Legtöbb kárt szenvedtek a szentferencrendiek, akiknek minden gabonájuk és háziállatjuk odaégett s az emelet egészen tönkre van téve.

²⁷ VVH 1907–1908. alapján régi házszám Anna tér 582., új házszám Anna tér 1. Jelenleg: 8200 Veszprém, hrsz.: 90.

²⁸ Brucker Kálmán P. Celesztin (1868–1931): ferences rendbe lépett 1885-ben, pappá szentelték 1891-ben. Preaeses és plébános Búcsúszentlászlón 1909–1925., vicarius Felsőesgeden 1925–1931. Catalogus, 1978. 31. o.

²⁹ Szűz Mária és Szent Imre piarista templom. VVH 1907–1908. alapján régi házszám Vár utca 10., új házszám Vár utca 10. Jelenleg: 8200 Veszprém, hrsz.: 292.

³⁰ VVH 1907–1908. alapján régi házszám Vár utca 14., új házszám Vár utca 18. Jelenleg: 8200 Veszprém, Vár utca 27., hrsz.: 230.

³¹ Simon György (1963–1945): Pappá szentelték 1887. aug. 7-én. Káplán Súrón 1887-től, püspöki levéltáros és iktató, egyben az egyháztörténelem s egyházbizottság helyettes tanára a veszprémi Papnevelő Intézetben 1889. jan.-tól, szentszéki jegyző 1890–1899. Püspöki titkár 1898-tól Szentszéki ülnök 1900-tól, veszprémi kanonok, irodaigazgató, zsinati vizsgálótató 1907. aug. 4-től. Segesdi főesperes, zsinati bírós és általános ügyhallgató 1911-től, pápai főesperes, szentszéki bírós, somogyi főesperes 1920-tól, zalai főesperes, székesegyházi főesperes, hantai prépost, majd örkanonok 1927-től, éneklőkanonok 1928-tól, olvasókanonok. Püspöki helynök 1938 és 1939-ben. Káptalani helynök 1939. máj. 6-tól szept. 25-ig, nagyprépost és püspöki ált. helynök 1942-től, provikárius 1943-tól. Elhunyt 1945. júl. 20-án. PFEIFFER, 1987. 194.

³² VVH 1907–1908. házjegyzéke alapján régi házszám Vár utca 16., új házszám Vár utca 17. Jelenleg: 8200 Veszprém, Vár utca 25., hrsz.: 231.

³³ Veszprém vármegyei rendezett tanácsú város belsősége kataszteri térképének másolata az 1926. évi részletes felmérés szerint 7. szelvény: Veszprém, hrsz.: 3., jelenleg 8200 Veszprém, hrsz.: 296.

Nagy veszélyben forgott az irgalmasnővérek zárdája;³⁴ a bentlakó növendékeket még a vész idején átvitték az angolkisasszonyok zárdájába.³⁵

A rettentő és nem szünetelő szélviharon kívül más körülmények is nehezítették a mentést. A vízvezetékben nincs akkora nyomás, hogy a vízsugarakat fölhajtsa a tetőig; – a nagy tolólétra, amint föl akarták állítani, derékban ketté törött; s az emberek a szó szoros értelmében tüzesőben jártak; úgy ráztuk le kapunkról és ruhánkról az égő zsarátnokokat.

A mentésben tűzoltóinkon kívül megbecsülhetetlen szolgálatot tett a teljes létszámban kirendelt honvédség. A márkói tűzoltók is egy óra múlva a tűz keletkezése után már itt voltak.

... Valóban szomorú nagyhetünk lesz, és szomorú húsvétunk.

Isten óvta városunkat a nagyobb pusztulástól!

Budapesti Hírlap, 1909. április 4. Veszprém veszedelme. 7. o.

Veszprém, ápr. 3.

(*Saját tudósítónktól.*) Az 1893-iki tűzvész tizenhatodik évfordulóján újra pusztulással fenyegette a Dunántúl virágzó városát, Veszprémet a rettenetes elem, a tűz. Arányaiban ugyan nem volt akkora a tűz, mint a tizenhat év előtti, amely Veszprém ötszáz házát elhamvasztotta, de a fékevesztett elem most is óriási anyagi kárt okozott. Az álmából fölriadt város éjfélkor nappali világosságra ébredt s rémülve menekült a szabadba, ahol eléje tárult a borzalmas látványosság: *a vár lángban állott*. Az édig nyúló lángnyelveket s a zsarátnok esőt orkánszerű szélvihar hordta a városra, végső pusztulással fenyegetve életet és vagyont egyaránt.

A veszedelem egyre fokozódott, míg végre reggelre sikerült a tüzet lokalizálni. Több kanonoki palota, egy templom és számos emeletes ház lett a tűz martaléka, oltás közben pedig több ember megsebesült, de egyik sem veszedelmesen.

Valamivel éjjeli tizenkettőfél óra után keletkezett a tűz a papnevelő-intézet padlásán. A szeminárium, mely igen nagy kétemeletes palota, az úgynevezett vár északi fokán épült s ezért csak egyik oldaláról, a vár felől lehet megközelíteni. A város tűzoltósága Benkő Gyula dr. főparancsnokkal az élén néhány perc alatt a veszedelem helyén termett, és önfeláldozó bátorsággal fogott az oltáshoz.

³⁴ Irgalmas Nővérek veszprémi Ranolder Intézete. VVH 1907–1908. alapján régi házszám Anna tér 882., új házszám Anna tér 3. Jelenleg: 8200 Veszprém, Szeglethy utca 6., hrsz.: 123/2. Padányi Bíró Márton Római Katolikus Gimnázium, Technikum és Általános Iskola.

³⁵ Veszprémi angolkisasszonyok Sancta Maria Intézete. VVH 1907–1908. alapján régi házszám Ranolder utca 570., új házszám Ranolder utca 5. Jelenleg: 8200 Veszprém, 8200 Veszprém, Iskola utca 6., hrsz.: 5746. Szilágyi Erzsébet Keresztény Általános és Alapfokú Művészeti Iskola, és 8200 Veszprém, Iskola utca 4., hrsz.: 5744/3. Veszprémi SZC Ipari Technikum.

A Bakony felől azonban hideg északi szél táplálta a lángokat s a tűzoltóság minden erőfeszítése tehetetlennek bizonyult az elhatalmasodott vésszel szemben. Az orkánszerű szél úgyszólván percek alatt vitte tovább házról-házra az égő zsarátnokot, s nemsokára több kanonoki palota a hozzátartozó melléképületekkel együtt lángtengerben állott.



1907 előtt a veszprémi vár délnyugati irányból.

Forrás: VFL IX.3. 139.

Félreverték a város templomainak összes harangjait, amelyeknek zúgása fölkeltette a város egész lakosságát. A szeminárium lakóit, a kispapokat a tűzoltók keltették föl, és mentették ki őket az égő palotából. A város lakosságát leírhatatlan rémület fogta el. Az égő vár, mint egy hatalmas fáklya világított az éjszakában, a vihar pedig óriás tüzes virágként szórta a szikrát, parazsat és zsarátnokot a vártól délre fekvő házakra. Fokozta a rémületet, hogy ezelőtt tizenhat esztendővel, 1893-ban szintén egy áprilisi napon csaknem az egész város a tűz martaléka lett, s most is elkerülhetetlennek látszott az a sors. A lakosok ezért házuk tetejére rohantak s ott igyekeztek oltani a lehulló tüzes esőt.

A szeminárium palotájáról a tűz mindenekelőtt a szomszédos egy- és kétemeletes kanonoki palotákra terjedt át. Sorra kigyulladt Rédey Gyula pápai prelátnak, Palotai Ferenc pápai prelátnak, Pellér Pál, Rada István és Králik³⁶ Kálmán fölszentelt püspök palotája. Valamennyi palotának nemcsak a teteje égett el, de

³⁶ Helyesen: Kránitz

a tűz a házak belsejébe is behatolt és elégtek a palotához tartozó istállók és melléképületek is. Kigyulladt a várban lévő ferencendi nagy templom és a hozzátartozó kolostor is. A templom tornya és boltozata beomlott, a harangok pedig valósággal elolvadtak a pokoli hőségben. A kolostor teteje a padlásán fölhalmozott sok gabonával és egyéb élelmi cikkel teljesen elégett, de beégett a kolostor felső emelete is és leégtek az udvaron lévő melléképületek.

A tűz azonban még egyre terjedt tovább. Szerencsére a vár déli lejtőjén nincs épület s a csalitos³⁷ erdő, bár szintén tüzet fogott, némileg mégis útját állotta a veszedelem tovább terjedésének. Nagyon megnehezítette a mentés munkáját, hogy a szél az utcákat is telehordta szikrával és parázssal, úgy hogy a bátor tűzoltókat sokszor halálos veszedelem fenyegette. A mentésben és oltásban segített a tűzoltóknak a 17. honvédegyezred két zászlóalja, összesen nyolc század katonaság. De míg egyrészt az erdő némi védelmet nyújtott, a szél szárnyán repülő zsarátnok a Hosszú-utcában gyújtotta föl a házakat. Ott a vár tövében özvegy Ruttner Sándorné nagy emeletes bérháza, a barátok³⁸ nevezetes Szent Anna-kápolnája és Imrék György háza gyulladt ki. Majd átcsapott a tűz a szomszédos Jeruzsálemhegyre, ahol egymás után elpusztította Keserű József cipésznek,³⁹ Margalet Jenő földbirtokosnak, Dóci Béla cipésznek, Gergelyi Lajos órásnak és Pfeiffer Miklós, volt bádogosmesternek két házat,⁴⁰ azonkívül még három kisebb házat és sok melléképületet.

A katonaság és a tűzoltóság, amely még az éjszaka folyamán a szentgáli és márkói tűzoltósággal is megerősödött, reggel hét óra tájban végre lokalizálta a tüzet. Oltás közben két sebesülés is történt. Egy ember leesett az egyik egyemeletes házról s a lábát törte. Egy szolga a második sebesült, aki a szeminárium épületében a zsarátnokba esett és égett sebeket szenvedett. Mindkét sebesültet a mentők szállították a kórházba. Rajtuk kívül több tűzoltó is megsebesült, de csak jelentéktelenül.

A tűzoltóság és katonaság azonban egész nap talpon volt, mert a város nagy része, különösen a leégett épületek környéke telve volt égő anyaggal. Összesen húsz ház égett le, köztük tizenegy egy- és kétemeletes bérház, számos melléképülettel együtt.

³⁷ Csalitos (tr.): bozót, cserje berek.

³⁸ A Szent Anna-kápolna nem tartozott a ferencesekhez. A veszprémi Szent Mihály-plébánia joghatósága alatt állt, azonban a piarista atyák tartottak ott szentmisét az irgalmas rendi iskolában járó tanulóknak és a híveknek.

³⁹ VVH 1907–1908. alapján régi házszám Szarvas utca 867., új házszám Szarvas utca 4.

⁴⁰ VVH 1907–1908. alapján régi házszám Festő utca 817. és 870., új házszám Festő utca 21. és 16.

Veszprémi Hírlap, 1909. április 11. Tűz éjszakája... 4. o.

Tűz éjszakája, lángok zsarnoksága, zsarátnok orkánja – mindnek orgiája...: ez volt Veszprémben az 1909. év április 3-ára, fájdalmas péntekről szombatra virradó éjjel.

Borzalmas volt és borzalmában fenséges.

Mintha az égbolt csillagtáborra izzó vörösen röpült volna végig a Váron és városon. Mintha vihar hajtotta tűzeső vízszintesen száguldott volna keresztül az utcákon, utcák felett. Mintha egy város közepén égnek nyúló vulkán döntötte volna halálos piros dühét föl, le, széjjel. S e száguldó tűzviharos közepeit futkozó feketevörös emberalakok, mint a démonok a pokol tűzében – egymásba kanyargó víztömlők, mint a Hades⁴¹ fekete kígyói –, fehér vízsugarak, mint tiltakozó felkiáltó jelek, – – –

És a viharzó lángtenger közepett a Székesegyház: áll mint egy aszbesztsziklavár,⁴² mint egy győzhetetlen Gigász⁴³ – büszkén és biztatóan, sérthetetlenül és oltalmazóan ... maga az Egyház képe! ...

A tűz hangja: recsegés, ropogás, pattogás, sistergés – az emberek hangja: kiabálás, ordítás, sóhajtás, sikoltás –, a harangok hangja: rekedt kongás –, trombita harsogása, jelzősíp sívítása – eszeveszett orkán ördögien kacagó zúgása: – fülrepezető, szívet fojtogató pokoli zenekíséret a pokoli látványossághoz –, üvöltő gyászének szörnyű pusztuláshoz ...

Ha nem vagonnak romlása, egy város, fenyegető réme, ha nem emberéletek veszedelme lett volna: Munkácsyak⁴⁴ ecsetjére, Pliniuszok⁴⁵ tollára, Homéroszok⁴⁶ lantjára, Wagnerek⁴⁷ zenéjére méltó fonségesen borzalmas és irtózatosan gyönyörű jelenet lehetett volna.

Figyelő

Veszprém az 1893-iki óriási pusztulásra emlékeztető katasztrófa előtt állott.⁴⁸ Csak Isten különös csodája, hogy nem úgy lett. A fővárosi és vidéki sajtó termé-

⁴¹ Görög mitológiában az alvilág istene. Egyik áldozati állata a kígyó.

⁴² Azbeszt (gr.): jelen értelemben éghetetlen.

⁴³ Kígyólábú óriások a görög mitológiában.

⁴⁴ Munkácsy Mihály (1844–1900): nemzetközileg elismert magyar festő.

⁴⁵ C. Plinius Caecilius Secundus (61–111): ifjabb Plinius a római irodalom ezüstkorának alakja, levelei jelentősek. Nagybátyja Caius Plinius Secundus Maior (23–79) örökbe fogadta és nevelte. Természettudós, ránk maradt fő műve: *Naturalis historia*.

⁴⁶ Homérosz (Kr. e. 8. sz.): a hagyomány szerint az Iliász és az Odüsszeia szerzője.

⁴⁷ Richard Wagner (1813. május 22. – 1883. február 13.): német zeneszerző, karmester, esztéta. Jelentős hatással volt az operaműfaj történetére.

⁴⁸ 1893-ban a Cserhát városrészen közel másfél száz lakóház égett le.

szetesen rémes híreket közölt Veszprém pusztulásáról, de hála az égnek, ez nem úgy van. Úgy amint megtörtént, akarjuk most leírni a katasztrófát.

A tűz oka

A tűz a szemináriumban keletkezett. A kéményt már régen tisztították, a koromszurok⁴⁹ 14 milliméteres volt benne, amint a hivatalos vizsgálat megállapította. S mikor a rendőrkapitány megkérdezte Jenőfi kéményseprő-mestert, ez nem tudott más kifogást felhozni, mint azt, hogy a legényeknek ebben a szociális világban nem lehet parancsolni. Elég sajnós!

Ez a koromszurok gyulladt meg, amelyet a nagy szél még jobban istápol, úgy hogy a sziporkák⁵⁰ kiszállottak a kéményből s meggyújtották a tetőt.

A szurok égése óriási füstöt okozott a szemináriumban, amelyet Káuzli Dezső kanonok-rektor⁵¹ vett először észre ½ 12 órakor; fel is keltette hamarosan az előjárókat, akikkel – s az ezen pillanatban megérkezett két tűzoltóval – együtt felment a padlásra. A tetőhöz azonban nem férhettek s a még-még keletkező tüzet nem tudták eloltani a felvitt néhány dézsa vízzel.

A nagy szélviharban a tűz mindjobban elharapódzott s néhány pillanat alatt éjjeli 12 óra után hamarosan lángokban állott az egész szeminárium.

A kispapok a kegyesrendiek házába menekültek, megmentvén a padlásról kufferjaikat.⁵²

A tűz terjedése

A hatalmas orkán tépte-marcangolta az égő tetőt, hordta a tüzes zsarátnokot. Rémesen felséges látvány volt, amint óriási tűzeső hullott alá a várba és az egész városra. A várban a tetőket zsarátnok borította el; az utcán tűzön jártunk; sok kalap és ruha meggyulladt; a munka meg volt nehezítve.

Az égő-repülő zsarátnokok hamarosan meggyújtották a szent-ferencrendiek házának tetejét, amely egyszerre három helyen is kigyulladt s pár perc alatt az egész tető s a templom lángokban állott. Recsegett-ropogott a száraz faszindely, s még jobban növelte a tűzesőt. Vészesen búgnak a harangok minden templomban; a barátok égő templomában is szólnak; addig húzta a két minisztráns-gyerek,⁵³ míg a harangkötelek leégve kezükben nem maradtak. Nemsokára a torony leroskadt s hatalmas gömbje és keresztje az utcára zuhant, a harangok pedig leolvadtak.

⁴⁹ Koromszurok: tökéletlen égéskor a kéményben lecsapódó, gyúlékony anyag.

⁵⁰ Sziporkák: szikrák.

⁵¹ Rektor: papnevelő intézet vezetője.

⁵² Kuffer (n.): bőrönd.

⁵³ Ministráns (lat.): katolikus egyházi szertartásnál a papnak segédkező személy.

Leég az egész vár

A szent-ferencrendiek házáról a tűz elharapódzott Kránitz püspök házára, majd a szél fordultával kigyulladt Péller, néhai Palotay nagyprépost, és Rédey kanonok háza. Legutoljára Rada kanonok háza.

Már-már azt hittük, leég az egész vár, mert a nagy forróságban minden tüzet fogott. Mentésre gondolni is lehetetlen volt. A tűzoltóság kivonult teljes létszámban és felszereléssel. Azonban sajnos meg kell vallanunk, tehetetlenek voltak, mert a víznek nem volt nyomása, (csak 5–6 méternyire vitt fel) a tömlők oldalain több víz jött ki, mint a sugárcsővön, no meg rövidek is voltak; az új tolólétra pedig a kezelés tudásának hiánya miatt eltörött. Így tehát tétlenül kellett néznünk, mint pusztulnak egymás után a kanonoki házak.

A közben kirendelt katonák igen nagy segítségül szolgáltak a hurcolkodásnál és oltásnál, fáradságot és munkát nem kímélve fogtak a munkához, s derekasan megállották helyüket.

A tűz a várban – hála az Istennek – nem tudott tovább terjedni, mert a plébánia-épület cserepes lévén, nagy ellentállást fejtett ki. De ez is csak a káplánok derekas munkájának köszönhető, akik még idejekorán bedugták a tűzfalnak a Rada-ház felőli szellőző lyukait, úgy hogy a zsarátnok nem tudott behatolni. Az óriási forróságban és tűzben azonban a plébánia-ház vár-felőli sarka kigyulladt; szerencsére még gyorsan észrevették és 2 órai munka után ezt a veszedelmet elhárították. Ha a plébánia-épület leég, Isten a megmondhatója, mi lett volna az egész várral.

A Hosszú-utcán

A várból az orkán a Hosszú-utcára zúdította borzasztó erővel az égő zsarátnokot és a lehulló tüzes gerendákat. Ettől kigyulladt a vár oldalát befedő bozót, amely mint a zsír, úgy égett. A vár oldalába beépített házak ezzel óriási veszedelemnek voltak kitéve. Ki is gyulladt több ház többször is, de az emberek ébersége mindannyiszor sikerrel küzdött meg a pusztító elemmel. Ezenközben a plébánia udvarából elkezdtek két tömlővel is fecskendezni a bozótot; sikerült is eloltani.

Ahol azonban legkevésbé félték a közeli veszedelemtől, ott ütötte fel fejét a veres kakas. Imrék György fazsindelyes háza tüzet fogott s pár perc alatt leégett. Innét a tűz átcsapott a Ruttner-házra, amelyet megmenteni szintén nem lehetett; ennek padlásán egész vagyron égett el: ruha, bútor stb.

A szélnek hatalmas huzatja volt a Jeruzsálem-hegy és a Vár között, amely veszedelmessé tette a helyzetet a Szt. Anna-kápolnára és az irgalmasnővérek zárdájára. Ez utóbbiban a kis leányok rémüldözve hordták le a padlásról holmijukat s készen állottak szepegve és sírdogálva a lépcsőházban, mígnem elvezették őket az angolkisasszonyokhoz.

A Szt. Anna-kápolna egyszerre csak tüzet fogott. E sorok írója hamarosan átvitte az Oltáriszentséget az apácák egyik földszinti osztályába. Ugyanebben a pillanatban Czecey tanító és Horváth őrmester felhatoltak a padlásra, vizet víve magukkal. Még éppen jókor érkeztek. Sikerral küzdöttek meg a tűzzel s az ő érdemük, hogy az Anna-kápolna le nem égett.

A Jeruzsálemhegyen

Épp a plébánia udvarában az északi fal mellé húzódtam a tűzeső ellen, mikor egyszerre 8–10 villanást láttam a különböző tetőkön, amelyek tüzet fogtak. De hamarosan eltűntek s újra sötétség lett. Két ház azonban a református templom előtt tüzet fogott s hamarosan le is égett. Innét a tűz átcsapott a Festő-utcába, ahol négy ház hamarosan lángban állott. Lejjebb az iskola mellett is leégett egy ház. A várban már nem volt menteni való. A cserepes házak pedig már kiállották a tűzpróbát. A tűzoltóság és katonaság tehát az új vész helyén összpontosította minden erejét. A kivonult 400 tartalékos, mint egy hadsereg zárta körül a tűzfészket, megszállva a házakat, úgy, hogy a tűz egy oldalon sem tudott tovább terjedni. Valóságos katonai bravúr. Dicséretet érdemel katonaságunk, mert nekik köszönhető, hogy több ház, sőt az egész Jeruzsálemhegy le nem égett.

Másnap

A tüzet részben mindenütt lokalizálták, de azért senki sem gondolt az alváásra, vagy ha gondolt is, az izgalomtól nem tudott, vagy szemeinek bántalmái nem engedték aludni. De nem is igen lehetett aludni, mert a várban egész éjjel égett, sőt reggelre kelve is füstölgött mindegyik leégett ház. Csak most láttuk, mily szomorú ez a kép. Csupasz falak, még füstölgő padlás, komoran álló iszonyatos magas és vastag kémények, kiálló tűzfalak, amelyeket az erős szél ingatott s minduntalan ledöntéssel fenyegetett. Üszkös udvarok, fekete ablakok, ledőlt torony, sült malac és égett tyúkok stb.

Azt hiszem, a várban sohasem járt még annyi ember, mint szombaton. A kíváncsiság végtelen sok embert csalt fel, akik borzadva nézték a vár pusztulását. A tűzoltók és a kirendelt katonaság szombaton egész nap talpon volt, mert még mindig volt oltani való, különösen az északi öt épületen. Sőt a barátoknál és a szemináriumban még hétfőn reggel is találtak bontás közben égő gerendákat.

A pusztulás. A kár

A hatalmas, erős épületekről mindenki azt gondolta, hogy elpusztíthatatlanok. S most láttuk csak, mily gyenge lábon állottak. A szemináriumban leszakadt az I. számú tanterem, a zeneterem és a folyosó több helyen. Rédey kanonoknál

két szoba, azonkívül a sok víz az első emeletet nagyon megrongálta. A volt nagypréposti házban⁵⁴ három szoba szakadt be. A barátoknál kettő, a többiek pedig az emeleten oly állapotban vannak, hogy életveszélyes a bennük való tartózkodás.

A pusztulás már maga nagy kár, de ha ez élelmiszerekben történik, akkor sokkal nagyobb kárnak vesszük. Ilyen is sok volt. A szemináriumnak elégett 15 öl fája. A legnagyobb kár a szegény barátokat érte, akiknek elégett 40 métermáza gabonájuk, 12 zsák lisztjük, 5 sertésük, 5 öl felvágott fájuk, 1 kocsijuk és 1 hintajuk. Hozzá még hajléktalanok is lettek, mert lakásaik a felső emeleten mind hasznavehetetlenek. Azonkívül sok dolognak lába kelt. Itt egy-két sonka, amott egy-két oldalas, vagy néhány tábla szalonna; egyik háznál a gazdaasszony összes cipői és kalapjai s Isten tudja még mi minden.

A hivatalos vizsgálat szerint az ingatlanokban esett kár 245 ezer koronára becsülhető. Ebből csak 117 ezer volt biztosítva. Az ingóságokban esett kárt 15 ezer koronára, a szentferencrendiek összes kárát 80 ezer koronára becsülik.

Epizódok, balesetek

A Jeruzsálemhegyen egyik házból Kuhn szentgáli tűzoltóparancsnok, jelenleg szakaszvezető, két kis gyermeket mentett meg s szerencsésen ki is jött, mikor egy lezuhanó gerenda éppen a hátára esett, de nem történt semmi baja.

A szemináriumban szorgalmasan dolgozott és mentett a fürdőház új maszszírozója, mikor meghallotta, hogy ég a háza. Rohan haza; a takarékpénztári fordulónál elesik, agyonzúzza bal kezét és kificamodik a lába. Hamarosan körül veszik s leültetik a Csonkával szemben levő bástyára, ahol ajánlják, hogy vigyék hamarosan a kórházba megmasszíroztatni. Én is ép ott állok s felismerem. „*Ki fogja őt megmasszírozni, mikor ő maga a masszírozó?*”

A sok esés közül, amelyekről tudomásunk van, egyik sem halálos; mind kisebb fajtájúak. Általában sok ember viseli munkájának jelét a kezén vagy arcán, de erre azt hiszem mindenki büszke, mert lelkiismeretes munkában kapta.

A vár lakói közül a papok, akik leginkább voltak a tűzben és füstben, szemeket fájdtították, amelyek gyulladásba estek. Fekete szemüveg lett az orvosság.

Rémhírek

A katasztrófa híre hamarosan eljutott a vidéki városokba és Budapestre, ahol természetesen nem alkothattak maguknak objektív képet az itteni helyzetről. Rémes jelentések érkeztek a legtöbb lapban, amelyek közül a legrémesebbet egy helybeli kereskedő még a kirakatba is kitette a közönség mulatságára.

⁵⁴ 1907–1908 Veszprém város házjegyzéke alapján régi házszám Vár utca 9., új házszám Vár utca 23. Jelenleg Vár utca 37., hrsz.: 224.

A képes lapok lerajzolták, amint a tűzoltók mentik az ablakokon át a kispapokat.

Leégett a püspöki bazilika! A harangok leolvadtak! A falak ledültek!⁵⁵ Elégett a rezidencia!⁵⁶ Elpusztult a történelmi nevezetességű Anna-kápolna és stb. stb. Mindez – tudjuk – hála Istennek, nem igaz.

Epilógus gyanánt egy két szomorú hírt kell közölnünk. Szeretnénk elhallgatni, de tanulságképpen ideszögezzük. Ilyen hírek és beszédek jártak szájról-szájra bizonyos nem intelligens elemeknél, (akik egész létüket és boldogságukat annak köszönik, hogy itt a püspök és a káptalan): hogy a papok felperzselik az egész várost; fizessenek most, mert a tűz ott keletkezett; ők az okai a pusztulásnak. Sőt egyik úriasszony, ámbár a háza le sem égett, csak megrongálódott, a káptalantól és püspökségtől rekompenzációt kér! És mennyit lopkodtak „mentés” örve alatt „jószívű” segítők!

Tanulság

A tűzrendészeti szabályzat paragrafusainak végrehajtását tessék ellenőrizni; a kéményeket rendszeresen takarítani, több és jó tömlőt beszerezni, és gondoskodni, hogy a várba is legyen nyomása a víznek.

Dr. Pados Gábor⁵⁷

A tűzvész leírása a korabeli dokumentumokban

Dr. Kis György: *Káuzli Dezső élete és az inkei plébánia alapítása (1855–1942.)*. Kaposvár 1943. 49–51. oldal

Tűz. Rövid ideig volt csend a ház körül. 1909. április 2-án fájdalmas péntekre virradó éjszaka kigyulladt a szeminárium, s az óriási szélviharban leégett a Várban a szemináriumon kívül a barátok zárdája, temploma és öt kanonoki ház. (Érdekes, hogy a feljegyzések szerint 1802-ben és 1838-ban is volt kéménytűz.) A városban is 4–5 ház különböző helyeken. A rektort nagyon bántotta, hogy ez az óriás tűz éppen a szemináriumból indult ki. Az inasok a földszinti portaszoba

⁵⁵ *Pesti Napló*, 1909. április 4. 60. évfolyam 80. szám., 16. Tűzkatasztrófák a vidéken.

⁵⁶ *Pesti Hírlap*, 1909. április 4. 31. évfolyam 80. szám., 6. Nagy tűzvész Veszprémben.

⁵⁷ Pados Gábor (1881–1943): Pappá szentelték Rómában 1905. okt. 28-án. Káplán Karádon 1906-tól, karkáplán Veszprémben 1907-től, hitoktató Veszprémben 1908-tól, Budapesten 1909-től, plébános Nemesvámoson 1910-től, Kőröshegyen 1915-től, Nyárádon 1941-től, tanácsos plébános 1930-tól. Elhunyt 1943. ápr. 30-án. PFEIFFER, 1987. 806. o.

kályhájában este oly nagy tüzet raktak, hogy a parázsból reggel 4–5 kályhát könnyen be tudjanak fűteni. Az erős szél nagy huzatot okozott, kigyulladt a kémény, annak hasadékan kipattant a szikra és felgyújtotta a tetőt. Éjfél tájban már égett az egész ház; reggelre a II. emelet mennyezete is beszakadt. Az épület nagyrésze használhatatlanná vált. A növendékek egy része húsvéti vakációra hazamehetett, az épület első emeletét, mely továbbra is használható állapotban maradt, a földszinti helyiségekkel együtt berendezték tantermeknek, a rektor pedig saját kanonoki házának összes bútorait felrakatta a padlásra (szerencsére ez a ház, a püspöki palota és a székesegyház megmenekült a tűztől) s a szépen kitakarított, parkettás lakásba berakatta a szemináriumi ágyakat, szekrényeket, mosdókat 40–42 kispap részére; néhány növendék a barátok zárdájában kapott elhelyezést. Így a húsvéti vakáció után megkezdődtek az előadások, s rendszeren be lehetett fejezni a tanévet.

A veszprémi Szent Mihály-plébánia Historia Domus.⁵⁸ 181. old.

A vár leég

Mikor 1909. ápr. 2-án fájdalmas péntekről szombatra virradó éjjelen ½ 12-kor a szeminárium[i] kéménytűz következtében kigyulladt s a fél vár leégett a barátok templomával, zárdájával, 4 kanonoki házzal együtt, a nagyheti szertartásokat a kegyesrendiek templomában kellett végezni. A tűz valóban borzalmas volt (e sorok írója átélte); a váron kívül leégett a Hosszú utcában a Ruttner és az Imrek féle ház, a Jeruzsálem hegyen 6 ház, sőt az Anna kápolna is kigyulladt, de azt Czeczey tanító és Horváth őrmester megmentették. Az építkezés elég sokáig tartott, a barátok templomának új tornya csak 1912 nyarán lett kész.

dr. Kis György írása

A veszprémi ferences rendház leírása a tűzvészről⁵⁹

Óriási tűzvész és pusztulás a veszprémi várban 1909. év április 2-án

Fájdalmas péntek utolsó perceiben kezdődött, kigyulladt a szeminárium keleti tetője éjfél tájban. Óriási szél volt. Mire mi a vár lakói felriadtunk álmunkból, már irtózatlan lángtengerben állott a szeminárium. A szélvihar pedig röpítette a zsarátnokot, üszköt szerteszéjjel, főleg délnyugati irányban, természetesen első sorban dr. Rédey prelatust, néhai Palotay nagyprépost, Peller kanonok, szent-

⁵⁸ VSzMPL, Historia Domus 181.

⁵⁹ MFL Veszprémi rendház, Utasítás az utódoknak és a nagy tűzvésznek leírása, valamint a befolyt segélyek jegyzéke.

ferencrendi zárda- és templomunk, Kránitz püspök és Rada dr. kanonok háza [felé]. Még a vár nyugati domboldalán levő bozót is égett. Lent a városban pedig égett a Hosszú utcában a Ruttner- és Imrek-ház, fönt a Jeruzsálemhegyen a Festő utcában hat ház, közel egymáshoz.

Az irtózatot szél borzasztó veszedelemmel fenyegette az egész várost, mert özönnel vitte a zsarátnokokat, főképpen a délnyugati városrészbe. Kigyulladt a püspöki palota mellett Káuzli kanonok háza is, ha ezt el nem fojtják, a keleti városrész is menthetetlen veszedelembe kerül. De szerencsére ezt meg tudták akadályozni. A Szent Anna-kápolna teteje is tüzet fogott, Horváth honvéd őrmester és Czecey Nándor tanító hősiességgel mászott fel és oltotta a vést csírájában.

Beégett a szeminárium második emelete több helyen, az említett kanonoki házak nyugati szárnyán több helyiség. A zárdánkban a szobák nem égtek be, de [a] plafonok⁶⁰ annyira meg lettek rongálva, hogy lakatlanokká lettek, a gerendák végei mindkét felől befelé égett, és attól lehetett tartani, hogy beszakadnak a mennyezetek, azért ki kellett hurcolkodni, batyukba kötöttük ágyneműinket és ruháinkat és lehordtuk az ebédlőbe, az lett a hálótermünk és étkezőhelyünk. A szobabútorokat pedig az alsó folyósóra hordattuk, ily siralmas állapotban voltunk a húsvéti ünnepek alatt, s tovább egy hónappal⁶¹ nyugvó helyünk nem volt. A tornyunk, mely fa alkotmány volt, a harangokkal együtt leégett, harangok elolvadtak, amelyekből egy jó darab a könyvtárban őriztetik. A templom teteje jó erős mennyezet nem szakadt be, a kötél, melyen az öröklámpa függött elégett, a lámpa leesett, a templom belsejében más kár nem. P. Brucker Celestin vicarius az Oltáriszentséget a kegyesrendiek templomába átvitte.

A vár nyugati sorának végig égését a plébániaház akadályozta meg, melynek cserépszindely teteje van. Hogy a padlás a szomszéd Rada kanonok házatól be nem gyulladt, csak a mentők lélekjelenléte és virrasztása a padláson akadályozta meg, Simon kanonok házában a hátsó épület majdnem meggyulladt.

A székesegyházban semmi kár nem esett, csupán az ideiglenes ablakok zúzódtak be. Ez a nagy épülettömb mentette meg a Cserhátot az elpusztulástól, mert felfogta az arra repülő zsarátnokot. Hogy az ethernit-pala mennyre ellent áll a tűznek, kipróbálta a székesegyház teteje, mely a szeminárium szomszédság volt és a tűzláng tengerben volt, és semmi baja sem történt.

Legtöbb kárt szenvedtünk mi szegény barátok, mert nem csak a zárda és templom teteje égett le, hanem a padláson levő élelmiszereink, úgymint: búza, árpa, rozs, liszt, kukorica, bab, sok bútor stb., mind a tűznek martalékává lett,

⁶⁰ Plafon (fr.): mennyezet.

⁶¹ Hónapig

elégtek a melléképületek: istálló-félszere, disznóól benne 7 sertés, a tyúktól 25 db baromfival, aztán egy hintó és egy parasztkocsi, s tömérdek felvagdalt tüzelőfa. Sírni lehetett a látottak felett!

Nagy veszélyben forgott az irgalmas nővérek zárdája, amely a vártól elég távol van, a bentlakó növendékeket még vész idején átvitték az angolkisasszonyok zárdájába.

A rettentő és nem szünetelő szélviharon kívül más körülmények is nehezítették a mentést. A vízvezetékben nem volt akkora nyomás, hogy a vízugarakat felhajtotta volna egész a magas tetőig, a nagy tolólétra, amint fel akarták állítani, derékban ketté törött, s az emberek a szó szoros értelmében tűzesőben jártak, úgy ráztuk le kalapunkról és ruháinkról a zsarátnokokat. A mentésben tűzoltóinkon kívül megbecsülhetetlen szolgálatot tett a teljes létszámban kirendelt honvédség. A márkói tűzoltók is egy óra múlva a tűz keletkezése után már itt voltak.



1909. áprilisi tűzvész után a leégett kanonoki házak és ferences rendház nyugati irányból. Forrás: VFL IX.3. 138.

Valóban szomorú nagyhetünk és húsvétunk volt.⁶² A zárdánk felső folyosói úgy néztek ki, mint elhagyatott barlang, koromfekete volt, amint a padlásról letóduló füst belepte. Hogy milyen feketék voltak a falak? Emlékül, a lépcsőházban egy négyszög alakot meghagytam az utókornak. Jelezve van az 1909. április 2-a, amikor a pusztító tűzvész volt.

⁶² Az eddig közölt rész megegyezik a Veszprémi Hírlap XVII. évfolyam. 14. szám. 1909. április 4. 2. oldalon közölt cikkel.

A zárdánk, mely 1776-dik évben készült el 134 évig sértetlenül állott, míg végre elpusztult, s újra 1909. szept[ember] hóban elkészült. Nagy gondot adott ez! Hol kezdjem meg az építést? Szegény zárdánknak pénze nincs. Rendelésre csak azon 13527 kor[ona] 92 fillér [állt], mely összeget a zárda és a templom biztosításból kaptunk. De mi ez ily két nagy épületnek felépítésére? A nagy aggodalmak között az Istenben bízom, ki a benne bízókat el nem hagyja. Nagy részvételt voltak irányunkban, minden oldalról vigasztaló szótat hallottunk, ami megkönnyebbítette aggodalmainkat. Első volt, ki vigasztaló anygként jelent meg a segély, Méltóságos Vajda Ödön⁶³ zircz-cistercita Apát úr és a zirczi Convent,⁶⁴ kik az alázatos folyamodásomra elhatározták, hogy a templom tetőzéséhez szükséges faanyagot megadják, mit rövid pár hét múlva ki is szolgáltat-ták. E szép ajándék bátorított fel arra, hogy országos gyűjtést engedélyeztessek. Szándékomat felterjesztettem a Rend főnöke és Definitorium⁶⁵ elé, kik engedélyt adtak a terv kivételére. A ministerium az engedélyt megadta, a Rend kormánya fr[ater] Aquilin testvért nevezte ki az országos gyűjtésre. Hogy mily eredményel? Kitűnik az egyes városokban összegyűjtött összegekből. Az országos gyűjtésen kívül folytonosan érkeztek az egyes jötevők segélyei, melyek a „Veszprémi Hírlap” helyi újságban nyugtáztattak. A jötevők könyöradományából rövid hat hónap alatt az összes költségek, 35903 kor[ona] 16 fillér megtérültek és az építőmester Horváth Sándor úr költségvetése kiegyenlített. A jó Isten segítségével a zárdánk oly helyzetbe hozatott, hogy a tűzvész előtt nem volt. Nagyon szükséges volt az árnyékszék megjavítása, mert már oly helyzetben volt, hogy a leszakadástól lehetett tartani, amit természetes, hogy magunk erejéből elkészítetni képtelenek lettünk volna a pénz hiánya miatt, azután a zárda és a templom teteje oly rossz állapotban volt, hogy esőzés alakalmával beesett [a csapadék] a padlásra. Mind a tetőzet, mind pedig az árnyékszék a kornak megfelelőleg elkészült. Itt bebizonyult, hogy a szerencsétlenség sokszor szerencsével jár.

Még egy hiányunk van. A templomunknak nincsen tornya és harangja, de a jó Isten arra is megsegít és támaszt jötevőket, kiknek segítségükkel egy szép torony fogja ékesíteni templomunkat s benne a harangok hívogatják a híveket az Isten imáadására.

Elmulaszthatatlan kötelességem az utókornak hátrahagyni azon jötevők neveit, kiknek segélyeikkel a zárdánk és templomunk felépült. A zárda lakóit fel-

⁶³ Vajda Ödön (1834–1911): 1852-ben lépett be a ciszterci rendbe. 1856-ban tette le fogadalmát, és 1858-ban szentelték pappá. 1856–1868 között székesfehérvári ciszterci gimnázium tanára. Előszálláson 1868–1874 között segéd-jószágkormányzó. 1874–1891 között jószágkormányzó. 1891-től zirci apát.

⁶⁴ Szerzetesházon belüli szerzetesek testülete.

⁶⁵ Tartományi tanács.

kérem, hogy valahányszor a feljegyzett Jótevők neveit olvassák, mindannyiszor imádkozzanak érettök ...⁶⁶

A zárda és a templom költsége kifizetve
A tűz után elégett tárgyak helyett újak készítettek.

Év	hónap	nap	iparos neve	elkészült munka	korona	fillér
1909	július	28	Pfilf Béla	kályhák	122	80
1909	augusztus	27	Pfilf Béla	kályhák javítása	7	20
1909	augusztus	13	Kohl Antal	villamos csengő	12	14
1909	július	29	Rausnitz Ignác	roletta 8, ágy 1	121	80
1909	augusztus	21	Jelinek Sándor	szobák festéséért	533	80
1909	augusztus	13	Mező Lajos	ablakok és rácsok festése	65	
1909	szeptember	7	Jánoky József	ágybetét, kárpit	16	
1909	augusztus	19	Dukovits Károly	kukorica dara	55	20
1909	augusztus	25	Polonyi Viktor	asztalos munkák	91	40
1909	augusztus	23	Hollossy István	lakatos munkák	18	60
1909	szeptember	14	Káptalantól	zab	105	22
1909	május	1	Napszámosok	tető tisztogatásért	63	–
1909	május	30	piac	4 darab sertés	160	
1909	szeptember	14	Káptalannak	gabonáért	110	–
1909	október	2	Szilágyi Mihály	elolvadt rézüst	–	
1909	október	15	Becske [Adolf]	zárda fényképe	5	
1909	november	10	bevásárlás	különféle vételek	20	
1909	november	23	kovács mester	ló ás kocsi	2	30
1909	november	23	gabona	szállítás	7	45
1910	január	10	asztalos, üveges	ablak, ajtókért	51	–
1910	április	13	Az építőmesternek Horváth Sándor befejezett munkák után		36 000	
1910	április	14	A villam-bevez[et]ésért	villamosnak	561	34

⁶⁶ Név szerint 214 személytől, testülettől 30397 korona 70 fillér folyt be pénzbeli vagy természetbeni juttatással. Az országos gyűjtésből Csányi Aquilin testvér 26578 korona 22 fillért gyűjtött össze. Később még 1200 korona összeg folyt be.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

VSzMPL = Veszprémi Szent Mihály-plébánia levéltára

MFL = Magyar Ferences Levéltár

VVH 1907–1908. = Veszprém város házjegyzéke 1907–1908. Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára <https://mnl.gov.hu/mnl/veml/adatbazisok> (a letöltés időpontja: 2022. szeptember 21.)

Veszprém vármegyei rendezett tanácsú város belsősége kataszteri térképének másolata az 1926. évi részletes felmérés <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/18700/> (a letöltés időpontja: 2022. szeptember 21.)

VFL = Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár

IX.3. = Gyűjtemények, Reprodukciók, fényképek

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Budapesti Hírlap, 1909. április 4. XXIX. évfolyam 80. szám. 7. Veszprém veszedelme.

Catalogus, 1978. = Catalogus alumnorum Provinciae Sancte Maria in Hungaria Ordinis Fratrum Minorum. Conscriptus P. Weiss Michael. Eisenstadt, 1978. (Kézirat)

Dr. Kis György: *Káuzli Dezső élete és az inkei plébánia alapítása (1855–1942.)*. Kaposvár 1943. 49–51.

Pécsi Napló, 1909. április 4., XVIII. évfolyam 77. szám, 8. Pusztító tűzvész Veszprémben.

Pesti Hírlap, 1909. április 4. 31. évfolyam. 80. szám., 6. Nagy tűzvész Veszprémben.

Pesti Napló, 1909. április 4. 60. évfolyam, 80. szám., 16. Tűzkatasztrófák a vidéken.

Pfeiffer, 1987. = Pfeiffer János: *A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950)*. München, 1987.

Somogyvármegye, 1909. április 4. V. évfolyam 77. szám. 8. Veszprém város pusztulása.

Veszprémi Hírlap, XVII. évfolyam. 14. szám. 1909. április 4. 2. Óriási tűzvész Veszprémben. Pusztulás a várban.

Veszprémi Hírlap, XVII. évfolyam. 15. szám. 1909. április 11. 4.

Veszprémi Hírlap, XVII. évfolyam. 15. szám. 1909. április 11. 4–6. Dr. Pados Gábor: Veszprém az 1893-iki...

TANULMÁNYOK

Egy elveszett középkori templom
Veszprémben

PÁTKAI ÁDÁM SÁNDOR

1307-től említik okleveleink a Mindenszentek várát, mely a veszprémi külső várral azonosítható (*castrum Omnium Sanctorum*). Itt állt az a templom, amely egy egyházi papi testület székhelye is volt, melyet 1276 előtt alapítottak.¹ A templomból in situ emlékanyag nem ismert, okleveleink is meglehetősen szűkösen beszélnek róla, de még maradványairól sincs információnk, mely a vár átépítéseinek több évszázados történetének homályába vész. A vár ezen részéről a XVII. századi várfalból ugyan ismerünk gótikus kőfaragványokat, ezeket azonban rendszerint a székeskáptalan egy másik, nem Veszprémben álló épületéhez szokták kötni.

A kevés történeti adatot már Gutheil Jenő is összeszedte és közölte.² Az 1515. évi körmeneti rend tanúsítja, hogy prépostja a székeskáptalan egyik méltósága³, illetve ekkor még áll valószínűleg a templom.⁴ Néhány XV. századi birtokállományon kívül tudjuk, hogy a templomnak volt egy oltára a tizenegyezer szűz tiszteletére szentelve. Már Gutheil is úgy tudja, hogy a XVII. századra a templom területe a reformátusoknál van, majd itt építenek templomot, paplakot, iskolát. A régészeti kutatások ugyan több esetben érintették már a külső vár területét, a Laczkó Dezső Múzeum, vagy korábban Bakonyi Múzeum szinte minden régésze végzett itt valamilyen jellegű, léptékű kutatást az elmúlt évtizedek során,⁵ konkrét eredményre azonban eddig nem jutottunk. Legújabban Hegyi Dóra (Magyar Nemzeti Múzeum) végzett feltárást a bástya területén, mely során az erődítés előzményeit és belső területét tudta vizsgálni.

¹ KARLINSZKY 2022. 53. o.

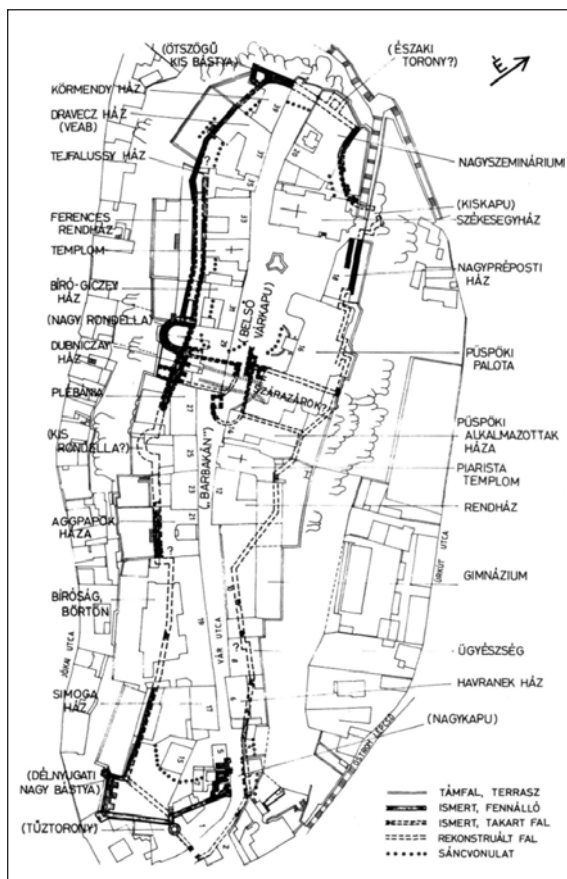
² GUTHEIL 1979. 124–125. o.

³ A társaskáptalan prépostjaihoz ld. KARLINSZKY 2022.

⁴ SOLYMOSI 1996. 71. o.

⁵ Kralovánszky Alán, K. Palágyi Sylvia, Cs. Dax Margit, Rainer Pál, S. Perémi Ágota, Pátkai Ádám Sándor.

Topográfiai szempontból kicsit sem elhanyagolható tény a várhegy észak-déli irányú keskeny mivolta, melynek bejárata, a mai Hősök Kapuja a vár délkeleti oldalán, a várhegy szélén található. Jó tájékozódási pont lehet számkra a Giulio Turco által a XVI. század közepén készített felmérés, melyet Korompay György⁶ majd Balassa László szakmérnök⁷ is ráillesztett már korábban a várhegy mai épületeinek alaprajzára. Ennek értelmezése kapcsán is azt látjuk, hogy a várkaput elhagyva hirtelen „kinyílik” a tér, majd folyamatosan szűkül egészen a Törvényszék épületéig, ahol ismét szélesedni kezd a vár területe, kinyitva a teret a XVI. századi barbakán előtt. Ezt a keskenységet erősíti a korábban már feltételezett, majd 2021-ben, a Törvényszék területén végzett leletmentés során hitelesített késő középkori várfal az udvar közepén,⁸ ahová már Balassa László és Rainer Pál is rekonstruálta.⁹ Ezt kiegészíthetjük Hegyi Dóra által, 2020-ban vezetett feltárással, mely a Piarista Gimnázium udvarán tárta fel a várfal keleti szakaszát. Ez a két falszakasz egymástól kb. 40 méterre található. Ez rendkívül kis távolság, ha figyelembe vesszük, hogy egy prépostságnak helyet adó templomot keresünk.¹⁰ Bár Guthe-



Balassa László várfal rekonstrukciója 1994-ben.

Forrás: BALASSA 1996. 7. o.

⁶ KOROMPAY 1956. 30. o.

⁷ BALASSA 1996. 7. o.

⁸ A fotót lásd a borító 3. oldalán.

⁹ Rainer Pál dokumentációja, LDM Régészeti Adattár 18532/87; BALASSA 1996. 7. o.

¹⁰ Vas vármegye székhelyén, Vasváron a Szent Mihály társaskáptalan XIII. századi temploma közel 30 méter hosszú, bazilikális elrendezésű épület. HARIS 2002. 533–540. o.; A veszprémi székes-

il szerint „kisebb templom lehetett, mert emlékeink egy része kápolnának mondja...”¹¹ Azonban az a tény, hogy a külső várat erről az épületről nevezik el, mindenképpen egy figyelemre méltó templomra kell gondolnunk, akár mérete, akár a kivitele, esetleg elhelyezkedése (?) kapcsán. Figyelembe kell vennünk, hogy a korszakban nem kell komoly térszervezésre gondolnunk egy ilyen vár területén, elég, ha Nyugat-Európa szinte bármely középkori városának központjaira gondolunk, ahol teljesen szabálytalan rendszerben épülnek a templomok, melyek aztán később válnak a térszervezés alapjaivá, központjaivá.

A templom helyét egyértelműen eddig nem tudta meghatározni a kutatás, mely köszönhető egyrészt a nagymértékű átalakításnak, másrészt a teljes pusztulásnak. Kralovánszky Alán szerint a templom helye a külső vár délnyugati részére tehető.¹² E délnyugati rész topográfiája ma is nagyon elkülöníthető a várnegyed egyutcás barokk képétől.¹³ A kis területen található lakóépületek szabálytalan elrendezése archaikus formát mutat, habár láthatóan barokk és klasszicista külsővel rendelkeznek. A középkorban a mai bástya még nem létezett, így ez a terület jóval kisebb volt, egy átlós fallal volt lezárva, előtte valószínű töltés haladt.



A Simoga-ház kapualjának bejárata a sírok előkerülésekor. Forrás: LDM Régészeti Adattár 18340/83

Az eddigi egyetlen konkrét támpontunk a Simoga-ház kapualjában 1981-ben feltárt középkori sírok lehetnek, melyeket egy templom körüli temető sírjaiként értékelhetünk. A sírok 120–150 cm mélyen feküdtek, s a feltáró a prépostsághoz köti e temetkezéseket megjegyezve, hogy a templom valószínű ettől a területtől északra található, a

egyházi másik kanonoki székhelye a szintén XIII. századi felsőörsi társaskáptalani templom is több, mint 25 méter hosszú. KOPPÁNY 1963. 93. o., stb.

¹¹ GUTHEIL 1979. 124. o.

¹² KRALOVÁNSZKY 1984. 194. o. jegyzetében írja, hogy helye a Vár (Tolbuchin u.) 17–21. telkeken keresendő

¹³ Erre utal Jakab Réka is, megemlítve, hogy e területen XVII–XVIII. század fordulójának utcaképe látható, ahol főként kézművesek tevékenykedtek. JAKAB 2014. 27. o.

mai Törvényszék helyén.¹⁴ További régészeti adatunk a Simoga-ház telkének területéről, annak hátsó részén egy törtkőből épült középkori, nyugat felé lejtő vízvezető csatorna, mely a templom körüli térről vezethette el a csapadékot.¹⁵

Feltétlenül szükséges a református egyház oldaláról is megvizsgálnunk a kérdést, hiszen e délnyugati területen a reformátusok paplakja, iskolája és temploma is felépül a XVII. században. Kérdéses, hogy a XVI. század során Veszprémben már kimutatható-e a reformáció, s helyileg melyik templomhoz köthető. Ha a végvárban élő és szolgáló katonaságot vesszük alapul, akkor éppen a Mindenszentek temploma a kézenfekvő, azonban nem ismerjük pontosan a templom pusztulásának idejét sem. Dévai Bíró Mátyás a szomszédos Kádártán működik 1534–35-ben,¹⁶ így erre az időszakra tehető a várbéli katonaság reformálása is, azonban konkrét XVI. század közepi gyülekezetről nem tudunk. Korompay szerint a XVI. század második felében már építenek egy templomot az említett telken, de erről bővebb híradást sehonnan sem ismerünk.¹⁷ Annyi bizonyos, hogy a vár török kézre kerülésekor, 1552-ben a püspökség Sümegre megy, míg a káptalan Zalaegerszegre, s csak 1628–30-ban térnek vissza. 1552 az a dátum, amikor a Balaton-Felvidéken lényegében véget ér a középkor, s ennek látható nyomai Veszprém eleste, a környező kolostorok felrobbantása, a települések, s vele együtt sok templom feldúlása stb. így feltételezhető, hogy a Mindenszentek temploma is ebben az ostromban pusztulhatott el. A mai Simoga-háztól északra, az egykori vármegyeháza, várbörtön, ma Törvényszék épületének helyén találjuk a református egyház ingatlanait. Ezeket az ingatlanokat az egyház egészen 1717-ig használta.¹⁸ A veszprémi református egyház korai történetét feldolgozó munkájában Thury Etele összegyűjtötte és publikálta a gyülekezet korai időszakra vonatkozó dokumentumokat, illetve a historia domus vonatkozó adatait.¹⁹ Ezt újabban felülírhatja, illetve pontosíthatja Pap Gábor feljegyzéseinek forrásközlése, melyet Földesi Ferenc rendezett sajtó alá.²⁰ A XVII. század elejéről már ismerjük a lelkészek neveit, szolgálati idejüket. Az első veszprémi illetőségi lelkész, akiről tudunk Batai István, 1570 körül.²¹ Templomépítésről csak Gál Imre lelkészsége idejéből van adatunk, az 1620-as évekből, amikor e templom kapcsán azt írják, hogy a második templom, viszont nem ismert az első templom

¹⁴ Kralovánszky Alán dokumentációja LDM Régészeti Adattár 18340/83

¹⁵ Kralovánszky Alán dokumentációja LDM Régészeti Adattár 18241/80

¹⁶ KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 380. o.

¹⁷ KOROMPAY 1956. 34. o.

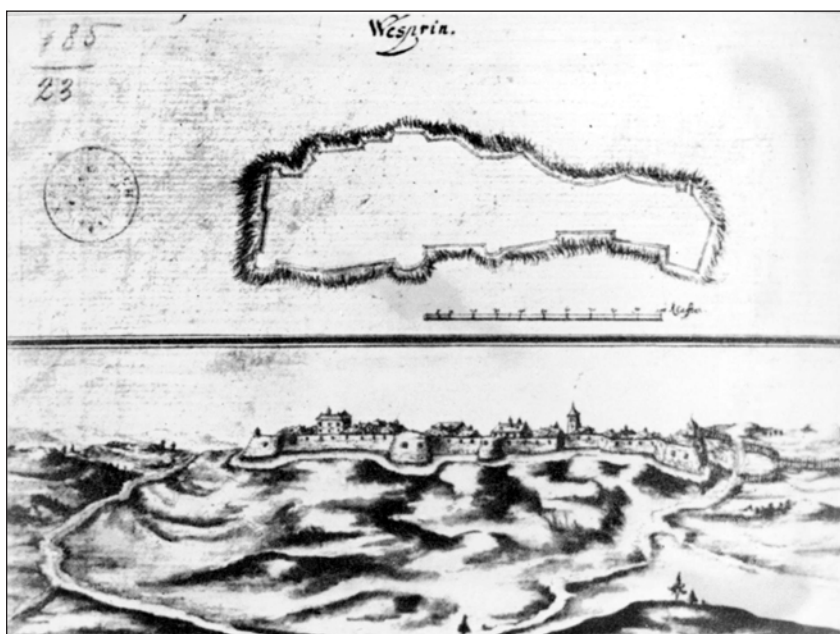
¹⁸ JAKAB 2014. 13. o.

¹⁹ THURY 1893.

²⁰ PAP 2021.

²¹ KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 316. o.

holléte.²² Valószínűleg azonban a középkori Mindenszentek templomot használták kezdetben a vár katonái, majd a reformátusnak nevezhető gyülekezet.²³ Ennek megszűnését, összedőlését, mint említettük nem tudjuk egyértelműen dátumhoz kötni. Annyit tudunk 1614-ben, hogy a prédikátor háza a mai Törvényszék épületének északnyugati részén állott, a délkeleti oldalon a „második pap” háza²⁴, azután az iskolatanítók és az iskolák, *kiterjedvén a parochiális fundus a mostani vigyázó toronyig, délnyugatról kerítvén a bástya, s így ezen templomnak ott kellett épülni és lenni, mely most a vármegyeháza mellett lévő kanonok lakáshoz kertül használatik.*²⁵ E szerint tehát a régi (középkori?) templom a Törvényszék épületének északi részén és az Agg-papok háza helyén (vagy mellette?) állt. Erre utal egy 18. századi vers is részlete is, mely a templom elvétele kapcsán íródott: „... Hallatott vala régen közepén e Várnak...”²⁶



A veszprémi vár alaprajza és látképe nyugat felől. Tusrajz 1667-ből. Karlsruhe

²² THURY 1893. 11. o.; PAP 2021. 32–33. o.

²³ THURY 1893. 10. o.

²⁴ Pap Gábortól tudjuk, hogy Veszprémben 1614-től (biztosan) két parókia ismert, ugyanis mindig két lelkész lakott itt, akik közül az egyik püspök volt. PAP 2021. 32. o.

²⁵ THURY 1893. 12. o., PAP 2021. 33. o.

²⁶ KÖHEGYI 1965. 133. o.

Éppen ott, ahol nem követhető egyértelműen a várfal csatlakozása. Az Agg-papok házának hátsó (nyugati) fala a középkori várfalra épült, mely csak egy nagy töréssel, ugrással köthető a Törvényszék udvarára rekonstruálható várfallal. Ez a törés az 1667-re keltezhető Karlsruhe-i gyűjteményben található alaprajzon²⁷ is látható, sőt ugyanennek a tervrajznak a látképe ide rajzol egy csúcsos tornyú épületet (templomtornyó?) is.

Ez viszont inkább lehet a reformátusok második temploma. Megjegyzendő azonban, hogy torony építéséről nem tudunk, sőt elvileg nem is volt szabad tornyot építeni protestáns templomokhoz ebben az időben. Bár egy későbbi XVIII. század eleji adat szerint volt tornya e templomnak.²⁸

A templomépítéshez bizottságot is létrehoztak, melynek vezetője Gál Imre lelkész, további tagjai Palothai Ferenc lovas hadnagy, Oroszi István gyalog vajda. A szükséges anyagok beszerzése után 1627. szeptember 28-án jelölték ki a templom helyét, Kanizsai Pálfi János németújvári lelkész jelenlétében, s 30-án „elkezdték a templom fundamentumának ásását a bástya (t.i. a vár felől)”. Itt kérdéses, hogy ez a délnyugati „nagy bástyára” vonatkozik-e, melyről pontos adatunk nincs a keltezésre nézve, de valószínű ekkor még nem áll, vagy a törvényszéktől északra rekonstruálható kis rondellára, esetleg az Agg-papok házánál lévő fal-törésre, de utalhatnak egyszerűen a várfalra is, mely az épület nyugati oldalát jelentheti. Még több információt ismerünk meg a templomépítés során folytatott levelezésből, melynek oka, hogy a templomépítés hírére továbbították a hatóságok felé, illetve kérték annak megakadályozását Zichy Pál győri főkapitánytól. A levélben a veszprémiek igyekeztek elmagyarázni, hogy „a prédikátor háza udvarát akarjuk fedél alá venni”, azonban a falait „kőből rakatjuk, mert mind a két felől levő fal erőtelen...”²⁹ A prédikátor házaról pedig tudjuk, hogy a Törvényszék területének északnyugati sarkában állt, mely azonban a XX. század elejéig külön telek volt, s az egyik legutolsó építkezés zajlott itt, az ún. kis ház (*parva domus*) helyén.³⁰ Lukcsics–Pfeiffer közli ennek az épületnek egykori fotóját, melyet a XX. század elején bontottak le.³¹ Ez azért fontos, mert képet kapunk erről az épületről, melyről nem sok történeti adatot tudunk, viszont a kép alapján bizonyos mértékig értelmezhetővé válik. Az utcafronton látható földszinti ablakok aránytalanul alacsonyan vannak az épület amúgy arányos építészeti megoldásaihoz képest. Ennek jelentősége abban lehet, hogy korábban épült, mint az utcaszint

²⁷ Ezt közli KOROMPAY 1956. 41. o. 16. kép is.

²⁸ PAP 2021. 39. o.

²⁹ THURY 1893. 12–13. o.; Erről tájékoztat LUKCSICS–PFEIFFER 1933. 39. o. is, hozzáteve, hogy a templom az Ecséri házzal szemben állott, a mai Törvényszék telkének déli részén.

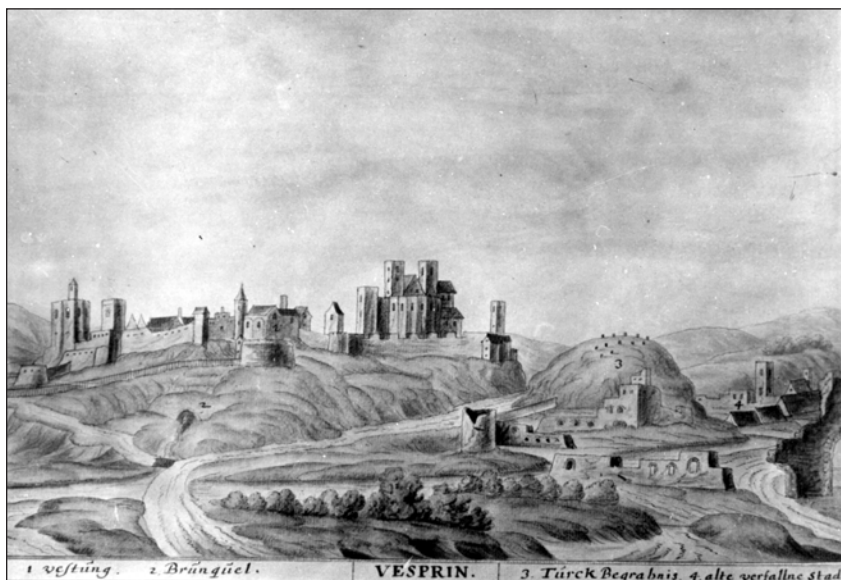
³⁰ JAKAB 2014. 28. o.

³¹ LUKCSICS–PFEIFFER 1933. 183. o.

feltöltése. Így az eddigi datálását (XVIII. sz. vége) jóval korábbra lehet keltezni, s mint ilyet azonosíthatnánk a reformátusok parókiájával is. Az udvaron látható boltozott emeleti folyosó is a korábbi keltezésre utal. Teljesen hasonló parókiát ismerünk Pápán, ahol egy középkori városi lakóházat bővítettek, alakítottak át. Talán ezért sem ismertek ennek az épületnek a tulajdonosai, hiszen az egyházi volt, így lakója mindig az aktuális lelkész. A hiányt ez okozhatta, hogy nem ezt az épületet azonosították a ref. parókiával. Ennek az udvara délre néz, ahol éppen fel szeretnék volna építeni a templomot.

Az iskoláról az 1774-es egyházleírásból tudunk annyit, hogy „*volt szép iskolánk is mellyben 25, 30 öreg deákok is voltak, kik az alsóbb oskolákat tanították.*”³² Padányi püspök naplójából tudjuk, a reformátusok „*....magasabb iskolát, mintegy akadémiát állítván fel...*”³³

Mielőtt azonban tovább lépnénk, meg kell állnunk egy pillanatra a várat ábrázoló látképeknél, melyekről már szóltak előttünk.³⁴ A fentebb említett toronyos épületet a Karlsruhe-i látképen Korompay is egyértelműen a református templommal azonosította. Megemlíti azonban egy, számomra érdekes dolgot.



*Veszprém vára kelet felől. 1662, Wien Hofbibliothek térképgyűjteménye.
Forrás: LDM Műemléki Adattár 8653 ltsz.*

³² HUDI et al. 2002. 513. o.

³³ Közli LUKCSICS–PFEIFFER 1933. 39. o.

³⁴ KOROMPAY 1956. 31–36. o.; GOPCSA 2002. 135–148. o.

Az 1662-es és 1683-as metszeteket külön csoportba sorolja, melyek szerinte más jelleggel mutatják a várat, mint a többi ismert ábrázolás, megjegyezve, hogy a korábbi (1662-es kép) feltehetően helyszíni bejárás, helyszíneret után készülhetett. A legfontosabb azonban ezután jön, amikor azt mondja „mindkét várnézet a Vigyázótoronyt széles, nyolcszögletes toronytestbe burkolva ábrázolja...”³⁵

Véleményem szerint, ha a kép rajzi megoldását tekintjük, e sokszögletes épület ugyanúgy került ábrázolásra, mint a székesegyház gótikus szentélye. Hozzátevé, hogy ez az épület is keletről van ábrázolva, támpillérek között látható nyílásokat ábrázol, tető nélkül, egy kisméretű toronnyal a közepén. Ezek alapján esetleg a vár szélén, a vigyázótorony mellett, attól északkeletre kellene keresnünk egy gótikus templomot a külső vár délnyugati, relatíve széles sarkában, a nagykapu mögött? Így meg kell a jövőben vizsgálni annak lehetőségét, hogy a Simoga-ház kapualjában feltárt síroknak nem az északi, hanem a déli oldalán lehetett a templom? A kérdés valószínű továbbra is megválaszolatlan marad, egészen addig, amíg bármely területen egyértelmű építészeti maradványa nem kerül elő a templomnak. Viszont megjegyzem, a nagykapu közvetlen közelében álló templom indokolná, hogy miért nevezik el a várat éppen erről a templomról, hiszen jellegzetessége lehetett volna.

A reformátusok templomépítését követően kerülhetett sor a délnyugati bástya építésére. Erre nézve konkrét adatokkal nem rendelkezünk, azonban az is kérdéses, hogy a református egyház telkei vajon mennyire voltak befolyásoló tényezők a várfal bővítésénél? Ha elfogadjuk a látképen látható épületrom 1662. évi állapotát, (ha templomként értelmezzük, ha nem) akkor az a következtetés is levonható, hogy a bástya építéséhez a vigyázó torony közvetlen közelében nagy mértékű bontásokra kellett, hogy sor kerüljön, hiszen egy ilyen építkezés egyrészt rengeteg kőanyagot, másrészt helyet kíván.

1645-ben elrendelik, hogy a veszprémvölgyi kolostor köveit a vár javítására, felújítására használják fel. Ezért lehetséges, hogy a veszprémi várkapu falában is innen származó kövek legyenek, ahogy erre Bodó Balázs is rámutatott.³⁶ Ezek alapján figyelemre méltó a Törvényszék udvarán 2021-ben előkerült sokszögletű vörös homokkőből készült faragvány. Ha elfogadjuk Bodó Balázs okfejtését és rekonstrukcióját a veszprémvölgyi kolostor XV. századi apácakarzatával kapcsolatban – ahol ő nyolcszögletű pillérekkel feltételez – akkor ez a faragvány lehet onnan származó is.³⁷ A várfal délnyugati szakaszából több alkalommal

³⁵ KOROMPAY 1956. 40. o.

³⁶ BODÓ 2002.

³⁷ BODÓ 2002. 52. o.

kerültek elő nagy mennyiségben középkori faragványok.³⁸ Ezek azonosítása, feldolgozása rendkívüli fontosságú. Balassa László az előkerült faragványokat a Mindenszentek templomához köti.³⁹ Az 1979-ben kibontott XIV–XV. századi faragványok Kralovánszky Alán szerint tartozhattak a Mindenszentek templomához, a várkapuhoz tartozó épületekhez, vagy egyéb épületekhez. A nehézséget itt is, a templom lokalizálásának és egyéb műrészletek ismeretének a hiánya jelenti. A faragványok, kemény mészkőből faragott, gótikus faloszlop, falpillér, pillérfejezet, nyílászáró töredékei.⁴⁰ Kralovánszky 1981-ben szintén a Mindenszentek templomához kötötte az újabb korai gótikus faragványokat.⁴¹

Újabbán a környéken előkerült XIII. századi nagy mennyiségű kőfaragványt szokás a gyulafirátóti premontrei kolostorhoz kapcsolni.⁴² Ennek azonban több esetben nincs egyértelmű magyarázata, illetve bizonyítéka. A kolostorban található in situ faragványok ugyan közeli rokonságot mutatnak az ornamentika szempontjából, azonban éppen a két legfontosabb darab, a két zárókő egyértelmű azonosítása nem lehetséges, ugyanis, miként Rostás Tibor is rámutatott a díszítés és készítés alapján illene a kolostorba, azonban a bordák profilja nem egyezik. A proveniencia kérdését így egyelőre nyitva kell hagynunk – fogalmaz Rostás.⁴³ Ezzel szemben Balassa László, mint azt már többször jeleztem, e faragványokat egyértelműen a Mindenszentek prépostság templomához köti. Egyértelműen a rátóti kolostorhoz köti a faragványokat Aradi Csilla,⁴⁴ Rainer Pál⁴⁵, Bodó Balázs,⁴⁶ Szakács Béla Zsolt.⁴⁷ E faragványok, így amennyiben elfogadjuk a prépostsági templomhoz való kötésüket a XIII. századra kelteznék e templomot is. Logikai alapon ez nem lenne meglepő, hiszen a XIII. században a vár és a város területén nagy léptékű egyházi beruházások folynak (Szent György

³⁸ 1974: Simoga ház nyugati szakasza, MEZEY 1978. 133–138. o.; 1979: Vár (Tolbuchin u.) 9. Kralovánszky Alán dokumentációja LDM Régészeti Adattár 18235/80; Vár u. 15.: 1979: Vár (Tolbuchin u.) 15 Kralovánszky Alán dokumentációja LDM Régészeti Adattár 18238/80; 1981: Vár (Tolbuchin u.) 3.,7. Kralovánszky Alán dokumentációja LDM Régészeti Adattár 18333/82 1994: Délnyugati bástya fala: Rainer Pál dokumentációja: LDM Régészeti Adattár 18795/95

³⁹ BALASSA 1996. 12. o. „A falakba rakott igen nagyszámú faragott, másodlagos felhasználású kő (véleményem szerint) a bástya építésének idején már romokban heverő Mindenszentek prépostsági templomból való. Néhány finomabb részlet alapján talán a Gizella kápolnával rokonítható a máig ismeretlen templom.”

⁴⁰ Kralovánszky Alán dokumentációja LDM Régészeti Adattár 18235/80

⁴¹ Kralovánszky Alán dokumentációja LDM Régészeti Adattár 18233/82

⁴² ld. legutóbb HOROGSZEGI 2021. 56–57. jegyzete

⁴³ ROSTÁS 2000. 20. o.

⁴⁴ ARADI 2014. 205. o.

⁴⁵ RAINER 2019.

⁴⁶ BALÁZSIK 2014. 241. o.

⁴⁷ SZAKÁCS 2018. 20. o.

kápolna átépítése, Gizella kápolna, Szent Katalin-zárda alapítása) melyek talán Bertalan püspökhöz (1226–1244) köthetőek. De figyelembe kell vennünk a Csák Péter-féle ostrom⁴⁸ utáni helyreállításokat is, bár ezek nem feltétlenül jelentenek műrészletekben történő változtatásokat.

Sajátos története van a Piarista rendház épületének is. A rend a városba érkezése után (XVIII. század) több helyen lakott, a telkeket több magánszemélytől kellett összevásárolni, így a végleges, mai állapot csak jó 130 évvel később fejeződhetett be.⁴⁹ Ennek jelentősége azért van, mert 2020-ban a piarista rendház területén a templomhoz közel építkezés során egy, a barokk kolostorépületet megelőző téglából és kőből épített épületet (?) sikerült megfigyelni, melynek egyik sarokköve egy XIII. századi faragvány volt, melynek darabjait Tóth Sándor közölte korábban.⁵⁰



Kora újkori épület maradványa in situ XIII. századi faragvánnyal a piarista rendház épületében.

Forrás: A szerző fotója 2020.

Ő ez alapján feltételezett egy XIII. századi építőműhelyt Veszprémben. A többi darabját e nyílásnak a székesegyházhoz szokás kötni, de mivel a külső vár területén is előkerült egy ilyen darab, nem vethetjük el a kisrépostsághoz való kötését sem e faragványnak.

⁴⁸ vö. TÖLGYESI 1996.

⁴⁹ JAKAB 2014. 26. o.

⁵⁰ TÓTH 1967.

Ha viszont elfogadjuk, hogy az újabban és régebben előkerült faragványok szinte egyike sem tartozott a Mindenszentek prépostság templomához, mely több, mint 200 évig volt meghatározó, nevet adó épülete a várnak, akkor továbbra is az ismeretlenség homályába vész a válasz arra a kérdésre, hogy hová tűnhettek ennek az elveszett templomnak a maradványai?

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ARADI Csilla (2014): *Premontrei prépostságok a középkori Magyarországon, különös tekintettel a Kaposfői Szent Benedek prépostságra*. In: JUHÁSZ Magdolna (szerk.): *A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei* 3. Kaposvár. 199–209. o.
- BALASSA László (1996): *A veszprémi vár építéstörténete a XIII–XVII. Században*. In.: *Tudomány és művészet Veszprémben a 13–15. században*. Veszprémi Múzeumi Konferenciák 6. 1996. 6–19. o.
- BALÁZSIK Tamás: *Bambergtól Nyíradig...? Újabb adatok a késő román kori épületplasztika témaköréhez*. *Műemlékvédelem* 58 (2014/4) 233–243.
- BODÓ Balázs (2002): *A veszprémvölgyi apácakolostor építéstörténete és kőfaragványai*. In.: *Mentényi Klára (szerk.) Műemlékvédelmi Szemle* 2002/1. 41–63. o.
- GOPCSA Katalin (2002): *Veszprémi városképek a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum gyűjteményében*. In.: *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 22. 2002. 135–148.
- GUTHEIL Jenő (1979): *Az Árpád-kori Veszprém*. Veszprém.
- HARIS Andrea (2002): *Vasvár, Szent Mihály társaskáptalani templom* in.: HORLER Miklós szerk.: *Vas megye műemlékeinek töredékei 2. Magyarszecsőd – Zsenyve* (Magyarország építészeti töredékeinek gyűjteménye 6.) Budapest, 2002. 533–540. o.
- HUDI József – JAKAB Réka – KONCZ Pál – KÖBLÖS József – KRÁNITZ Zsolt – MEZEI Zsolt (2002): *Dunántúli egyházleírások a XVIII. századból A Dunántúli Református Egyházkerület 1774-ben*. *Forrásközlések* 5. Pápa.
- HOROGSZEGI Tamás (2021): *A gyulafirátóti premontrei prépostság alapítása és monostorának viszontagságai, kiegészítések és kérdések*. *Veszprémi Szemle* 2021/1. 46–73. o.
- JAKAB Réka (2014): *Veszprém város 18. századi történeti topográfiája*. *Műhelytanulmányok a műemléki topográfiához – 1. füzet Székesfehérvár*.
- KARLINSZKY Balázs (2022): *A veszprémi székeskáptalan archontológiája 1079–1556*. Veszprém.
- KOPPÁNY Tibor (1963): *A Balaton-Felvidék románkori templomai*. In.: *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 1. Veszprém.
- KOROMPAY György (1956): *Veszprém*. Budapest.
- KÖBLÖS József – KRÁNITZ Zsolt (2009): *A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai I. 1526–1760*. Pápa.

- KŐHEGYI Mihály (1965): Két XVIII. századi vers a veszprémi református templom elvételéről in.: *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 4. Veszprém.
- KRALOVÁNSZKY Alán (1984): Újabb adatok Veszprém és Székesfehérvár településtörténetéhez in.: *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 17. 189–207. o.
- LDM Régészeti Adattár: Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém
- LUKCSICS Pál – PFEIFFER János (1933): *A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában*. A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 1. Veszprém.
- MEZEY Alice (1978): A veszprémi várfal délnyugati szakaszából kibontott faragott kőanyagáról in.: *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 13. 133–138. o.
- PAP Gábor (2021): Forrásközlés. Feljegyzés a Veszprémi Református Eklézsia történetéhez. Sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta dr. Földesi Ferenc. *Veszprémi Szemle* 2021/3. 30–46. o.
- RAINER Pál (2009): *Gyulaafirátót, Szűz Mária premontrei prépostság*. In: Rainer Pál (szerk.): *Veszprém megye egyházi élete a középkorban*. Kiállítási katalógus. Veszprém. 85–87. o.
- ROSTÁS Tibor (2000): Udvari művészet Magyarországon a 13. század második negyedében és közepén, avagy a Gizella-kápolna hazai kapcsolatrendszere. In.: *Műemlékvédelmi Szemle* 2000/1-2. 5–52. o.
- SOLYMOSI László (1996): *Az 1515. évi Veszprémi Zsinat és a vallásos élet*. In.: *Tudomány és művészet Veszprémben a 13-15. században*. Veszprémi Múzeumi Konferenciák 6. 57–77. o.
- SZAKÁCS Béla Zsolt (2018): *Gyulaafirátót, avagy a rendi építészeti hagyományok átjárhatósága*. In: Mérai, Dóra et al.(szerk.): *Genius Loci – Laszlovszky 60*. Budapest. 19–24. o.
- THURY Etele (1893): *A veszprémi Ref. egyház története*. Budapest.
- TÓTH Sándor (1967): XIII. századi építőműhely Veszprémben. in.: *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 6. 163–182. o.
- TÖLGYESI József (1996): *A középkori veszprémi főiskola néhány kérdéséhez*. In.: *Tudomány és művészet Veszprémben a 13-15. században*. Veszprémi Múzeumi Konferenciák 6. 99–110. o.

Újabb adatok a veszprémi vár középkori-kora újkori erődítésrendszeréhez

HEGYI DÓRA – KÉKESI MÁRK – KRISTÓF VIRÁG –
SZOBOSZLAY GERGELY

A veszprémi Várhegy és az azt körülölelő középkori eredetű erődítésrendszer a kora újkor során egyre nagyobb jelentőséggel rendelkezett a Magyar Királyság és az Oszmán Birodalom hódoltsági területeinek végvidékén. A vár déli védműveinek tövében egy ehhez az időszakhoz köthető fa-föld szerkezetű sáncerődítést sikerült azonosítani, amely szélesebb kontextusba helyezésével jelentősen kibővítheti a végvári Veszprém topográfiajáról és katonai infrastruktúrájáról alkotott képet.

A nevezett sáncerődítés részletének feltárását a Magyar Nemzeti Múzeum, Nemzeti Régészeti Intézetének munkatársai 2021. decembere és 2022. januárja között a Veszprém 2030 Műszaki Infrastruktúra Fejlesztő Kft. megbízásból teljes felületű megelőző feltárás keretében végezték el a veszprémi vár déli részén, a Vár utca 17. szám alatti telken a Simoga-ház és a Tűztorony környezetének megújítását célzó beruházáshoz kapcsolódóan, amely az Európa Kulturális Fővárosa 2023 programsorozat részeként valósul meg.¹

Bevezetés

A feltárási terület a várat észak-déli irányban keresztülszelő Vár utca déli részének nyugati oldalán, a középkori külső vár területén helyezkedik el. A beruházással érintett telek két nagyobb részből áll. Északi felén található az utcafronton álló Simoga-ház (Csikász Galéria) és udvara, amelyet nyugaton az egykori Várkert étteremnek a várfallal párhuzamos, modern épülete, északon a Veszprémi Törvényszék épülete határol. A Simoga-ház udvaráról, az étterem és a veszprémi Művészetek Házának irodaépülete között elhelyezkedő rámpán

¹ A feltárást 2021-ben a Várkapitányság Integrált Területfejlesztési Központ Nonprofit Zrt. munkatársaiként végeztük. 2022. január 1-jétől a 776/2021. (XII. 23.) Korm. rendelet 17. §-a értelmében a korábban megkezdett munkát a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársaiként folytattuk tovább.

közelíthető meg a déli és nyugati várfalakkal határolt, Tűztorony alatti hátsó udvar, amely a Vár utca nyugati oldalán, az Óváros tér felé eső telkek mögé nyúlik be. Itt, a nyugati várfal belső oldala mentén, a középkori várfal modern felfalazása látszik a felszínen, amelyet az egykori fal visszabontott koronájára tettek rá.² (1. kép)

A lehatárolt feltárási terület, ahogyan az egész veszprémi Várhegy, több korszakú lelőhely,³ amelyen a középkori vár kiépülését megelőző időszakból származó neolitikus, bronzkori és vaskori leleteket, telepekhez köthető objektumokat is találtak. A korábbi kutatásokat tekintve kiemelendő az 1970-es és az 1980-as évek folyamán végzett régészeti feltárások a Tűztorony környezetében. 1972. július 10. és november 14. között a Tűztorony mellett létesített ifjúsági park helyén Éri István és Palágyi Sylvia kora- és késő bronzkori, valamint kora vaskori leleteket gyűjtött, települési objektumokat tárt fel. A középső bronzkori (dunántúli mészbetétes kerámia kultúra) település helyén a kora vaskorban erődített telepet hoztak létre, amelynek kőalapozású földsánca az 1972. évi kutatás során került elő. Az erődítés építéséhez használt földben nagy mennyiségű bronzkori leletanyagot találtak, a sánc átvágását követően pedig a bronzkori települési rétegeket is elérték, amelyekben három különböző periódust tudtak elkülöníteni. Az őskori telepjelenségek leletanyagáról R. Csányi Marietta önálló tanulmányt is közölt. Az eredetileg a középkori várfalak tisztázásának érdekében végzett ásatás középkori jelenségei és leletanyaga azonban máig közöletlenek.⁴

Kutatástörténeti adatok a déli erődítésrendszerhez

A középkori és kora újkori vár alaprajzát az 1566. évi ostromot követően készített felmérések alapján ismerjük. A vár a Dubniczay-palota és a püspöki alkalmazottak házának vonalában húzódó keresztirányú fallal elválasztott részekre tagolódott. Északi részén helyezkedett el a belső vár a székesegyházzal és a püspöki palotával. A várhegy déli részén épült ki a külső vár, amelyet az 1307-ben szereplő *castrum Ominum Sanctorum*-mal azonosítanak.⁵ Ennek délnyugati végében elhelyezkedő Vár utca 17. számú telket övező középkori várfalokról kevés információval rendelkezünk. A Tűztorony helyén álló korábbi torony építési ideje máig tisztázatlan, de a kutatások középkori eredetet feltételeznek. A

² A fotót lásd a borító 2. oldalán.

³ Közhiteles lelőhely nyilvántartási száma 9648

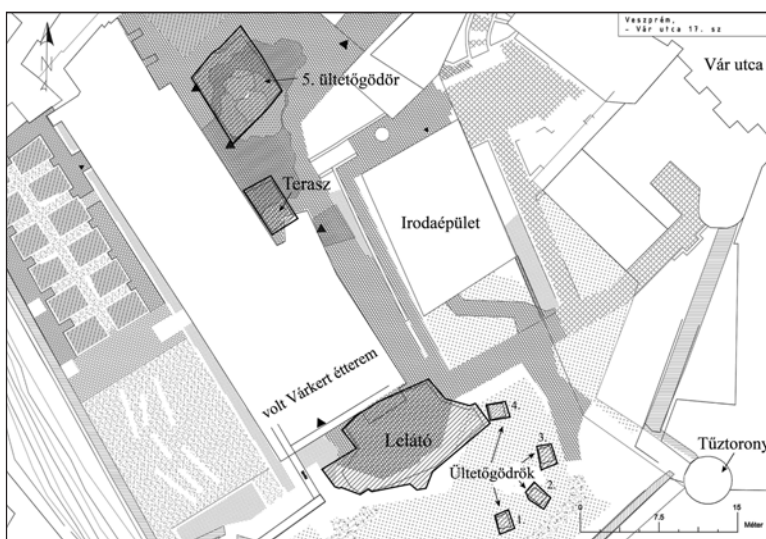
⁴ R. CSÁNYI 1978.; ÉRI-PALÁGYI 1973, 115.

⁵ ÉRI et al. 1969. 225. o.; NAGY-VÉGHÉLY-PFEIFER 1886. 93. o.; LUKCSICS-PFEIFER 1933. 61–62. o.

Tűztorony alatti udvar nyugati oldalán a középkori várfal az újkori műemléki helyreállítás nyomait viseli magán. Éri István és Palágyi Sylvia ásatási jelentése szerint a középkori várfalat a vaskori sánc gerincébe alapozták, előtte pedig háromszoros palánkot alakítottak ki. Egy későbbi, XVII. századi nagyobb építési periódus során a külső vár délnyugati sarkában olasz bástyát alakítottak ki, aminek déli falában lőrést nyitottak. A bástya falának későbbi sérüléseit gótikus és reneszánsz faragott kőelemek felhasználásával javították ki.⁶

A 2021–2022. évi feltárás eredményei

A 2021–2022. évi megelőző feltárás a telek több pontján zajlott (2. kép). Ezek során közvetlenül a Tűztorony alatt négy darab idetelepítendő fa 1,5x1,5 m alapterületű ültetőgödörnek helyét tártuk fel. A Tűztorony alatti udvar alacsonyab-



2. kép: A feltárás területéről készült helyszínrajz (Készítette: Kristóf Virág)

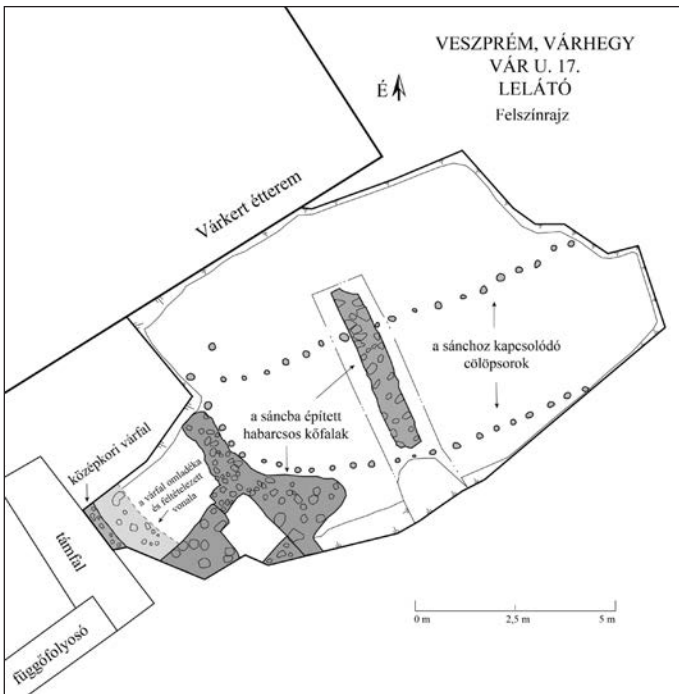
ban fekvő, északnyugati negyedében lelátó építése tette indokolttá egy 99 m²-es, szabálytalan formájú felület feltárását. A beruházás tárgyát képező lelátóhoz egy, a mai felszíntől számított 160 cm mélységű tükör kialakítása volt szükséges. A Simoga-ház mögötti udvarról a Tűztorony alatti udvarba vezető rámpa mentén, az egykori Várkert étterem keleti homlokzata előtt, egy 3x4,5 m alapterületű, 1 m

⁶ ÉRI et al. 1969. 224–225. o.; ÉRI-PALÁGYI 1973. 115. o.

mélységű feltárást végeztünk el az ide tervezett terasz alapozása érdekében, míg a Simoga-ház udvarának közepén egy, a többi négy ültetőgödörrel eltérően jóval nagyobb, 7x7 m nagyságú és 1 m mélységű ültetőgödört ástunk ki. Régészeti-
leg és jelen cikk témáját tekintve pusztán a lelátó területe és a körülötte nyitott ültetőgödörök szolgáltak releváns információval így a tanulmányban csak ezek ismertetésére szorítkozunk.

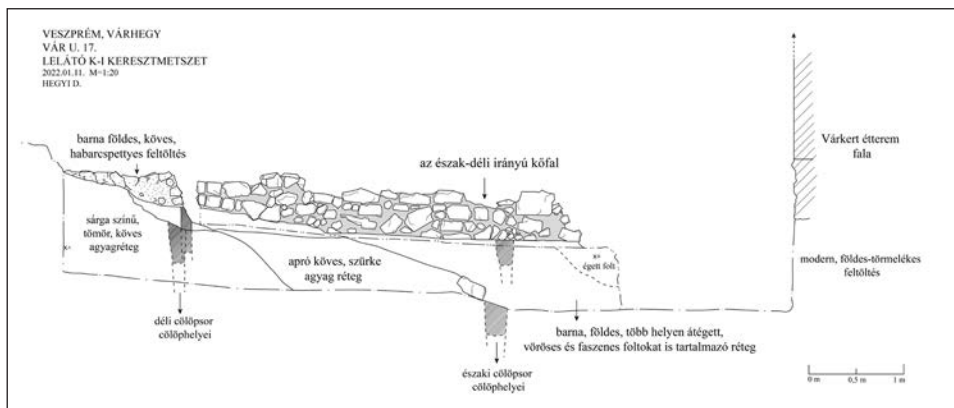
A sánc stratigráfiai viszonyai és azok bemutatása

A lelátó területén (3. kép) a felső humuszréteg alatt, az egykori étterem déli fala előtt egy 2 m széles sávban modern, földes, törmelékes, betontömböket is tartalmazó feltöltést találtunk, amely – minden valószínűség szerint – az étterem falának kialakításakor kerülhetett ide. Az étterem építéséhez kapcsolódó földmunka mélyebben fekvő intakt rétegeket is bolygathatott az itt előkerült kevert leletanyag alapján, ami az őskori cserepek mellett késő középkori kerámiát és fém tárgyakat is tartalmazott. A bolygatott sávtól délre a modern visszatöltéstől eltérő, ezidáig érintetlen rétegek bukkantak elő. Közvetlenül a humusz-



3. kép: A lelátóról készített felszínrajz (Készítette: Kristóf Virág)

réteg alatt egy barna, földes, több helyen átégett, vöröses és faszenes foltokat is tartalmazó réteg jelentkezett. Ebbe a rétegbe alapozva került elő egy észak-déli irányú, habarcsba rakott törtkőfal, amely a tervezett lelátó területének középtengelyében húzódik (4. kép). A falazat 40 cm magasságban maradt meg. Az

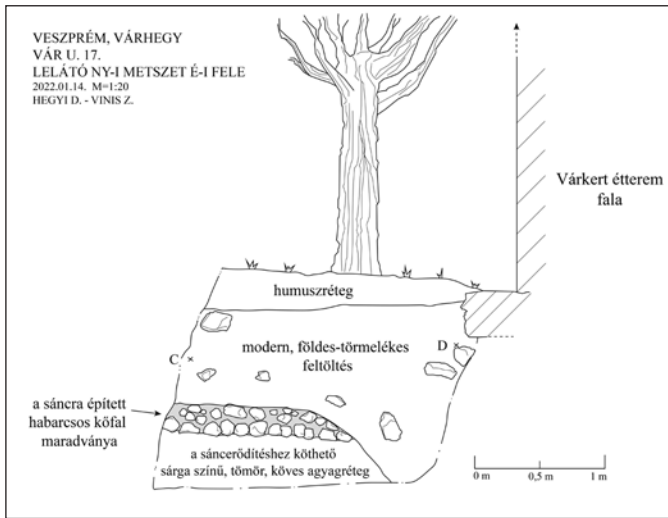


4. kép: A lelátó keleti keresztmetszetéről készült rajz (Készítette: Hegyi Dóra)

említett barnás-vöröses réteg alig 10 cm vastagon jelent meg a fal alatt, amelynek alapozási síkja fokozatosan déli irányban emelkedett. A barnás-vöröses feltöltést közvetlenül egy homogén, sárgás színű, agyagos rétegre terítették, amely hasonlóan a fölötte húzódó falhoz, a déli várfal irányában emelkedve egyre magasabb szinten jelentkezett (17. kép). A masszív, szinte teljes területen rézsűsen



17. kép: Az észak-déli irányú kőfal keleti oldala (Fotó: Kristóf Virág)



5. kép: A lelátó nyugati metszetének északi feléről készült metszetrajz (Készítette: Hegyi Dóra–Vinis Zoltán)

jelentkező sárga színű réteg a tervezett lelátó nyugati oldalán észak felé fordult és kifutott egészen az étterem fala mellett húzódó, fent említett, bolygatott sávig, ahol pusztán egy erősen köves feltöltés fedett rá (5. kép).

A keleti oldal déli felén a sárga színű agyagban, északon a barna földrétegben egy-egy cölöpsor bontakozott ki⁷ (15. kép). A déli cölöpsor az észak-déli irányú kőfaltól délre, arra merőlegesen kelet-nyugati irányban futott, majd a feltárási terület nyugati részén észak felé fordult (6–7. kép). Az északi cölöpsor vonala a terület keleti és nyugati széle között, szintén az agyagos réteg



15. kép: A lelátóról készült drónfelvétel az ásatás végén

⁷ A cölöpök átlagos átmérője 20 cm volt. Az, hogy a cölöpök alja egyenes vagy elkeskenyedő volt, sajnos nem állt módunkban megvizsgálni, ugyanis a tervezett földmunkák mélysége nem tette lehetővé, hogy a cölöphelyeket teljes mélységükben feltárjuk.



6. kép: A déli cölöpsor keleti felének részlete bontás közben (Fotó: Hegyi Dóra)



7. kép: A déli cölöpsor nyugati fele bontás közben (Fotó: Hegyi Dóra)

felszínén rajzolódott ki a középtengelyt alkotó észak-déli irányú kőfal mindkét oldalán. Az északi cölöpsor végig párhuzamosan futott a déli sorral, így a terület nyugati részén ez is észak felé fordult (8. kép). Fontos megjegyezni, hogy a cölöpsorok nem csak egymással, hanem minden bizonnyal a lelátó területének déli határán túl húzódó, középkori alapokon nyugvó, mára már föld alá került várfal irányával is megegyeznek. Ezek alapján valószínűleg a várfalnak egy későbbi periódusban hozzáépült sáncerődítéséről lehet szó, amelyben a sárgás színű,



8. kép: Az északi cölöpsor nyugati fele bontás közben (Fotó: Hegyi Dóra)

agyagos réteg képezte a sánc magját, míg a ráfedő barna feltöltés és az ebben kialakított észak-déli irányú fal ennek utólagos megerősítéséül, illetve merevítéséül szolgálhatott a sánc kanyarulatában (16. kép). Ezt sugallja az is, hogy a fal illeszkedett a sánc dőlési szögéhez, ugyanakkor a cölöpök kialakításánál figyelembe vették a fal szerkezetét és annak két oldalához is illesztettek oszlopokat, amelyek a kőfal modern beásással bolygatott végén jelentkező egy-egy cölöphelyben állhattak egykor. A bontás során a sáncot lehetőségünk volt 160 cm-es mélységben átvágni és vizsgálni szerkezetét.



16. kép: A lelátó területe észak felől fotózva (Fotó: Kristóf Virág)



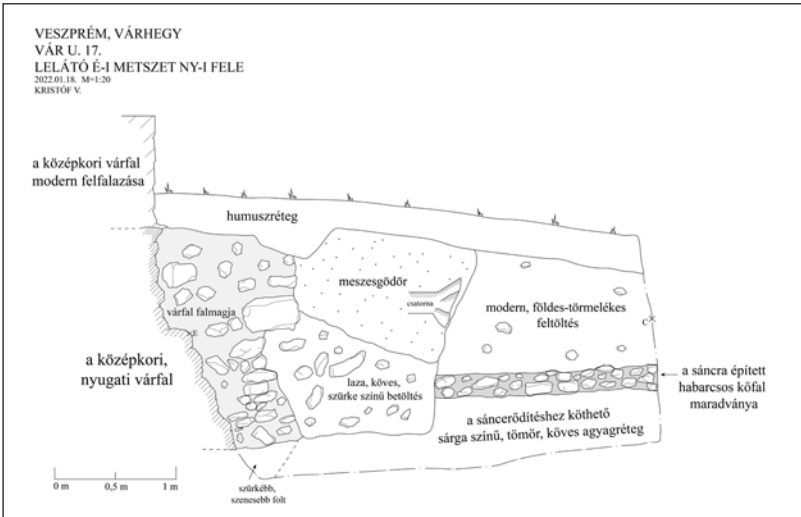
9. kép: A lelátó nyugati oldala a sáncra épített falazattal és a középkori várfal falmagjával (Fotó: Kristóf Virág)

A területen azonban nemcsak az észak-déli fal volt az egyetlen kőből épített struktúra. A lelátó nyugati részén (9. kép), a sánc sárga színű agyagrétegére építve egy sekély, 170 cm széles kőfalazás bontakozott ki. A falat utólag illesztették hozzá a sánc déli cölöpsorának kanyarulatába, olyan módon, hogy északkeleti oldalát nekiépítették a cölöpsornak. A falazás nyugati irányban egy négyzetes

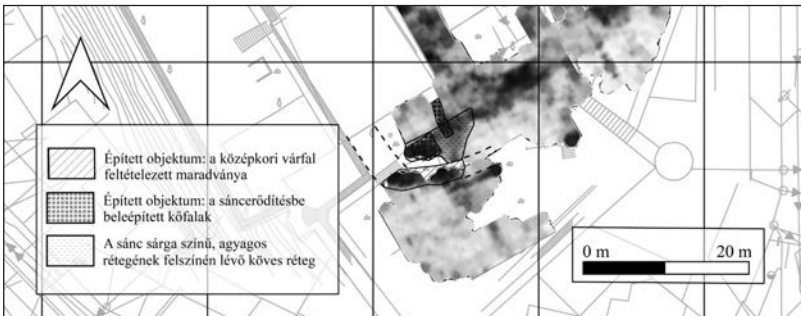


10. kép: A középkori várfalnak nekiépített kőfalazat a lelátó délnyugati felében (Fotó: Kristóf Virág)

toronyszerű teret határolt, amely nyugat felé kifut a középkori várfal egy rövid szakaszon megfogható falmagjához (10. kép), ám pontos kapcsolatuk egy modern meszesgödör beásása miatt nem volt meghatározható (11. kép). A falazat észak felé 80 cm szélességben követte a cölöpsor észak felé való befordulását, itt azonban már csupán a fal alsó kősorát sikerült megtalálnunk. Ezt átvágva a sánc sárga színű agyagrétegét fogtuk meg.



11. kép: A lelátó északi metszetének nyugati feléről készült metszetrajz (Készítette: Kristóf Virág)



12. kép: A földradaros felmérés értelmezett állománya 80-110 cm közötti mélységben (Készítette: Mesterházy Gábor)

A feltárást megelőzően végzett geofizikai kutatás során alkalmazott földradaros mérés eredményei alapján (12. kép) már sejthetőek voltak a fent bemutatott

sáncerődítéshez kapcsolódó falak, valamint a mérési képen szintén látható az a köves réteg, amely a sánc tömör, sárga színű agyagos rétegének felszínén húzódtott.⁸

A lelátótól keleti irányban, a Tűztorony alatt feltárt négy darab ültetőgödörben a humusgréteg alatt kevert-köves-habarcsos rétegek sorakoztak, amelyeket egy-egy esetben bolygatott újkori szemét- és meszesgödör. Ezek mellett, a lelátóhoz közeli, attól keletre elhelyezkedő 4. számú gödörből került elő olyan sárgás-agyagos réteg, amelyet a feltárt sáncréteggel lehet azonosítani.

A sáncrétegek leletanyaga

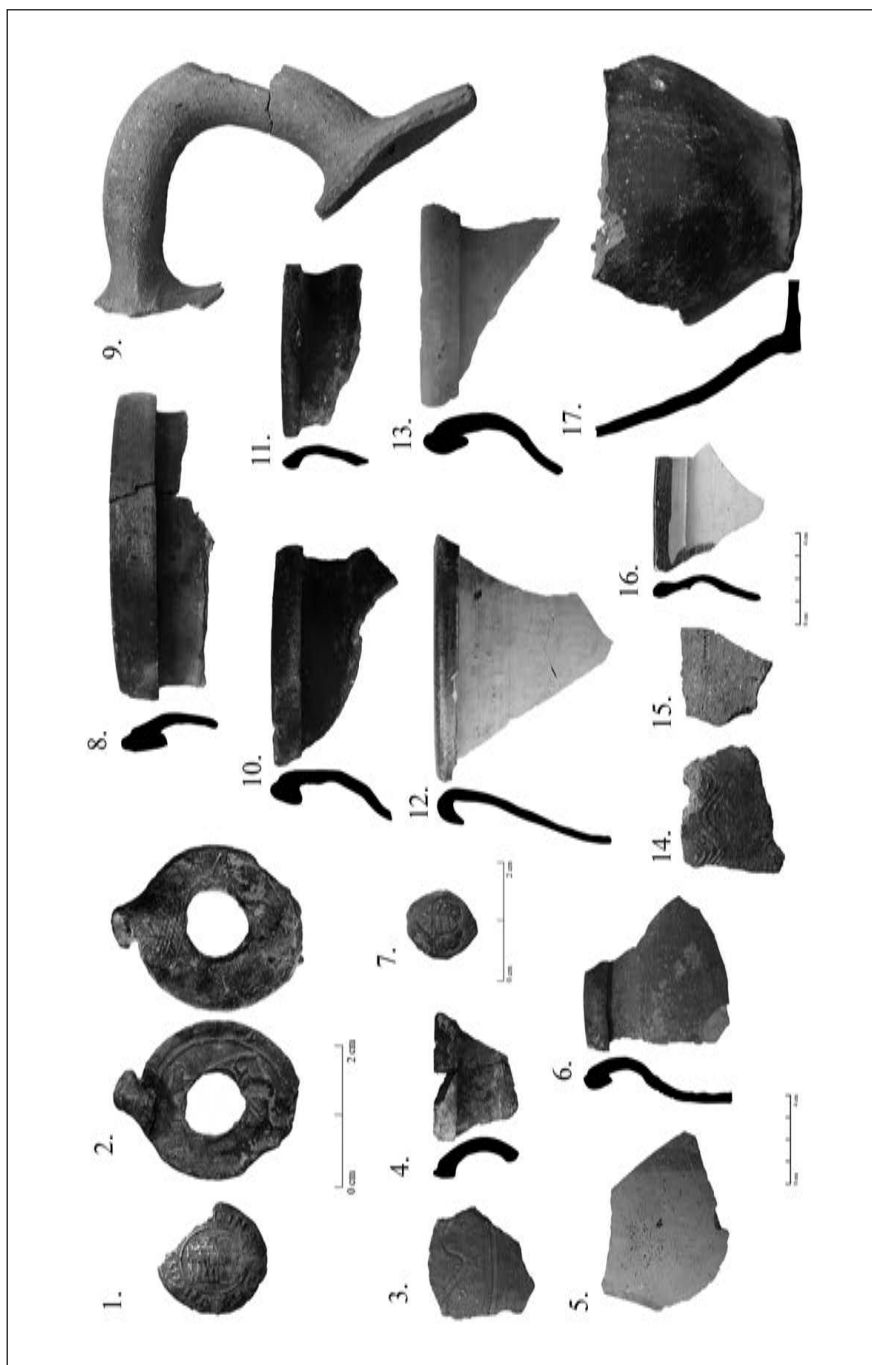
A sáncrészlet feltöltési rétegeiből, valamint az erődítés környezetéből bronzkori, vaskori, illetve közép- és kora újkori, újkori leletanyag került elő. A feldolgozás jelenlegi fázisában a kerámialeletek előzetes értékelését tűztük ki célul, amely az egyes sáncrétegek korhatározása miatt volt különösen fontos. A kerámiák mellett az egyes rétegekből előkerült fémleletek közül a pénzérmék, illetve egy ólomplomba volt még segítségünkre a datálás szempontjából.⁹ A kerámialeleteknek a jelenlegi töredékes formájukban anyaguk, színük, peremeik kiképzése, átmérője és az esetleges díszítésük volt vizsgálható.

A sánc sárga színű, agyagos feltöltési rétegéből szerény mennyiségű leletanyagot sikerült gyűjtenünk (18. kép/1–5.), azonban a leletszegény mivoltát ellensúlyozza a kevés innen származó tárgy datáló értéke, mint egy I. Ulászló (1440–1444) denár, illetve a két darab I. Ferdinánd (1526–1564) által veretett ezüstdenár. A két utóbbi közül az egyik az évszám részlete is kivehető, amely szerint az érmét az 1530-as években verték (18. kép/1.). Ugyanebből az agyagos feltöltésből került elő egy ólomplomba egyik oldala, amelyen egy posztómetsző olló vehető ki (18. kép/2.). A megmaradt részlet nem bizonyult alkalmasnak a pontos beazonosításhoz, de feltehetőleg már a XVI. században használt tárgyként határozhatjuk meg.¹⁰ Az ólomból készült tárgyak között szerepel egy muskétagolyó, valamint szintén a fegyverek csoportját gazdagítja egy számszeríjhoz tartozó nyílhegy. A viseleti elemeket egy igen rossz megtartású, virág alakú bronzveret képviseli. A többi fémtárgy meghatározása a korrózió miatt a restaurálásig egyelőre bizonytalan. Az egyik vastárgy nagy valószínűséggel egy, a két végén és közepén

⁸ A geofizikai mérést a Magyar Nemzeti Múzeum, Nemzeti Régészeti Intézetének munkatársai végezték: Mesterházy Gábor, Pethe Mihály, Kecskés Bence.

⁹ Az előkerült leletanyag még restaurálásra vár.

¹⁰ A megmaradt kép értelmezését és a plomba keltezését köszönjük Mordovin Maximnak.



18. kép: Válogatás a sánc feltöltéséből előkerült leletanyagból

egy-egy tüskével rendelkező lábbeli sarokvas. A sánc ezen rétegéből tíz darab kerámiatöredék került elő. Egy vörös színűre égetett, kívül vörös festett sávokkal díszített, eredetileg egy folyadéktároló edényhez tartozó oldaltöredéken (18. kép/5.) kívül a többi töredék közös jellemzője a durvaszemcsés anyag, illetve a vörös, barnászöröses színük, amelyen több esetben másodlagos égés nyomait lehetett azonosítani. Egy megvastagodó, felfelé csúcsosodó peremkiképzésű fazék szájának két összeillő peremtöredéke (18. kép/4.) és az előkerült cserépfedő késő középkori formát mutat, azonban egy bekarcolt hullám- és csigavonallal díszített oldaltöredék (18. kép/3.) már a késő Árpád-korra, a XII–XIII. századra keltezhető. Kifejezetten durva, aprókavicsos anyagú a szintén ebből a rétegből származó két vörös edényalj, amelyek ugyancsak az Árpád-korban készülhettek.

Az észak-dél irányú kőfaltól nyugatra, a sánc sárga színű agyagfeltöltése és a barna színű feltöltés közötti rétegből került elő egy, valószínűleg V. Albert (1397–1439) osztrák herceg által Bécsben veretett pfénning (18. kép/7.). Szintén ebből a rétegből, a sáncba utólag épített fal alól egy azonosíthatatlan funkciójú vaslemez és egy gyorskorongolt vörös edény díszítetlen oldaltöredéke jött elő.

A sánc felső, sötétbarna színű földrétege bizonyult az erődítés leginkább leletgazdag stratigráfiai egységének mintegy kétszáz darab kerámiatöredék került elő innen (18. kép/8–17.). Ezek közül 23 töredék őskori, további 16 pedig – a díszítés és a lassúkorongon, hurkatechnikával történő megformálás alapján – Árpád-kori. Utóbbiak közül két töredék érdemel külön figyelmet: egy szürke



19. kép: Válogatás a Várkert étterem melletti bolygatott feltöltésből előkerült leletanyagból

színű, hullámvonalköteggel díszített oldaltöredék (18. kép/14.) kifejezetten kora Árpád-kori (X–XI. század), míg egy másik hasonló megformázású és fogaskerék mintás díszítésű, barna színű oldaltöredék (18. kép/15.) már az Árpád-kor második felére keltezhető.¹¹

A leletanyag fennmaradó részénél az edények kiégetéskor elnyert színe alapján több csoportot tudtunk elkülöníteni. A maga 133 töredéket számláló mennyiségével a leggyakoribb a gyorskorongon készült, vörösre, barnászvörösre égett, többször jól megfigyelhetően korongról levágott, mázatlan edények csoportja. Többségük – mintegy 80 lelet – egyszerű, díszítetlen oldaltöredék, amelyek jelentős részén feltételezhetően használat során keletkezett, másodlagos égés nyomai fedezhetők fel. Az anyag erősen töredékes, összeállítható edénnyel nem rendelkezünk. Mindössze két edényformát tudtunk azonosítani: főzésre használt fazekakat és folyadéktároló edényeket, utóbbit négy darab töredék képviseli. A díszített oldaltöredékek száma igen alacsony, mindössze öt esetben lehetett több sorban alkalmazott hornyolatokat megfigyelni, amelyek a töredékek íve alapján az edények nyaka alatt, a váll régiójában helyezkedhettek el. Egy erősen koromfoltos peremtöredék esetében is ezt lehetett megfigyelni, ahol a fazék nyaka alatt ugyanilyen díszítés jelent meg (18. kép/10.).

A mázatlan fazekakat töredékességük miatt peremeik kiképzése alapján tudtuk csak csoportosítani. Többségüknél, összesen 19 töredéknél megvastagodó, lekerekített, a belső oldal felső részén hornyolattal tagolt, a külső oldalon az edény nyakához olykor gallerra emlékeztető módon ráhajló peremekkel találkozunk. Peremátmérőjük legtöbbször 14–17 cm nagyságú volt, de egy esetben elérte a 20 cm-t is. Ezekből kissé eltérő típust mutat egy alul élben végződő, szögfejre emlékeztető formájú perem és kettő, biztosan ugyanazon fazékhoz tartozó töredéknél a megvastagodó perem szögletes profilja. A leggyakoribb Vár utcai peremtípushoz hasonló, de nagyobb méretű barnászvörös fazékhoz tartozó analógia került elő a nagyvázsonyi Szent Mihály pálos kolostor kutatása során, amelynek készítési idejét a XV. század vége és a XVI. század eleje közötti időszakra tették.¹² A Veszprém megye nyugati részén elhelyezkedő Sarvaly falu kerámialeletei között szintén a veszprémihez hasonló, vörös színű, mázatlan kerámia fordult elő leggyakrabban, amelynek használatát a XV. századtól, annak is inkább a második felétől a 1540-es évekig, a település fennállásának végéig terjedő időszakra keltezik.¹³ Ugyancsak hasonlóságot mutat egy ozorai vörös

¹¹ RITOÓK 1984. 93–94. o. 95. o.: 4. ábra/a–b, 97. o.: 6. ábra/a; RITOÓK 2007. 224–227. o., 239. o.: 3. ábra/1–2; 244. o.: 8. ábra/1–2, 245. o.: 9. ábra/1, 4.

¹² RAINER 2009. 97. o.

¹³ HOLL–PARÁDI 1982. 92–96. o. pl. 94. o.: Abb. 43/1, 3, 95. o.: Abb. 44/4, 109–112. o.

fazék peremének kiképzése, amelyet szintén a XV. század vége és a XVI. század eleje közé datálnak.¹⁴

A mázatlan folyadéktárolók (18. kép/9.) közül egy szélesebb szájú edény, valószínűleg kancsó felső részének részletét tudtuk töredékesen összeállítani, valamint további két fültöredéket tudtunk még ebbe a csoportba sorolni. A folyadéktárolók mellett szintén csak alacsony számban jelentek meg az anyagban a vörös kályhaszemek csoportjába tartozó töredékek.

A vörös fazekaktól anyagának színében és peremének kiképzésében is eltérést mutat egy szürke színűre kiégett fazék. Ennek pereme ugyan szintén megvastagodó, de tagolatlan, egyszerű, lekerekített (18. kép/11.). A szürke színű töredékek között néhány kisebb méretű, felül vízszintesen levágott kályhaszem peremet lehetett azonosítani. Egy kívül sárga, belül szürke színű, vastagfalú töredék esetében lehetett megfigyelni grafitozást a kerámia a belső felületén. Hasonló felületkezelés más darabnál nem jelentkezett.

Végezetül a csupán szerényebb számban megjelenő ólommázás fazekak csoportját érdemes még megemlíteni. Az egyik töredék egy 15–16 cm átmérőjű, sárgásra égetett anyagú, belül zöld ólommázzal bevont, tagolt fazékperem (18. kép/16.). Ilyen peremű fazék az ozorai várkastély területén XVI. századi kontextusban¹⁵ került elő, de Budán és az ország északi régióiban is találkozunk vele.¹⁶ A budai leleteket a XVI. század második felére keltezik.¹⁷ Veszprém megyében Pápán találtak még valószínűleg szintén ezzel a körrel összefüggésbe hozható és kereskedelmi termékként azonosított ólommázás, nem ívben kihajtott, galléros peremű fazekakat, amelyek esetében a XVI. század második felétől keltezhető árurol tesznek említést. Bár a pápai töredékek hiányos kontextusa ennek bizonytalanságára is felhívja a figyelmet.¹⁸

Az ólommázás edények másik csoportjába sorolandó egy vörös-sárgászöld anyagú, ívben kihajló, galléros peremű, nyakán vékony hornyolt sávokkal tagolt, belül barna ólommázás, kívül az edény megmaradt felső részén kifogatott díszítésű fazéktöredék (18. kép/12.). Jelenlegi tudásunk szerint az ólommázás, galléros peremű fazekaknak e kora újkori-újkori típusa főleg a Dunántúlon terjedt el nagyobb számban, míg a keleti országrészben más főzőedényeket használtak ebben a korszakban. Az ólommázás, ívben kihajtott és galléros peremű fazekak legkorábbi hazai megjelenését a XV. század végi – XVI. század eleji

¹⁴ FELD et al. 1989. 179–180. o., 184. o.: 7. kép/2, 202. o.

¹⁵ FELD et al. 1989. o., 188. o.: 11. kép/1.

¹⁶ A XVI. század végén felhagyott salgói várban ugyancsak jelen van ez a fazéktípus. BALOGH-LÁSZLÓ 2016. 299. o.: 1. kép 1–3. o.

¹⁷ KOLLÁTH 2019. 126–127. o., 307. o., 544. o.: 37. ábra/7.

¹⁸ KOLLÁTH 2013. 155. o.: 2. kép/4., 157. o.

anyagokban elszórtan feltűnő darabok képviselik. Az árucsoport inkább a XVI. század második felében vált elterjedtebb típusú magyarországi területeken.¹⁹ A Vár utcai fazéktöredéken ugyan csak halványan látszó kifogatása a budai Szent György térről származó gödrök feldolgozása során elkülönített 1.1.1. árutípus darabjain jelent meg. Ezek között a veszprémihez megjelenésében hasonló, de eltérő színű, sárgásabb árnyalatú fazékkal is találkozunk. Az árutípust Budán a XVI. század második felére teszik.²⁰ A kifogatott fazekak megjelennek pápai leletanyagban is, amelyeket a XV–XVI. századra kelteztek, azonban ezeknek a pereme eltér a veszprémitől.²¹

Az sánc barna színű, felső rétegéből származó vasleleteket restaurálás hiányában még nem tudtuk értelmezni. A féMLELETEK között eddig viseleti elemek, csatok és egy gyűrű azonosítására nyílt módunk.

A déli cölöpsor bontása során 18 kerámiatöredék és egy vasszög látott napvilágot. A szinte kivétel nélkül vörös színű töredékektől egy apró, belül sárga ólomházas, fehér oldaltöredék mutat eltérést. A mázatlan vörös kerámiák között egy gyorskorongolt, kívül másodlagosan megégett szájú, vállban hangsúlyos, három-négy körbefutó sávval tagolt, kihajló, lekerekített, alávágott, belül enyhe horonnyal tagolt fazékperem értékelhető (18. kép/6.).

A derékszögben elforduló sánc rétegeit elvágó egykori Várkert étterem déli fala mellett lévő erősen bolygatott sávban több korszak leletanyaga is összekeveredett, a modern kori tárgyakat is ideértve (19. kép). A legkorábbi leletek között egy kisméretű mészbetétes edény a leglátványosabb lelet (19. kép/4.), de innen származik egy késő középkori, sárgás színű folyadéktároló töredéke (18. kép/1.), egy vörös mázatlan fedő (19. kép/2.), illetve egy vörös anyagú, már a XVII–XVIII. századra keltezhető, írókával díszített tál töredéke is (19. kép/4.).

A sáncerődítés történeti kontextusa és datálásának kérdése

Az ásatások során feltárt sánc rétegtana ugyan nem ismert teljes mélységében és kiterjedésében, ám az előkerült leletek, illetve több képi ábrázolás, a Veszprém és környékén lezajló XVI. századi hadi-eseményekről és a vár hozzájuk köthető átalakításairól szóló írott forrásanyag egyaránt segíthetnek a kronológia hiányzó elemeit kitölteni.

¹⁹ KOLLÁTH 2019. 99. o.

²⁰ KOLLÁTH 2019. o. 102–104. o., 307. o., 537. o.: 30. ábra/5.

²¹ KOLLÁTH 2013. 155–157. o., 156. o.: 2. kép/1.

A vár délnyugati sarka az erődítés egyik legnagyobb jelentőséggel rendelkező pontja. A Várhegy dolomitsziklájának platója egyedül ezen a ponton áll félszigetként összeköttetésben az Óváros tér környéke jelentette magasabb térszintekkel. Stratégiai jelentősége már az itt feltárt őskori sánc formájában is megmutatkozott. A sziklafelszín ezen szűkületét zárta le a középkori külső vár, a *castrum Ominum Sanctorum*, amelynek keleti oldalán épült fel a várba déli irányból felvezető kapu tornya és erődítései, valamint a szintén középkori eredetű Tűztorony a déli erődítések középtengelyében.²²

Csábító lenne az előkerült sánc kronológiáját ezeknek a középkori erődítéseknek a viszonyában meghatározni, ám a középkori püspöki központ épületeit övező falak jelentős része a barokk épületek és támfalak takarásában húzódik. Kiegészítve a korábbi kutatások során előkerült, középkori várfalakról szerzett ismereteinket, a 2019 és 2022 közötti kutatásaink alkalmával több esetben sikerült ezeket a védműveket beazonosítanunk az Várhegy területén. A keleti oldalon a püspöki alkalmazottak háza délkeleti sarka alatt, valamint a piarista gimnázium udvarán és északnyugati helyiségében került elő a középkori várfal észak-déli irányú szakaszai, amelyeket a barokk épületek alapozásába belefoglaltak.²³ E két épület között elhelyezkedő piarista rendház területén, annak keleti és déli szárnyában nyitott kutatószondáinkban a középkori és kora újkori palánkerődítés nyomai igen jó állapotban őrződtek meg. A kőből épült középkori várfal ideeső szakaszának azonosítása azonban kérdéses, ugyanis a kerengő folyosó délkeleti sarkában előkerült 120 cm vastag, észak-déli irányú kőfal a máshol megkutatott falszakaszokhoz képest igen keskeny. E falon túl, annak külső síkjától keletre a XVI. században biztosan álló fa-föld szerkezetű palánkerődítés öt cölöpsora bontakozott ki, amelynek keleti szélén egy olyan, a dolomit sziklába véssett, észak-déli irányú árok részlete bukkant elő, amelyet minden bizonnyal egy már természetes módon egyébként is létező hasadék felhasználásával alakíthattak ki ezen a szakaszon még a középkorban, a vár védelmének fokozása érdekében. Az árok betöltődése már a XIV. század folyamán megkezdődött, de teljesen csak a XVII. század második felében töltötték fel, megszüntetve korábbi funkcióját. Mindennek fényében fontos megjegyezni, hogy e külső sziklaárok és akár egy, a középkorban is létező palánkerődítés nem indokolta a vastagabb kőfal építését ezen a szakaszon.

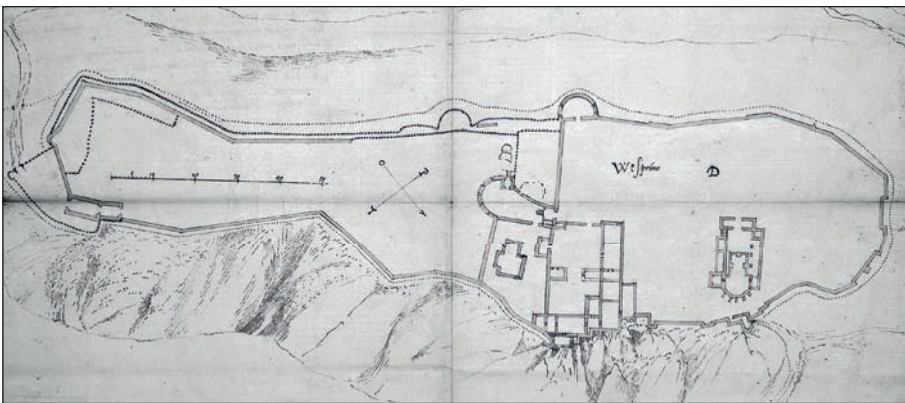
A nyugati oldalon a Vár utca 23. és 25. telkek udvarain, valamint a Ferencs rendház (Vár utca 33.) és a Tejfalussy-ház (Vár utca 35.) pincéjében sikerült azonosítani a várfal egy-egy szakaszát, valamint az is bizonyossá vált, hogy a

²² KRALOVÁNSZKY 1990.

²³ HEGYI-KRISTÓF 2019.

Várhegy északnyugati sarkán álló Körmendy-ház pincéjének fala a középkori várfal és a kora újkorban hozzáépített ötszögű bástya visszabontott falaira támaszkodik. A Körmendy-házban feltárt kétperiódusú, közvetlenül egymáshoz épített várfalhoz hasonló szerkezeti megoldást, megerősítést a Vár utca 23. udvarán feltárt várfalszakasz esetében lehetett megfigyelni, ahol a fal külső síkjához újabb, árkádíves falat húztak fel, amelyben az ív indítása is megmaradt. (Lásd: 1. kép)

Az ismertetett erődítésrészletek alapján még nem állítható fel pontos kronológia, így a déli várrészekre vonatkozó régészeti adatok hiányában a legfontosabb forrásunk a sánc és annak szerkezetével kapcsolatban Giulio Turco



13. kép: Giulio Turco felmérése 1572-ből (Forrás: Vizi 1989, 71/6. ábra; eredetije: Wien, Kriegsarchiv G I. h. 738-6.)

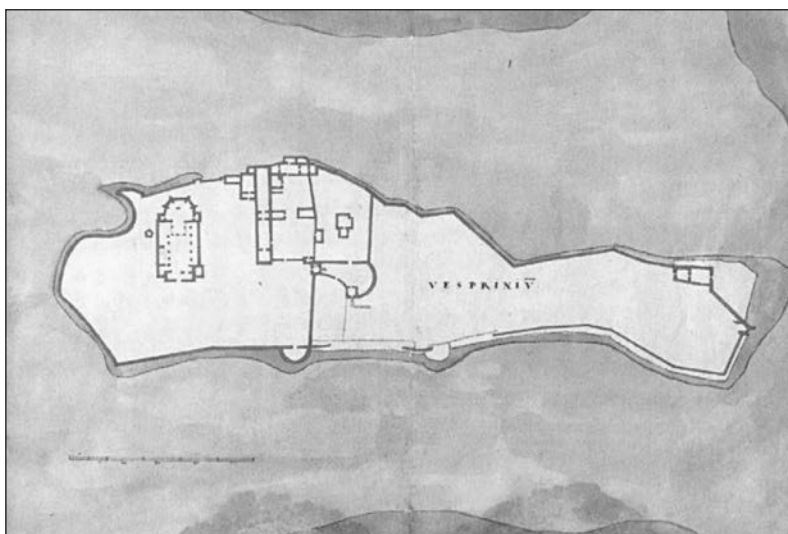
felmérése (13. kép). (Az itáliai hadmérnök az Udvari Haditanács megbízásából 1569 májusában érkezett a Dunántúlra Natale Angielinivel, Giovanni Lazarinnal, Antonio de Angeloval és Mano Capelloval együtt várszemlézés céljából. Elsőként Kanizsa várát mérték fel,²⁴ majd elkészült az első Veszprémet ábrázoló alaprajz is Nicolo Angielini munkáját dicsérve²⁵ (14. kép).

Turco pár évvel később, 1571 utolsó negyede és 1572 januárja között készítette el a maga felmérését.²⁶ A két ábrázolást összehasonlítva jelentős eltérések

²⁴ PÁLFFY 2011. 16. o.

²⁵ PÁLFFY 2011. 54. o.

²⁶ Giulio Turco az Eck Graf zu Salm győri kapitány koordinálása alatt zajló Duna és Dráva közti végek felmérésére érkezett 1571 legvégén, ekkor járták be a győri kapitányság alá tartozó erősségeket, így a győri kapitány révén ellátott Veszprémet is, kiegészülve a magánföldesurak ellenőrzése alatt lévő erősségekkel (Tátika, Csobánc, Rezi, Sümeg). Korábban felmerült 1569-es keltezés is Turco első Dunántúli útja kapcsán, mivel a mester



14. kép: Nicolo Angielini Veszprém váráról készült felmérése (Forrás: Pálffy 2011, 120/ XXIVB. ábra; eredetije: Wien, ÖNB Handschriftensammlung Cod. 8607. fől. 20r.)

mutatkoznak annak ellenére, hogy a vár keretét adó főbb kontúrok változatlanok. A jelen tanulmány szempontjából a legszembeütőbb különbség a külső vár déli részén található sáncszerkezet, amely csak a későbbi ábrázoláson látható. A Turco-féle térképen a középkori várfal délnyugati sarkához tapadó kettős cölöpsorok iránya, hajlásszöge és kiterjedése is megegyezik a feltárások során azonosított sánc struktúrájával. Ezek alapján a sánc építését akár a Turco és az Angielini-féle metszet elkészülte közötti intervallumba is helyezhetnénk, ugyanakkor nem tisztázott, hogy az ábrázolások kész állapotot, vagy csupán a tervezett változtatásokat rögzítették. Ennek ellenére az erősség XVI. századi építéstörténetét és az ostromok menetét vizsgálva elmondható, hogy a déli erődítésnek a század utolsó harmadában már állnia kellett.

Veszprém vára a Mohácsi csata és a tizenöt-éves háborút követő időszakban legkevesebb tizenkét alkalommal cserélt gazdát vagy szenvedett el ostromot.²⁷

1572-ben Egerben meghalt. A császári bizottság jelentése szerint, azonban a rajzok 1572 januárjáig már elkészültek, míg Turco feltehetően az év végén hunyhathott el. A datálás kérdésköre kapcsán továbbá: PÁLFFY 1999. 202–203. o.; a korábbi datálás: PUSZTAI 1968. 267. o.; PATAKI 1931. 115. o.

²⁷ 1527 – a helyőrség átáll Szapolyai János oldalára; 1528 – a korábbi kapitány Choron András visszaveszi a pártütőktől; 1537 – Török Bálint beveszi a Szapolyai párt számára; 1538 – Puchmani Vilmos vezette sereg szétveri Török Bálint csapatait; 1552 – Hádím Ali pasa elfoglalja tíz napi ostrom után; 1557 – Tihanyi és más Veszprém megyei várkato-

Bár a püspöki központ csak rövid ideig, 1552–1566 és 1593–1598 között volt török megszállás alatt és sohasem képezte a hódoltság szerves részét,²⁸ a középkori erődítmények jelentősen megkönnyítették a háborús időszakot. Ali pasa csapatai 1552-ben keleti irányból tíz napig lőtték a várat, amelynek hatására a várfalak több helyen is bedőltek.²⁹ Tizennégy évvel később az Eck Graf zu Salm győri kapitány vezette haderők a korábbi török ostromhoz hasonlóan szintén keleten és a vár északi oldalán helyezték el a tüzérségüket. A kialakuló tüzérségi párbaj során a vár meggyengült szerkezete nem bírta el a terhelést, így a védők ágyútüze alatt az északkeleti oldalon hosszú szakaszokban leomlott a várfal és alatta az alapokat tartó dolomit szikla is a Séd völgyébe zuhant. Hasonlóan járt a vár nyugati falazatának középső szakasza is, ott, ahol a külső és a belső vár találkozik.³⁰ A két ostrom között ugyan már igyekeztek a korábbi károkat kijavítani, de ekkor még csupán kerítéseket emeltek a veszélyeztetett pontokon.³¹

Jelentősebb építkezésekre csak az 1566. évi visszafoglalás után kerülhetett sor. Ennek koncepcióját jól jelzi a Haditanács 1567-es felvetése a környékbeli erősségek birtokainak – többek között a tihanyi várnak – Veszprém részére történő adományozása. Bár a terv végül nem valósult meg, de a munkálatok az 1570-es évek elején megindulhattak, még ha csak szűkös anyagi keretek között is. Az anyagi és fizikai korlátokat jól jelzi Bernardo Gallo megállapítása, miszerint kiterjedt erődítések a dolomit szikla miatt nem lehet építeni, így az átalakítások során leginkább palánkok emelésére szorítkoztak.³²

Ebben a közegben születhetett a korábban említett Natale Angielini testvére, Nicolo Angielini³³ és Giulio Turco 1571–1572-es ábrázolása. Az Angielini-féle térkép pontos datálása kérdéses, jegyzetén az 1570. május 29-ei dátum szerepel, ám ez az Udvari Haditanács elszámolását jelzi. A kartográfus mester 1566-ban

naság rajtaütést intéz a vár ellen; 1566 – Eck Graf zu Salm győri kapitány visszafoglalja a törököktől; 1567 – sikertelen török ostrom; 1593 – Szinán pasa többnapos ostrom után beveszi; 1598 – A török őrőség elmenekül Adolf von Schwarzenberg és Pálffy Miklós csapatainak felvonulását látván; 1605 – az őrőség átáll Bocskai István oldalára – Kösze Haszán pasa bevonul; 1606 – a zsitvatoroki béke keretei között visszakerül a Magyar Királysághoz; HUNGLER 1986.; HEGYI 1998.

²⁸ HEGYI 1998. 31. o.; Továbbá erről tanúskodik a rövid életű veszprémi szandzsák története is DÁVID 1998. 17–29. o.

²⁹ SZÁNTÓ 1970. 49–54.; TINÓDI 1899. 11–44. verssor.; ISTVÁNNFFY 1962. 238. o.

³⁰ ERDÉLYI 1913. 69–70. o.

³¹ VIZI 1989. 70. o.

³² ERDÉLYI 1913, 70. o.; VIZI 1989. 70. o.

³³ Nicolo Angielini nem azonos a Gulio Turcoval 1569-ben Kanizsára érkező testvérével Natale Angielinivel, akik hasonlóan a Baldigara testvérekhez, egy időben szolgáltak a végvidékeken hadmérnökként. A kérdés feloldásáról és az Angielini térképész-családról bővebben: PÁLFFY 2011. 11–13. o.

járt a Csallóközben, és ekkor készítette el a győri tábornok ábrázoló metszetét is,³⁴ így valószínűleg ekkor járhatott Veszprémben is. Összevetve Nicolo Angielini és Giulio Turco munkáit, mind a két képen láthatóak még a korábbi ostromok kárai. Ezek közül a legszembetűnőbbek a nyugati várfalszakaszon tátongó hatalmas rések, amelyeket palánkkal és kerítéssel igyekeztek kitölteni. Feltehetően ezeket a középkori várfalban okozott károkat meg lehet feleltetni az 1566-os ostrom során feljegyzett falomlásokkal. Szintén erről tanúskodhat az a 'beharapás', ami a Várhegy északkeleti sarkában látható az Angielini-féle térképen. Ez a hely lehet az, ahol a várfal a sziklával együtt a mélybe zuhant, nem bírva a mellvéden tüzelő ágyúk terhelését. Turco rajzán ez a rés már nem szerepel, ahogyan a nyugati várfal körül is kettős palánk vagy paliszád látható. Ezek a változások összhangban állnak az építkezések 1570-es évekbeli menetével is. Ekkor először Giuseppe Civital, majd Fausto Verazzio irányításával palánkkal állították helyre az ominózus nyugati oldalt és a bedőlt 'kerek bástyát', megerősítették kerítésekkel a felvezető utakat, továbbá kibővítették a déli kapu előtt a palánkerődítést a mai Óváros tér irányába, illetve a kapu elé mély árkot is ástak.³⁵ Ekkor kerülhetett sor az általunk feltárt sáncszerkezet kialakítására is, ami ezt a hangsúlyos déli sarkot és felvezető utat erősítette tovább, kitöltve a középkori várfalak mögötti teret.

A munkálatok befejezésére ugyan nincsen pontos adat, ám az 1570-es évek második felében már előrehaladott stádiumban kellett állnia. Ezt sejteti az 1577-ben készült várleltár, miszerint 10 db falkonett ágyú, 1 db scharfetind ágyú, 1 db tarack, 9 szakállas muskéta, 263 muskéta, 22 mázsa lőszernek való ólom és 2 mázsa bécsi puska tette ki a vár frissen feltöltött arzenálját.³⁶ További bővítésekre és javításokra 1582-ben az Udvari Kamara 223 forintot és Kádár falu teljes bevételét adományozta Ferranto Samaria de Speciacasa várkapitánynak.³⁷

Mindezek mellett az 1593. évi ostrom során a feltárt palánknak már bizonyosan állnia kellett az írásos források alapján. A Szinán pasa vezette ostromról több kútfő is beszámolt, így többek között az ütközetet túlélő báró Hofkirche Eytzing zászlós, Kjátib Cselebi és Decsi János, aki Miskolczi Pétertől, a vár papjától szerezte az információit.³⁸ A leírások szerint négy irányból kezdték el az oszmán csapatok löni Veszprémet. Kjátib Cselebi szavai szerint: *„...Négy badzsaluska- és hét sáhi-ágyút a kapunak irányítottak, két ágyút és négy sáhi-ágyút a janicsárok ostromsáncába állítottak, két kolumburna-ágyút és négy sáhi-ágyút pedig az ingovány és*

³⁴ PÁLFFY 2011. 54–55. o.

³⁵ VIZI 1989. 70. o.; KOROMPAY 1956. 30. o.

³⁶ HK. OKMÁNYTÁR 1894. 709. o.

³⁷ PÁLFFY 1998. 70. o.

³⁸ DECSI 1982. 101–102. o.; KJÁTIB 1916. 97–98. o., 204–205. o.

nádasból a nagy toronynak szegeztek". Az Óváros térről összesen 11 ágyú lőtte a vár déli kapuját és a délnyugati bástya 35 méter magas homokfalát.³⁹ Ez a homokfal megegyezhet az általunk tárgyalt palánkkal, mintegy mutatva annak sárga színű feltöltését és az azt belülről megtámasztó kettős cölöpsor szerkezetét.

Összegzés

A feltáráson tett megfigyelések alapján elmondható, hogy a középkori várfalhoz minden bizonnyal igazodó, többretegű sáncerődítés részletét sikerült megtalálnunk a Várhegy délnyugati végében. A szerkezet pontos kiterjedése ugyanakkor még további kérdéseket vet fel, hiszen a beruházás keretein belül pusztán 160 centiméter mélységig vizsgálhattuk a védművet, így sem a cölöpsorok, sem pedig a feltöltések alját nem sikerült megfogni. Ugyanakkor az étteremtől északra lévő modern bolygatásban előkerült, utólag visszatöltött középkori és őskori kerámiák arra engednek következtetni, hogy a 160 centiméteres mélységet meghaladva is további régészeti korú rétegeket rejt a terület, amelyeknek esetleges későbbi feltárása sokban hozzájárulhatna a terület történetének, beépítettségének pontosabb megismeréséhez.

Szintén nem elvetendő az a fent részletezett feltételezés, miszerint a sáncerődítést esetleg két periódusban hozták volna létre. Előbb egy keskenyebb töltés húzódott volna közvetlenül a várfal belső síkja mellett, a feltárt déli cölöpsorral megerősítve, majd később kiszélesítették és újabb cölöpsorral támasztották meg, felszínére – talán szintén erősítés vagy merevítés céljából – kőfalat építettek, amely követte a sánc dombszerű kialakítását. Ekkor épülhetett volna fel a toronyszerű építmény is a nyugati oldalon. Fontos hangsúlyozni azonban, hogy mindez feltételezés, hiszen a középkori várfalnak csupán nyugati szakaszának erősen bolygatott, visszabontott, kis részletét vizsgálhattuk és a déli, majd kelet felé elkanyarodó részét egyelőre nem ismerjük, ahogy a déli várfal kora újkori magasságát sem. Így nem rendelkezünk információval arról, hogy a sánc pusztán megtámasztotta a falat vagy el is fedte azt.

A feltárt sáncrészlet leletanyagának vizsgálata során az előkerült kerámialeletek, a párhuzamaik, illetve a szerencsés esetekben pénzzel is keltezett rétegek alapján az a kép látszik kirajzolódni, hogy az erődítés építéséhez használt feltöltésben a késő középkor, azon belül is a kései, XV–XVI. századi időszak reprezentált, de a földfelhalmozódás már mindenképpen a XVI. században következett be, amit legjobban az agyagos rétegből származó I. Ferdinánd (1526–1564) den-

³⁹ KJÁTIB 1916. 205. o.; VERESS 1998. 45. o.

árok jeleznek számunkra. A leletanyagot a mázatlan edények elsöprő többsége jellemzi, a török jellegű leletanyag egyetlen töredék erejéig sem jelenik meg. E korhatározást erősíti meg a fent részletezett XVI. századi hadi eseményekhez kapcsolódó írott és képi forrásanyag is, így mindez alapján a sánc építését az 1566. és 1593. évi ostromok közé helyezhetjük.

Tanulmányunkban nagyon fontosnak tartottuk a leletanyag és főként az előkerült kerámiaanyag előzetes feldolgozását, bemutatását, ugyanis a környék emlékanyagáról ezidáig alig született publikáció. A Vár utca 17. számú telek nagy része a mai napig beépített, használatban van, ennek ellenére – különösen a déli részén elhelyezkedő Tűztorony udvarában – nagy felületen és rendkívül jó állapotban maradtak meg a vár XVI. századi erődítésének részletei. A jövőben további területek feltárásával tovább gazdagíthatjuk majd tudásunkat e korszak erődépítészetéről, anyagi kultúrájáról és minden bizonnyal a korábbi időszakok lakottságáról is sok új információt szerezhetünk majd.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- BALOGH-LÁSZLÓ Emese (2016): Élet a salgói várban a kora újkorban. In: Simonyi Erika – Tomka Gábor (szerk.): „A cserép igazat mondá, ha helyette nem mi akarunk beszéni.” Regionalitás a középkori és kora újkori kerámiában. *Opuscula Hungarica IX.* Budapest. 297–312. o.
- DÁVID Géza (1998): Török uralom Veszprémben (1552-1566). In: Tóth G. Péter (szerk.): *Veszprém a török korban.* Veszprém. 17–29. o.
- DECSI János (1982): Kulcsár Péter (ford. és szerk.): *Baranyai Decsi János magyar históriája.* Budapest.
- ERDÉLYI Gyula (1913): *Veszprém város története a török idők alatt.* Veszprém.
- ÉRI István – Kelemen Márta – Németh Péter – Torma István (1969): *Veszprém megye régészeti topográfiája. A veszprémi járás. Magyarország Régészeti Topográfiája 2.* Budapest. (51/1. lh.)
- ÉRI István – PALÁGYI Sylvia (1973): Veszprém-Vár. *Régészeti Füzetek, I/26.*
- FELD István – Gerelyes Ibolya – Gere László – Gyürky Katalin – Tamási Judit (1989): Újabb középkori leletgyűjtés az ozorai várkastélyból. *Communicationes Archaeologicae Hungariae 177–206.* o.
- HEGYI Klára (1998): *Veszprém török őrségei.* In: Tóth G. Péter (szerk.): *Veszprém a török korban.* Veszprém. 30–41. o.
- HEGYI Dóra – KRISTÓF Virág (2019): *A középkori várfal újabb kutatása Veszprémben.* In: Kósa Pál (szerk.): *Várak, kastélyok, templomok Évkönyv 2019.* Budapest. 14–17. o.

- HADTÖRTÉNETI OKMÁNYTÁR (1894): A tüzérség és hadiszer-állomány Magyarországon 1577-ben, *Hadtörténeti Közlemények*, 7. 699–715. o.
- HOLL Imre – PARÁDI Nándor (1982): Das mittelalterliche Dorf Sarvaly. *Fontes Archaeologicae Hungariae*. Budapest.
- HUNGLER József (1986): *A török kori Veszprém*. Veszprém.
- ISTVÁNFFY Miklós (1962): Székely György (szerk.): *A magyarok történetéből*. Budapest.
- KJÁTIB, Cselebi (1916): Fezlike. In: Karácson Imre (ford. és szerk.): *Török történetírók III*. Budapest.
- KOLLÁTH Ágnes (2013): 16–19. századi kerámiatípusok Pápán. *Communicationes Archaeologicae Hungariae 2010–2013*. 151–181. o.
- KOLLÁTH Ágnes (2019): *A kora újkori kerámia tipológiai és kronológiai kérdései Budán*. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar. Doktori disszertáció. (Kézirat). Budapest.
- KOROMPAY György (1956): *Veszprém*. Budapest. 30. o.
- KRALOVÁNSZKY Alán (1990): *The Settlement History of Veszprém and Székesfehérvár in the Middle Ages*. In: Gerevich László (szerk.): *Towns in Medieval Hungary*. Budapest. 51–95. o.
- LUKCSICS JÓZSEF – PFEIFER János (1933): A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában. *A veszprémi egyházmegye múltjából*, 1. Veszprém.
- NAGY Imre – VÉGHELY Dezső – PFEIFER János (1886): *Zala vármegye története. Oklevéltár I*. Budapest.
- PÁLFFY Géza (1998): *A veszprémi végvár fő- és vicekapitányainak életrajzi adattára (16–17. század)*. In: Tóth G. Péter (szerk.): *Veszprém a török korban*. Veszprém. 91–185. o.
- PÁLFFY Géza (1999): *A császárváros védelmében. A győri főkapitányság története 1526–1598*. Győr.
- PÁLFFY Géza (2011): *A haditérképészet kialakulása a Habsburg Monarchiában*. Budapest.
- PATAKI Vidor (1931): *A XVI. századi várépítés Magyarországon*. Bécs.
- Sch. PUSZTAI Ilona (1968): A tatai vár 1569–1572-ből származó alaprajza. *Komárom Megyei Múzeumok Közleményei*, I. 263–272. o.
- R. CSÁNYI Marietta (1978): Késő bronzkori telep a veszprémi Várhegyen. *A Veszprém Megyei Múzeumok közleményei*, 13. 29–50. o.
- RAINER Pál (szerk.) (2009): *Veszprém megye egyházi élete a középkorban. (Kiállítási katalógus) 2008–2009*. Veszprém.
- RITOÓK Ágnes (1984): Árpád-kori temetkezések Veszprémfajszon. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 17. 93–106. o.
- RITOÓK Ágnes (2007): Középkori leletgyűjtés a balácai római kori villa III. épületének területén. *Balácai Közlemények*, 2002/7. (2007) 223–245.
- SZÁNTÓ Imre (1970): A veszprémi vár elfoglalása és a török terjeszkedés a Dunántúlon 1552-ben. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 9. 49–54. o.
- TINÓDI Sebestyén (1899): Szilády Áron (szerk.): *Budai Ali pasa históriája*. Budapest.
- VERESS D. Csaba (1998): *Veszprém a tizenöt éves háborúban (1593–1606)*. In: Tóth G. Péter (szerk.): *Veszprém a török korban*. Veszprém. 42–54. o.
- VIZI László Tamás (1989): A végvári rendszer kiépülése a győri főkapitányság területén. *Veszprémi történelmi tár*, 2. 60–78. o.

A veszprémi papnevelő intézet épületének története.

A szeminárium bővítésének lehetőségei
a XX. század első felében

ÁRVAI-JÓZSA KITTY

„*Sub umbra cathedralis*”¹ – ez volt Káuzli Dezső, a veszprémi papnevelő intézet egykori rektorának alapvető posztulátuma Huchthausen Lajos atya visszaemlékezése szerint, mikor a Szent Anna szeminárium bővítésének lehetőségeit vették számba.² Az intézet épületének történetét a kezdetektől végigkísérte a tanuló kispapok megfelelő elhelyezésének kérdése, a XVIII. század végén épült létesítmény szűkössége, komfortja és a folyamatos helyhiány okozta nehézségek. Káuzli Dezső rektori megbízása idején, 1893 és 1935 között sem volt ez másként. A felmerülő megoldási javaslatok között megfogalmazódott egyrészt egy teljesen új, monumentális szeminárium felépítése a veszprémi vár falain kívül, másrészt lehetőségként vetődött fel a meglévő épület bővítése is. Ezzel kapcsolatban kötötte ki az akkori rektor, hogy régmúlta visszatekintő hagyomány szerint a papnevelés a veszprémi székesegyház közvetlen közelében történjen. Olyan meghatározó szempont volt ez, melynek eredményeként 1933-ban emeletráépítéssel bővítették az épületet. Ám a veszprémi főszékesegyház levéltárában fellelhető tervpályázatok tanúsága alapján feltehetően nem hozott végleges megoldást ez a bővítés sem. A szeminárium épületének történetét áttekintve – különös tekintettel a XX. század első felében megvalósult és meg nem valósult újjáépítési tervekre – körvonalazódnak az épületen eszközölt módosítások, felújítási koncepciók a fölöttébb ingatag anyagi biztonság és a képzésben, ellátásban részesülő hallgatók létszámának változása tükrében.³

¹ A Katedrális árnyékában!

² HUCHTHAUSEN 2009. 41. o.

³ A szeminárium saját iratanyaga ma ismeretlen helyen található, az 1952-es államosítást követően az ott lévő iratok és anyakönyvek elkallódtak. A papnevelő intézet történetéről a püspöki és káptalani levéltárnál, vagyis az intézmény fenntartóinál őrzött dokumentumok nyújtanak információt. E levéltári iratanyagok mutatóját lásd: FELHŐSI 2015. További forrás a szemináriumra vonatkozóan: EMLÉKKÖNYV 1896.

A Szent Anna szeminárium alapításának körülményei

A veszprémi szeminárium történetére visszatekintve az események a XVIII. század elejéig nyúlnak vissza. A Rákóczi-szabadságharc után végleg megszűntették Veszprém korábban meghatározó végvári jellegét. A püspökség székhelye Sümegről visszakerült a városba, amely a püspöki gazdaság újjászervezése, az egyházi és világi közigazgatás erősödése nyomán ismét vezető szerephez jutott. A megújuló egyházszerzés következtében a közoktatás, illetve a papnevelés szerepe is növekedett. A veszprémi papnevelő intézet emlékkönyve szerint a török pusztítás előtt az egyházmegyében körülbelül 400 pap tevékenykedett, míg az 1700-as évek elejére ez a szám 16-ra csökkent.⁴ Gróf Volkra Ottó püspök (1710–1720) elhatározta, hogy szeminárium létrehozásával igyekszik segíteni a papi hivatást választók számának növekedését. Megalapította 1711-ben a Szent Annáról elnevezett szemináriumot, s három piarista szerzetest hívott a leendő hallgatók oktatására: Herchl Józsefet, aki a püspök gyónatója és teológusa lett, Zajkányi Lénárdot, a gimnáziumi ifjúság tanárát és Szolcsányi Imrét, a papnövendékek nevelőjét és professzorát.⁵ 1711. október 26-án így írt Volkra püspök a piaristák részére kiállított alapítólevelében: „... elhatároztuk, hogy (...) Szent Anna tiszteletére papnevelő intézetet létesítünk, amelyben a bölcsészeti, vagy szónoklati tudományokban jó kiképzést nyert mindazon húsz éves, vagy idősebb ifjak vétetnek fel papnövendékül, akik az erkölcstudományok elvégzése után a megüresedett, vagy Isten segítségével újonnan alapítandó plébániákra küldessenek.”⁶ Állandó székhelyük azonban egészen az 1770-es évek végéig nem volt, a vár területén lévő különböző egyházi épületekben (kanonoki házakban, püspöki palotában) nyertek elhelyezést időről időre.

Volkra halála után még egy évig működött a papnevelő intézet, majd 1722-től – a magas kiadások miatt – szünetelt egészen Padányi Biró Márton püspökké szenteléséig (1745–1762). 1745-ben ugyanis ő szervezte újjá a szemináriumot,⁷ s eleinte az előde, Acsády Ádám által építtetett püspöki rezidenciát adta át a papnevelde részére, amely azonban a megyei ülésteremmel és a levéltárral osztozva némileg szűkösnek bizonyult. A források nem mindig egybehangzóak a további

⁴ EMLÉKKÖNYV 1896. 9. o.

⁵ Volkra püspök a veszprémi káptalannál 7000 forintról szóló adóslevelet helyezett el azzal a szándékkal, hogy annak kamataiból legalább hat növendéket taníthassanak az új szemináriumban. Az általa alapított intézet 11 évi fennállása alatt kb. 30 növendék végzett.

⁶ KÖRMENDY 1995. 23. o. Körmendy hivatkozik még: TÖLCSÉRY 1895. 20. o.

⁷ Padányi Birónak az azóta szaporodó Volkra-féle alapítványból már 15 140 forint állt rendelkezésére a szemináriumhoz.

elhelyezést illetően, annak ellenére sem, hogy a dokumentumok keletkezésekor sok esetben még a szerzők rendelkezésére állt a papnevelő intézet saját levéltári anyaga is. Helytálló lehet, hogy az intézet történetéről szóló emlékkönyv szerint 1754-ben a Roboz-féle házba költözött a szeminárium, amely akkor még szerény, földszintes épület volt a ferencesek déli szomszédságában. A Lukcsics Pál és Pfeiffer János által szerkesztett kötet alapján később az intézményt innen északra, Lenthly István kanonoki házába helyezték át, amelyet a kanonok 1758. szeptember 27-én kelt végrendeletében a szemináriumra hagyott.⁸ Egyes források szerint ez a ház a Szentháromság téren helyezkedett el, mások úgy fogalmaztak, hogy a telek már nagyjából a mai épület helyén húzódott. Ez utóbbi feltételezést megkérdőjelezheti, hogy a fennmaradt számadáskönyvek tanúsága szerint az épületben a szeminárium a mai épület kivitelezésének ideje alatt is működött a szóban forgó helyen.⁹

Az első állandó épület felépítése

A katolikus restauráció idején, az említett püspökök tevékenysége nyomán látványos építőművészeti változások történtek a veszprémi várban, melynek köszönhetően a Várnegyed Veszprém legimpozánsabb, központi városképi együttesévé vált. Lényegesen átalakult a XVIII. században, lebontották a korábbi falmaradványokat, megszűntek a kis telkeken levő házak, és a helyüket több telekre kiterjedő, széles homlokzatú, grandiózusabb emeletes épületek foglalták el, mint például a püspöki palota, az aggpapok háza, a ferences rendház vagy éppen a Nagyszeminárium ma is ismert otthonának az előde.

Nagymányai Koller Ignác már püspöksége (1762–1773) kezdetén elhatározta, hogy véget vet a szeminárium „hontalanságának” egy kimondottan erre a célra emelt, nagyobb létszám befogadására is alkalmas épület létrehozásával a maival megegyező helyen. A püspöki rezidencia felépítésén és a Gizella-kápolna restaurálásán túl a szeminárium építéséhez is minden előkészületet megtett, ám

⁸ Padányi Bíró Márton a Gizella-kápolna és a székesegyház közötti nagypréposti házban lakott, amelyet Orosz Pál nagyprépost nyomására át kellett engednie, így ő maga költözött be a püspöki palotába, s a szemináriumot költöztette az általa újonnan épített kanonoki házba a Roboz-féle telken (amit az emlékkönyv is említ). Innen kerültek végül a Lenthly-féle ingatlanba. HORNIG 1903. 310. o.; EMLÉKKÖNYV 1896. 36–37. o.; LUKCSICS–PFEIFFER 1933. 92–94. o.

⁹ A jelenlegi létesítmény előzményeként felmerült még a székesegyháztól északra, a várfal keleti bástyájánál a káptalan által fenntartott elemi iskola épülete, amelyet Széchenyi György veszprémi püspök Kún Ádám özvegyétől, Rác Annától vásárolt 1652-ben.

éppen az építés kezdetén, 1773-ban hunyt el Bécsben. Március 24-én kelt végrendeletében 10 000 rénes forinttal és mintegy 15 000 forint értékű építési anyaggal biztosította azonban az építkezés elindítását.¹⁰ A jóváhagyott tervek, melyek alapján a munkát megkezdték, nem ismeretesek. Az építőmester, Fellenthali Fellner Jakab több megbízás kapcsán is dolgozott az egyházmegyének.¹¹ Az általa tervezett, áttekinthető térrendszerű, szinte teljesen alapincézett, U-alakú épület nyugat felé nyitott, keskenyebb déli és szélesebb keleti szárnya merőlegesen csatlakozik egymáshoz, míg az északi oldal a keleti (középső) szárny északnyugati szakaszán a homlokzati síkot megtörve kissé nyugat felé fordul. A papnevelő intézet emlékkönyvében az építkezésről szóló részletek megírásához egy helyi történész, Véghelyi Dezső királyi tanácsos és alispán bocsátotta rendelkezésre a vonatkozó okmányokat. Innen tudható, hogy 1773. május 29-én Drávecz József káptalani helynök, az intézet volt prefektusa tette le az alapkövet a jelenlegi épület déli szárnyánál, a székesegyház sekrestyéje felé eső oldalon, itt kezdődtek a munkálatok, majd a keleti, végül az északi szárny következett. Az építkezés számadásaiból ismeretes, hogy a káptalan által kirendelt építés-felügyelő Balassa István szemináriumi prefektus volt, aki május 22-én 3000, december 9-én pedig további 7000 forintot kapott a Koller-féle hagyatékából a kiadásokra. Fellner az építés irányításával a püspöki palota építésének vezetőjét, Hauensteiner Vencel pallért bízta meg, az írnoki teendőket pedig Pajer Mihály látta el. Richl Péter kovácmester, Tikker Márton ácspallér, Petersdorffer András ácsmester, Scharenbeck János üvegesmester, Wizleithner József lakatos, Peck János asztalos, Árvaji János fazekas, kályhakészítő, Husvéth József kötélgyártó, Pfaul István esztergályos, Matzinger Farkas üveges dolgoztak az épület tagozatain. Mária Terézia kérésére augusztus 26-án a káptalan jelentette, hogy ekkor már javában folyt az építkezés, s kicsit több mint 600 forintot költöttek. Ősszel azonban a földmunkák miatt kevesebb munkaerő állt rendelkezésre, így a kivitelezés rövid időre megszakadt. Mivel 1774 elején Fellner Hauensteiner pallért Egerbe rendelte a líceum építésének vezetésére, a szeminárium munkálatainak irányítását Weindt (Windt) Péter vette át 1775. április 1-ig.¹² Ekkor feltehetően

¹⁰ Magyar Országos Levéltár (MOL), Kancelláriai iratok, 1773. n. 1612. A végrendelet Bécsben 1773. március 24-én kelt, eredetije a bécsi udvari levéltárban található. Az emlékkönyvben a végrendelet szövegét Véghelyi Dezső másolata alapján közölték.

¹¹ Fellner Jakab (1712–1780) Nikolsburgban született, építőmesterként a klasszicizmusba áthajló barokk képviselője volt. Ő tervezte a püspöki palotát és az aggpapok házát is. A Nagyszemináriummal együtt mindhárom épület U-alakú, s minden esetben egy már meglévő épület maradványait kellett beépítenie. Az említett példák közül a legmértéktartóbb, minden díszről mentes megoldást a papnevelde képviselte.

¹² Őt pedig Kerbler György követte.

tető alatt állt már az épület déli szárnya (a földszinten és a második emeleten három-három, az első emeleten két szobával). Legalábbis a káptalan március 7-én erről adott számot a helytartótanácsnak. A számadásokról azonban kiderült az is, hogy a kiadások már ekkor meghaladták a rendelkezésre álló forrásokat.¹³ Hamarosan egyértelművé vált, hogy a Koller-féle alap nem fedezte a teljes kivitelezést, csupán a déli szárny megépítéséhez volt elég. Így mikor a káptalan a székesegyház felé eső épületrész költségeinek jegyzékét megküldte az elszámolás alapján, 1776 januárjában a helytartótanács egyúttal a további szükséges költség kiutalását is kérte a királynőtől.¹⁴ Végül a tanévet 1775. november 15-én kezdhették meg a tanulók a felépített déli épületrészben.

Az 1777-ben püspökké szentelt pészaki Bajzáth József (1777–1802) már csak az északi szárny építése maradt, mivel a széküresedés alatt felépítették a középső részt is. 1781-ben – rövid leállást követően – indította újra a munkálatokat. Ehhez a káptalan 60 000 darab téglát, 1000 köböl meszet és nagy mennyiségű fát, maga a püspök pedig a szeminárium alaptőkéjéhez 5000, az építkezés folytatására további 4000 forintot biztosított. Az összesen kilenc évig húzódó építkezés eredményeként Bajzáth püspök a következő szavakkal adta át az épületet a növendékeknek: „*Sunt heruli ipsi.*”¹⁵ Ekkorra már maga a tervező, Fellner Jakab is elhunyt.

A papnevelő intézet elhelyezési nehézségeit az impozáns, új épület csak rövid ideig oldotta meg. Az intézménynek már az építkezés idején is pénzühiánnyal kellett szembenéznie, s ez a bizonytalan anyagi helyzet nagyban meghatározta a szeminárium működését még a XX. század folyamán is. Általában elmondható, hogy a felhalmozott adósságokat (például 1808-ban már 8885 forint volt) csak komoly megszorítások és takarékoság segítségével tudták mindig visszafizetni. Ebben a helyzetben az intézet épületének karbantartására, állagmegóvására aligha maradt kellő fedezet. Jellemző volt, hogy a váratlanul kialakuló sérüléseket, hibákat (sokszor kölcsönökből) igyekeztek kijavítani, míg az épület állapota az idők folyamán fokozatosan romlott,¹⁶ ráadásul egyre szűkösebbnek bizonyult

¹³ Az elszámolás szerint 1773-ban 1720 forint 56 ½ dénárt, 1774-ben 4260 forint 65 11/12 dénárt, míg 1775-ben 4100 forint 30 dénárt költöttek. MOL. Helytartót-tanács. o. Fund. Lad. D. fasc. 95.

¹⁴ Fellner kimutatása alapján körülbelül további 24 477 forintba került a befejezés.

¹⁵ *Ők maguk az ifjúság.* A szerző fordítása.

¹⁶ 1879 áprilisában Németh József, az akkori szeminárium igazgatója a tető rossz állapota miatt levélben fordult a megyéspüspökhöz. Arról számolt be, hogy a tetőzetet utoljára 30 éve zsindelezték, majd 1863-ban újították, de a fent hagyott régi zsindeleket felfeszegette a szél. A vár legészakibb és legmagasabb pontján álló épület különösen ki van téve az időjárás viszontagságainak, a szélviharoknak, így a tető olyan rossz állapotba került, hogy felújítása halaszthatatlanná vált. VML V.177. 434/1865. 492/873. 621/873. 45/874.

a növendékek számának emelkedésével. Az 1850-es években a gimnazisták is beköltöztek a szeminárium második emeletére, mivel épületüket a katonaság lefoglalta. A nehézségeket fokozta, hogy 1802-ben, 1838-ban, 1893 áprilisában és 1909-ben is tűz ütött ki az épületben. A korábbi években a tűz terjedését időben megakadályozva nagyobb sérülés a szemináriumon nem keletkezett. Az utóbb említett, a vár területén pusztító tüzesetről viszont a *Tolnai Világlapja* így számolt be: „A múlt hét pénteken szomorú éjjelük volt a veszprémieknek. A várost tűzvész pusztította s legszebb negyede áldozatul esett a lángoknak; húsz ház leégett, köztük nem egy modern bérpalota, továbbá a várhegyen levő papnövelde, a Ferencziek temploma és kolostora s öt kanonoki és püspöki palota. Hideg szél süvített végig a városon, szétvitte a szikrákat és a zsarátnokot s már attól tartottak, hogy megisméltödnék a tizenhat év előtti események, a mikor a város teljesen leégett. Szerencsére ez nem következett be, hála a tűzoltóság és honvédség önfeláldozó munkájának és halált megvető bátorságának. A kár még így is jelentékeny s meghaladja a millió koronát.”¹⁷ A tűz a szeminárium kéményéből kicsapó lángok nyomán keletkezett, ahogy arról a *Pesti Hirlap* is írt: „Veszprémben hétfőn tartották meg a hivatalos tűzvizsgálatot, mely kétségtelenül megállapította, hogy a tűz a szeminárium egyik kéményének kigyulladására folytán keletkezett, mert a lángot a nagy szélvihar a tetőzetre csapta. Vasárnap a zsarátnok sok helyen újra kigyulladt s csak a katonaság és tűzoltóság megfeszített munkájának sikerült megakadályozni, hogy a folyton tartó szélviharban a tűz újra fel nem támadt. Henter Zoltán százados parancsára még a póttartalékosok is kivonultak és 48 óráig szakadatlan munkában voltak a tűzoltókkal együtt. A papnevelő intézet növendékeit hazaküldték.”¹⁸ A tüzeset éppen egy nemrégiben megvalósított, nagyobb mértékű felújítás után következett be.¹⁹ 1888-ban ugyanis a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium – Trefort Ágost közoktatásügyi miniszter jóvoltából – 8000 forintot biztosított új ajtók, ablakok és padlózatok készítésére az immár több mint 100 éves épületen a Holler Ferenc és Horváth Sándor vállalkozókkal kötött szerződések alapján, valamint feltehetően talán ekkor látták el a szemináriumban lévő kápolnát saját berendezéssel is, melyet korábban a székesegyházból kölcsönzött felszereléssel működtettek.²⁰

¹⁷ *Tolnai Világlapja*, 1909. ápr. 18. Nagy tűzvész Veszprémben. 734–735. o.

¹⁸ *Pesti Hirlap*, 1909. ápr. 6. (A veszprémi tűzvész). 13. o.

¹⁹ A tüzeset leírását lásd Varga Tibor László: Forrásközlések az 1909-es veszprémi tűzvészről. *Veszprémi Szemle* 2022/4. 30–49. o.

²⁰ VML V.177. 945/1888. (1888. június 14.) Fejérvári József papneveldei igazgató arról számolt be, hogy versenytárgyalást hirdetett a szeminárium épületének helyreállítására. Az egyetlen beérkezett pályázatot, Holler Ferenc és Horváth Sándor ajánlatát elfogadták, s rövid határidővel, lehetőleg még a szünetidőben el is akarják végezni a munkálatokat.

Rott Nándor püspök újjáépítési törekvései

Káuzli Dezső hosszú időn át tartó rektorsága (1893–1935) idején a papnevelő intézetben tanuló hallgatók létszáma fokozatosan emelkedett. Az 1926/27-es tanévben 36 teológus és 16 gimnazista tanult Veszprémben, két év múlva ez a szám már 80-ra bővült, mivel 1928-ban a korábban az első emeleten elhelyezett küsszemini kiköltözött az aggpapok házába, és több hallgató felvételére nyílt lehetőség a szemináriumban.²¹ A lelkészi pályára készülők gyarapodása egyre sürgetőbbé tette megfelelő elhelyezésük és az épület bővítésének, rendbetételének megoldását.

Rott Nándor püspök (1917–1939), kinek nevéhez szervezeti átalakítások és építészeti alkotások sora²² fűződik, egyházszerkezési tevékenysége részeként különös figyelmet szentelt a szeminárium ügyének. Minden követ megmozgatott, hogy az intézetet anyagi bizonytalanságából kiemelve, s a helyhiányból fakadó gondokat megoldja. Erről tanúskodott 1928. február 25-én kelt, Klebelsberg Kunónak címzett levele is, melyben a minisztérium engedélyét kérte az új szeminárium építéséhez szükséges banki kölcsön felvételéhez. Indoklása szerint olyan gyors ütemben fejlődött az egyházmegye, hogy a szeminárium 160 éve létesült épületében már nem tudtak alkalmas és méltó helyet biztosítani a tanuló kispapok számára. Leírása alapján az intézetnek ezidőtájt 113 hold szőlőn kívül már semmije nem volt, azt is maga a püspök műveltette saját költségén, s a szeminárium fenntartására további 39–40 pengőt fizetett évente. Az új épületre azonban már égető szükség volt, Rott püspök banki kölcsönből fizette volna az építés költségeit (az 1 280 000 pengő összköltségből 1 100 000 pengőt biztosított volna a holland pénzintézet jóvoltából). Így engedélyt kért a minisztertől, hogy a hitelhez kapcsolódó jelzálogként bevonhassa a veszprémi püspökség

²¹ Az 1933-as bővítést követően már 80 teológusért és 32 gimnazistáért voltak felelősek, továbbá 20 más városokban, külföldi egyetemeken hallgató diákért.

²² A püspök helyreállította a veszprémi székesegyház külsejét és felépíttette a veszprémi Szent Margit-templomot Irsy László, budapesti építészmérnök tervei alapján. (A munkában részt vett Linczmájer György veszprémi építészmérnök is, aki később a szeminárium bővítésében is szerepet játszott). Kívül-belül tataroztatta a veszprémi és a sümegi püspöki palotát, rendbe hozatta mindkettő kápolnáját és azok festményeit. Felújította Pelliccioli Mór bergamói mesterrel a sümegi plébániatemplom Maulbertsch-freskóit. Segítségével az egyházmegyei könyvkereskedés és a nyomda is nagyobb székházat kapott. Új lelkészségeket szervezett a megyében: 1918-ban Balatonfüreden, 1919-ben Herenden, 1928-ban Ajkán, 1931-ben Balatonakalin és Úrkúton, 1934-ben Balatonalmádiban, 1935-ben Fűzfőgyártelepen, 1936-ban Balatonszepezden, Kertán, Kolontáron. Premontrei apácákat telepített Külsővatra és Somlővásárhelyre, karmelitákat Berhidára, szegénygondozó apácákat Veszprémbe.

Somogyban fekvő mezőgazdasági birtokait (karádi uradalom, tekeres pusztai, németsúrúti, toldi pusztai, kisbárapátii, kéri pusztai és fiadi ingatlanok, összesen 6211 kat. hold 78 négyszögöl).²³ A szóban forgó levélben nem tett említést arról, hogy milyen elkészült tervek megvalósítására gondolt. Merthogy ebből az időszakból legalább két tervdokumentáció ismeretes az új épületre vonatkozóan.

Az egyik koncepció kidolgozói Kertész K. Róbert és Sváb Gyula²⁴ voltak, akik már többször dolgoztak együtt, közösen tervezték és építették a szabadsághegyi csillagvizsgálót és a gödöllői volt premontrei gimnáziumot. Kapcsolatuk valószínűleg még a Múegyetemen töltött évekre nyúlt vissza, ahol az 1900-as évek legelején az ókori építészeti tanszéken tanársegédként dolgoztak. A szeminárium újjáépítése esetében feltételezhető, hogy a meglévő telken képzelték el egy új létesítmény felépítését. Az 1928. január 7-ére datált, Kertész által szignált tervrajzokon²⁵ és festett homlokzati képeken²⁶ egy U-alakú, de aszimmetrikus elrendezésű, impozáns emeletes épület körvonalazódik nagy belső udvarral, középrészén szinteket átfogó, karzatos aulával. A földszinten található többek között a konyha tálalóval, ebédlővel, illetve a nappali is. Az első emeleten egy átjáró köti össze a két oldalsó épületszárnyat, amelyekben külön-külön lépcsőház vezet az emeleti szintekre. A térelosztás központi eleme a háromszintes magasságban húzódó aula. A második emeleten az aula emeleti részén kívül főként hálótermek és lakások sorakoznak.

Úgy tűnik, a tervezet valamiért nem nyerte el Rott Nándor tetszését. A fellelhető levelezésekből kitűnik, hogy figyelme egy másik tervanyagra irányult, amely Buchwieser Brúnó (1883–1960) osztrák építész nevéhez kötődött. A bécsi születésű mester a két világháború között főként szociális intézményeket, templomokat, kolostorokat épített, bővített vagy alakított át hazájában és külföldön,

²³ VFL I.1.44.a. 878/1928. (1928. február 25.).

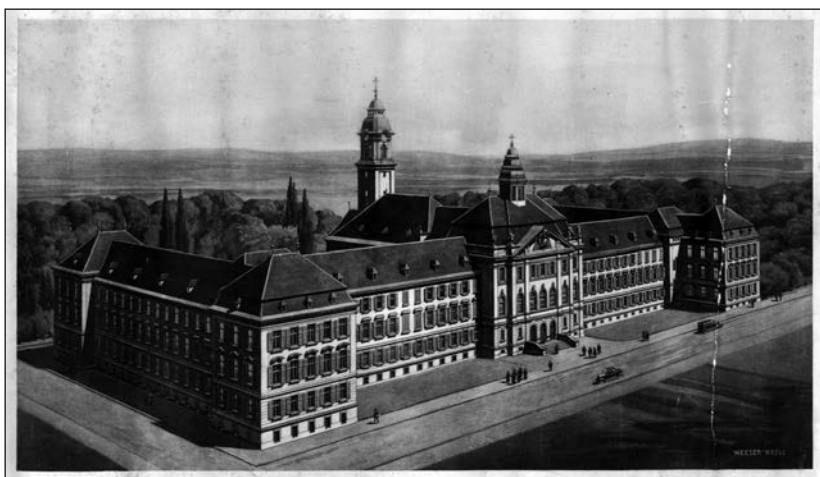
²⁴ Kertész K. Róbert (1876–1951) a Múegyetem elvégzése után eleinte az ókori építészeti tanszéken volt tanársegéd, majd a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban az építési, ezt követően a művészeti osztály vezetője, végül államtitkár lett. Elsősorban építészettörténettel, a különböző nemzetek építőművészetének vizsgálatával foglalkozott. Tanulmányútjai során bejárta Európát, Amerikát és a távol-keleti országokat, melyekről hazai lapokban számolt be (*Vasárnapi Ujság, Magyarország*). Kós Károllyal és Sváb Gyulával az Alföldön több mint 400 fényképfelvételt készítettek parasztházakról. Külföldön rendezett magyar ipar- és képzőművészeti kiállítások főszervezője volt (Firenze, Monza, Velence, Fiume, Róma, Barcelona, Osló, Nürnberg, stb.). Sváb Gyula (1879–1938) az ókori építészeti tanszéken töltött tanársegédi évek után szintén a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban dolgozott, műszaki tanácsosként az iskolák építését irányította. 1929-től ismét a Múegyetemen vállalt feladatot, a rajzi és tervezési tanszék tanára lett.

²⁵ VFL IX.7.a. E96. A veszprémi püspöki szeminárium tervezete 1928. (8 db karton)

²⁶ A festményt lásd a borító címloldán.

például Svájcban vagy Magyarországon is. Az általa kivitelezett épületek többnyire dísztelen, funkcionalitás-központú formanyelvének és hagyományos kialakítású alaprajzainak elemeit – bár a historizmus ekkorra már letűnőben volt – a középkori építészet alapvonásaiból merítette, ami egyházi megrendelőinek tetszését rendre elnyerte. A püspökkel folytatott levelezés fellelhető részei arról tanúskodnak, hogy már 1927 februárjában több variációt is készített a szemináriumhoz (vagyis feltehetően egymással párhuzamosan, gyakorlatilag azonos időben dolgoztak a lehetséges megoldásokon Kertésszel és Svábbal). Az építész levelei és Huchthausen Lajos visszaemlékezése is igazolja, hogy a mester többször is járt Magyarországon, hogy a püspökkel egyeztetve alakítsa az általa megálmodott, monumentális épületegyüttes részleteit, amelyben számos más helyiség mellett 120 kispapot külön-külön saját cellában szállásolhattak volna el. Terveiért 10 000 schilling honoráriumot kapott Huchthausen atya szerint,²⁷ a püspök 1928. április 1-jén kelt levelében pedig az állt, hogy a tervezésért 2000 schillinget fizetett ki Buchwiesernek (ez lehet egy részlete a teljes összegnek).²⁸

Az osztrák építészet szemináriumra vonatkozó tervanyaga²⁹ azért is említésre méltó, mert a kisszeminárium és nagyszeminárium közös elhelyezésére tervezett együtttest levelezőlapokon ezerszámra sokszorosították, így széles körben megismerték az egész egyházmegyében Ezeket a lapokat a Chwalla és a linzi

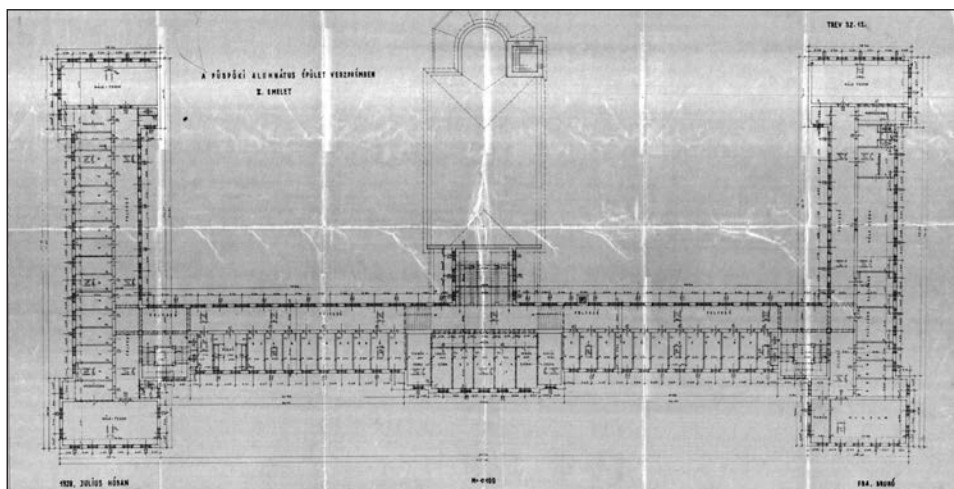


*Szent Annáról és Szent Józsefről nevezett veszprémi püspöki szeminárium.
Buchwieser Brúnó terve. Forrás: VFL. IX.7.a. E89*

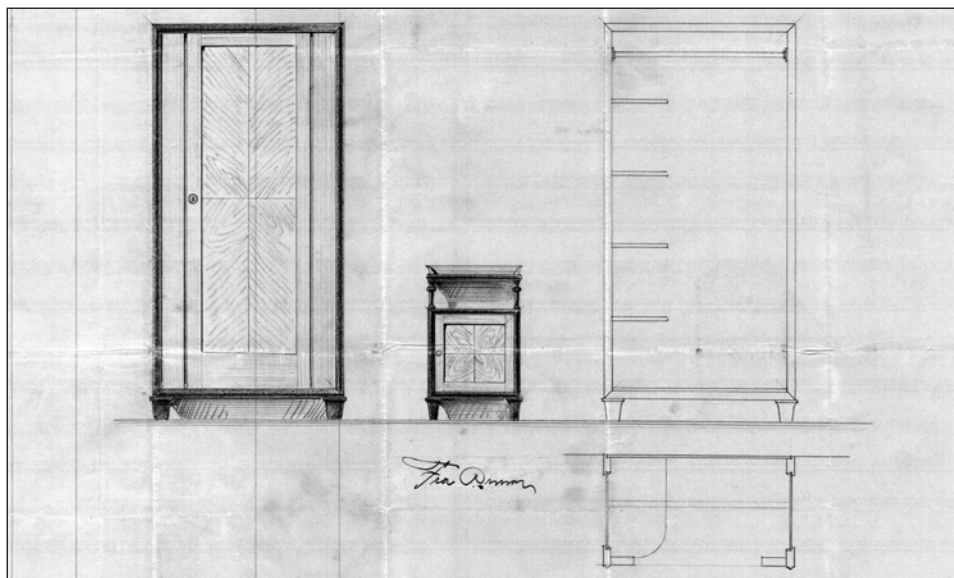
²⁷ HUCHTHAUSEN 2009. 41. o.

²⁸ VFL I.1.44.a. 2434/1928. (1928. április 1.).

²⁹ VFL IX.7.a. E88., E95. A veszprémi szeminárium bécsi terve 1928.



Buchwieser Brúnó terve a második emeletről, 1928. Forrás: VFL IX.7.a. E95.1



Buchwieser berendezésre vonatkozó terve, 1929. Forrás: VFL IX.7.a. E95.6

Weser-Krell cég árajánlatát követően végül az utóbbi készítette.³⁰ Ráadásul a Szent Anna és Szent József szeminárium bekeretezett, nagyméretű metszetképe sokáig a püspöki palota folyosóján volt látható. Mindezek arra utalnak, hogy

³⁰ VFL IX.7.a. E89.

Rott Nándor püspöknek nemcsak eltökélt szándéka volt, hogy Buchwieser tervei alapján megépítsék az új intézetet, hanem igen közel is kerültek a munkálatok megkezdéséhez.

A veszprémi főszékesegyházi levéltárban található 1928. júliusi, 1:100 léptékű tervek feltételezhetően a megrendelő által kért módosításokat is alkalmazó, talán a tervezés utolsó fázisát rögzítő anyag részei. A Plosszer (ma Erzsébet)-sétányra – a püspöki belső major helyére – tervezett háromszintes létesítmény középső tengelyében egy egyhajós, hatszög záródású szentéllyel végződő, sekrestyével ellátott, impozáns kápolna emelkedik. A 9. számú terven (amire tévesen a 'trev' felirat került) a pincszinten, a kápolnát a két oldalsó épület-szárnyal összekötő középső szárnyban kőszén- és fatárolók, kamrák, borospincék, valamint a személyzet ebédlője, konyha, mosogató és tálaló is látható. A dokumentáció másik megmaradt része a 12. számú terv, amely a 2. emeletről készült. Az épület egészén, a kápolna felé eső, belső oldalon végighúzódó folyosórendszerből sorra nyílnak a kisebb lakoszobák, tanári és előljárói lakások, hálótermek és mosdók, fürdőszobák. Tudható, hogy az épületben lett volna még az első és a harmadik szinten a rektori lakosztály, vendégszobák, fogadószoba, a díszterem, sőt még tornaterem és fürdőmedence is. A kivitelezőkre és bekért árajánlatokra vonatkozó konkrét adatok derülnek ki az építész püspöknek írt levelében 1928 szeptemberében. A Berey cég 489 089 pengőre adott árajánlatot, amely egy épületszárnyra vonatkozóan többek között tartalmazta a földmunkát, a kőművesmunkát vagy éppen a kovácsoltvas tartókat és falzárókat is. Az építkezés előkészületei 1929-re már olyan előrehaladottak voltak, hogy Buchwieser még a berendezésre vonatkozó tervekhez is beszerezte a szükséges árajánlatot: az építészeti tervek között megbújó, éjjeli szekrényről és polcos szekrényről készült rajzok tömör diófa kerettel ellátott, csiszolt cseresznyefa bútorokat ábrázolnak, melyekhez a bécsi Julius & Josef Herman-gyár költségbeviselése is kapcsolódott.³¹

Az említett forrásokból, a püspök és az építész között zajló levelezésből, a többször módosított tervekből, metszetekből és kivitelezői árajánlatokból egyértelműnek tűnik, hogy mindkét fél részéről komoly volt a szándék a Plosszer-sétányra tervezett nagyívű épületegyüttes megépítésére. Látható, hogy az előkészületekre nem kevés pénzét költöttek, 1928 nyarán már a szállítandó faanyagról és egyéb kezdeti munkákról zajlott az egyeztetés. Mi lehetett az oka annak, hogy ilyen mindenre kiterjedő felkészülés után, szinte az építkezés megkezdésének pillanatában mégis megghiúsult a kivitelezés? A válaszhoz érdemes felidézni Rott püspök már említett, a miniszterhez intézett, 1928. év eleji levelét.

³¹ VFL IX.7.a. E95.

A grandiózus koncepció megvalósítására feltételezhetően nem állt rendelkezésre a szükséges anyagi fedezet, s úgy tűnik, hogy a tervezett banki hitel felvétele is meghiúsulhatott valamilyen oknál fogva. Erre utalt Szücs Imre hittanár püspöknek írt, bizalmas hangvételű levele a harmincas évek legelején, melyben megemlítette, hogy „a szeminárium építése átmeneti pénzügyi akadály miatt nem halad”, mivel a pénzt nem kapták meg a banktól.³² Szücs tulajdonképpen azért írt a püspöknek, hogy javasolja a gimnázium elköltöztetését a meglévő nagyszemináriumi épületből a Dávidikum második emeletére. Célja ezzel az volt, hogy lebeszélje a püspököt a kockázatosnak tűnő harmadik emeleti ráépítésről. Merthogy időrendben haladva ez volt a következő kezdeményezés a papnevelő intézet ügyének megoldására.

Linczmájer György megoldása

Ugyan a Buchwieser-féle új épület megépítése elmaradt, az egyházmegyében – ahogy korábban is – ezután is folyamatosan gyűjtötték a felajánlásokat az építkezés támogatására. A papok évente bizonyos számú intenciót vállaltak vagy felajánlásokat utalványoztak az új szeminárium javára. Huchthausen Lajos atya visszaemlékezésében arról számolt be, hogy vita alakult ki a szeminárium ügyével kapcsolatban.³³ Az osztrák építész által tervezett verziót azok támogatták, akik szerint a papnevelő intézetet ki kell szabadítani a Vár szűkre szabott kereteiből, s teljesen új helyen új székhelyet kell építeni az intézmény számára. Mások amellet érveltek, hogy a papnevelde maradjon a Várban a székesegyház közelében (közéjük tartozott például Káuzli Dezső, aki ezidőtájt a szemináriumot vezette). Ez esetben is többféle megoldási javaslat született. Az egyik szerint a káptalan átadhatná a szemináriummal szemben fekvő, a vár legészakibb pontján álló Körmendy-házat, amelyet még Körmendy Imre kanonok építtetett a XVIII. század első negyedében, s amelyet a XIX. század elején újjáépítettek. A szeminárium bővítését úgy képzelték el, hogy húznak még egy emeletet a Körmendy-házra, és azt egy átnyúló híddal kapcsolják a papnevelő meglévő épületéhez. Egy újabb lehetőséget ígért az a gondolat, hogy a ferences atyákat kiköltöztetik a Várból, építenének számukra egy kis templomot a város központi részén, s így a zárda várbeli épülete a szemináriumé lehetne. Végül Linczmá-

³² VFL I.1.44.a. 2771/1932. (1932. április 13.).

³³ HUCHTHAUSEN 2009. 40–41. o.

jer György³⁴ emeletréépítési tervei³⁵ valósultak meg, bár e javaslatnak is voltak ellenzői – a megvalósítás ellenére még a XX. század második felében is³⁶ –, akik arra hivatkoztak, hogy kockázatos a régi épületre ráépíteni, ráadásul elnyomja a katedrális és rontja a városképet.

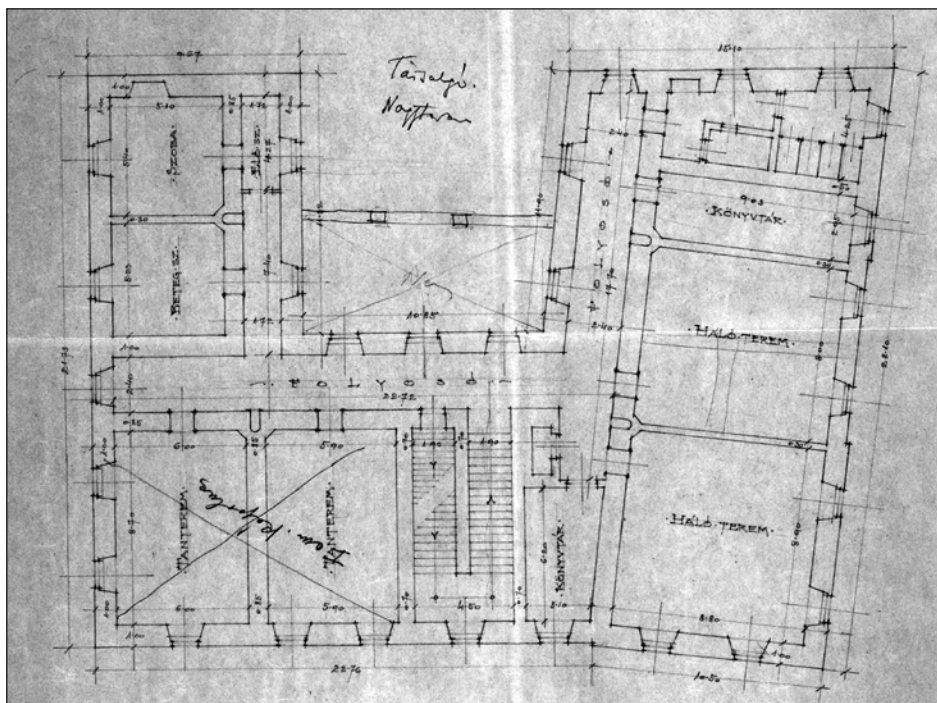
A források szerint a fiatal Linczmájér először két tervváltozatot készített: egy díszesebb kivitelű, teraszos megoldást és egy terasz nélkülit. A korábban vázolt anyagi nehézségek fényében nem csoda, ha a püspök és gazdasági vezetői az előbbi, olcsóbb megoldást támogatták eleinte (a két variáció költségeiben 10 000 pengő volt a különbség). 1932 nyarán azonban Káuzli rektor mégis határozottan a teraszos megoldás mellett tette le a voksát, mert elragadta Budapesten a zugligeti Manréza tetőteraszáról elé táruló táj látványa, s hasonló megoldást képzelt el Veszprémben is.

Az építkezés meglehetősen gyorsan haladt. 1933. április végén lezajlottak a vizsgák, május 7-én tartották a papszentelést, május 8-án már bontani kezdték a tetőt. Szeptember 7-én vissza is költöztek a kispapok, megtartották a házszentelést, és 9-én megkezdődött a tanítás. Eleve így tervezték a sürgető építkezés levezénylését, már a meghirdetett tervpályázatban is szigorú feltételként határozták meg a pályázók számára a határidők betartását. A fellelhető tervrajzok között található a második emelet felvételi terve, amelyen látható, hogy a bővítést megelőzően a déli szárnyban az oldalfolyosóról egy szoba és egy be-

³⁴ Linczmájér György (1901–1956) építészmérnök Veszprém XX. századi építészetének egyik meghatározó szereplője volt. 1930-ban indított önálló építési vállalkozást, ezt követő alkotásai közül az elsők között szerepelt a szeminárium bővítése, a továbbiakban 1935-ben épült fel a Bakonyi Ház, 1937–38-ban Irsik Lászlóval és Kapuváry Gusztávval közösen építették a Szent Margit-templomot. Hozzá köthető az egykori Egyházmegyei Könyvnyomda épülete vagy a Kossuth Lajos utcai evangélikus elemi iskola is. A szovjet hadifogságot követően 1948-ban egyik alapítója volt a Veszprémi Építőipari Szövetkezetnek (később VÁÉV, Veszprém Megyei Állami Építőipari Vállalat).

³⁵ VFL I.4.d.1. 10. doboz 7–8. csomó; VFL I.1.30. 1. doboz 18. csomó.

³⁶ 1985. szeptemberben készített, Farkas Mária építész által szignált tervek szerint az akkor már állami főiskolaként működő épület elhelyezkedésével, kilátásával egy színvonalas, 50 fő befogadására alkalmas hotel kialakítására kiváló lehetőséget nyújtott. Farkas Mária és Dragonits Tamás, a tervezet készítői felhívták a figyelmet a Vár épületeinek kiemelt védelmére, amely alól azonban – véleményük szerint – kivételt képzett a szeminárium utólag ráépített harmadik emelete. A felső szinten kívül javasolták még a bejárat elöcsarnok megszüntetését és a homlokzatok eredeti állapotra való visszaalakítását, a neobarokk homlokzati tagolás eltávolítását. Meglátásuk szerint ez nemcsak a tervezett utcakép egységesítéséhez volt szükséges, hanem a látványképi vizsgálatoknál igazolni vélték, hogy a szeminárium bántóan nagy tömege eltakarja a székesegyházat. Ugyanakkor javaslatot tettek az egykori barokk kert visszaállítására. MÉM MDK Tervtár, 37442. ltsz.; MÉM MDK Tudományos Irrattár, 33. 5773/1985. A harmadik emeletet végül a 2022. évi újjáépítés során távolították el.



Linczmájer György második emeleti felvételi terve, 1932.

Forrás: VFL I.4.d.1. 10.07.

tegszoba nyílt, a középső szárnyban – délről északra haladva – két tanterem, lépcsőház, folyosó, könyvtár, hálóterem, az északi szárnyban még egy hálóterem és még egy egyablakos könyvtár voltak találhatóak 1932. januárban. A rajzon a középső szárny két déli helyiségén ceruzás áthúzás látható, és felirat: „I. em. kápolna” (az addig az első emeleten berendezett kápolna ugyanis a ráépítéssel felkerült a második emeletre).

Az építési engedélyt 4246/1933. szám alatt, 1933. május 1-jén adta ki a veszprémi építési hatóság a Veszprémi Papnevelő Intézet Igazgatósága részére „lépcsőház, folyosó, két előszoba, 20 szoba, két fürdőszoba, 3 betegszoba, praefectus szoba, W.C. és nagyteremből álló emelet” felépítésére a következő feltételekkel: „A terobe vett III.-ik emelet a szoba padlótól a mennyezetig 320 cm. helyett 300 cm., a tetőél pedig a tervezetnél 10 cm-rel lejjebb legyen építve úgy, hogy a jelenlegi és a leendő tetőél közötti különbség 170 cm. legyen lehetőleg és végül 2 helyen és pedig az épület nyugati szárnyának keleti részén bent a kis udvarban a vázrajzon is feltüntetett helyen a leendő nagyteremnek északkeleti sark részén és az épület keleti szárnyának északkeleti oldalán a folyosó végén tűzrendészeti célt is szolgáló falba erősített U alakú kovácsolt vashágszó

*vészkiárat készítendő.*³⁷ Az engedélyezett tervek közül fennmaradtak: a keleti homlokzat, a második emelet felmérési alaprajza, a tervezett harmadik emelet alaprajza, egy látkép kelet felől, részletrajzok a továbbvezetett lépcsőházzal (alaprajz, metszet), és egy ráépítést és új tetőszerkezetet mutató metszet.

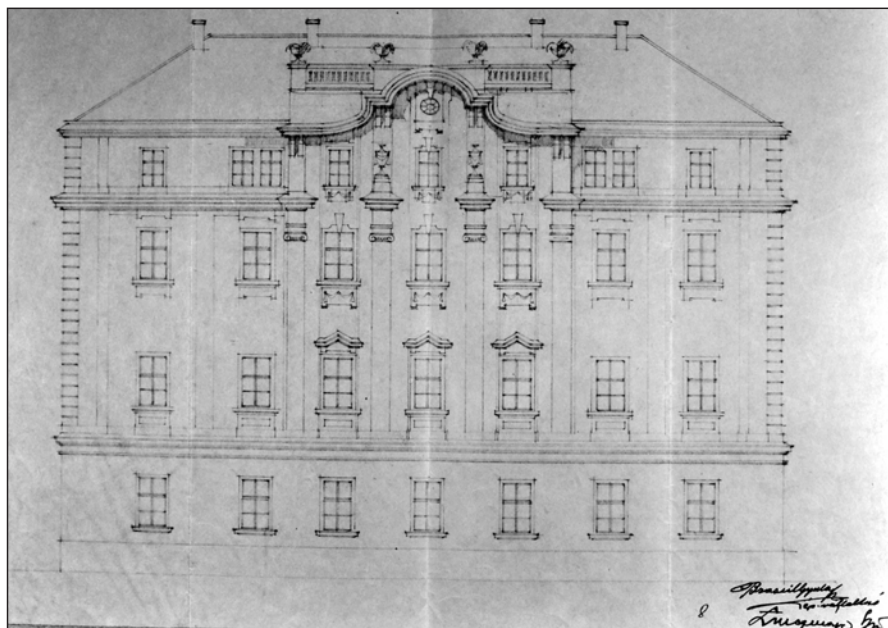
A Linczmájér és vállalkozótársa, Brazsil Gyula által készített tervek feltehetően egyik korábbi változata szerint a harmadik emeletet – a másodikhoz hasonló tereosztással – oldalfolyosós rendszerben tervezték, ahol a déli szárnyban betegszobák, majd társalgóból és dohányzóból álló, nagyméretű díszterem következik, az északi szárnyban egy nagy kápolnával és fürdőhelyiséggel. Az 1933. április 5-ei terven viszont már egy középfolyosós rendszer látható, amelyben kétoldalt sorakoznak a kisebb cellák és szobák (3 betegszoba és egy tartalékszoba, 6 fülkére osztott, 6 káddal felszerelt fürdő, praefektusi lakás, 19 cella egy vagy két kispap részére), és az északi szárny nyugati végébe került a nagyterem. Végül ez utóbbi változat volt a kiindulópont a megvalósítás során. Nemcsak a belső bővítést, hanem az épület külső megújulását is tervezték. A homlokzati rajzokon is jól látható, hogy az addigi egyszerű külső megjelenés a falterek tagozásával, új oromdíszekkel barokk jelleget öltött. A harmadik emeleti homlokzati részeket a lentiektől eltérő tengelyelosztással kiviteleztek. Különleges megoldást képviselt a héttengelyes tagolású keleti homlokzat, ahol a szélső két-két tengely között enyhén előrelépő középrizalit fölött, az attika tetején egy ballusztrádos, pilléres és vázákkal díszített korlátú terasz is épült.

Az épület engedélyezési tervei mellett az egyházmegyei levéltár gyűjteményében előkerült egy dátum és szignó nélküli vázlatrajz 1933-ból, amely az ekkor kialakítandó kápolnát ábrázolta.³⁸ A terv felirata szerint a kápolnát az I. dormitórium helyén kívánták kialakítani. A rajzon látható a helyiség sematikus berendezési terve, valamint egy hosszabb felirat olvasható ezzel kapcsolatban: *„Szükséges volna a régi 9 padon kívül 7 új padra teljesen a régi padok méretei szerint (220x94 cm). És pedig 1 első, 1 utolsó és 5 közbeeső padra: à 5 emberrel a 16 padban 80-an férnek el; a két kis padban külön 4, összesen 84. Ha a két kis padot a középső padcsoport első padja helyett helyeznénk el, csak 6 új pad kellene (egy közbeeső padot lehetne megtakarítani) 79 ember elférne és a három első pad tökéletesen egy stilusu lehetne. A megvilágításra elég volna két mennyezeti lámpa egy-egy 100-as körtével a vörös karika helyén.”*

A kivitelezést végző mesteremberek a fennmaradt elszámolásokból, számlákból azonosíthatóak. Az építési munkákat Brazsil Gyula építési vállalkozó nyerte el 1933. január 23-ai árajánlata alapján. Az általa vállalt munkákat szep-

³⁷ VML V.177. 4246/1933., VFL I.1.30. 1. doboz 18. csomó.

³⁸ VFL I.4.d.1. 10. doboz 7. csomó.



Linczmájner keleti homlokzati terve, 1933. Forrás: VFL I.01.30. 1. doboz 18.csomó

tember 1-jéig kellett elvégeznie az 1933 márciusában kelt szerződés szerint.³⁹ Az ellenőrző mérnök Nagymihály Ferenc volt. Az ácsmunkát Próder Károly, az asztalosmunkát Bukovits József és Hegyi József, a villanszerelést Gécz János, míg a festés-mázolást Kozma József végezte. A vízszelési munkákat ifjabb Molnár István veszprémi vízvezeték szerelő készítette el.

A használatba vételi engedélyt 1933. október 1-jén adta ki a tanács,⁴⁰ az elkészült harmadik emeletet az ötödévesek és néhány negyedéves (már korábban, szeptember elején) birtokba is vették. Levéltári források szerint 1934-ben Goszthony Mária festőművész az északi szárny második emeletén elhelyezkedő kápolnát kifestette.⁴¹ Brazsil György 1934. május 3-án ismét árajánlatot adott az épület mosdóhelyiségeinek átépítésére, 1941-ben pedig az épület főbejáratának szélfogóját építette újjá.⁴²

³⁹ VFL I.4.d.1. 10. doboz 7. csomó.

⁴⁰ VML V.177. 10415/1933.

⁴¹ VFL IX.3.a. no. 39.

⁴² VML V.177. 4681/1941.

Lechner Jenő tervei

Mindezek után úgy tűnhet, hogy az épület bővítése és külső renoválása, illetve a harmincas években a belső kialakítás és a berendezés újítása végre meghozta a várt eredményt, és méltó elhelyezést biztosíthattak a papi hivatásra készülőknek. Néhány éven belül azonban már ismét új megoldás, megint csak egy teljesen új épület létrehozása merült fel. Lechner Jenő⁴³ 1939. januári tervei egy a meglévőtől teljesen független – ahogy bő tíz évvel korábban Buchwieser verziója is –, a Plosszer-sétányra tervezett épület rajzait vázolták fel,⁴⁴ amely azt mutatja, hogy Rott Nándor püspök az anyagi nehézségek és az idő közben elvégzett felújítás és bővítés ellenére nem adta fel abbéli vágyát, hogy a veszprémi papnevelő intézet számára egy teljesen új, nagyívű otthont teremtsen. A Lechner által benyújtott helyszínrajzon⁴⁵ látható, hogy továbbra is a Plosszer-sétányt szemelték ki erre a célra, a főbejárat ebben az esetben nyugatra, a Honvéd utca felé nézett. A tervezet szerint az épület tömbjei két udvar körül csoportosulnak. A szélfogót és a földszinti előcsarnokot a főlépcső követi, az előtérből nyílik az apácák teljesen elkülönített lakosztálya, illetve az előtérből délre vezető folyosók az ebédlőkhöz, a fogadó szobához és a könyvtárhelyiségekhez vezetnek. A földszinten található még a vendégszobák, valamint a rektori és előljárói lakások. A gazdasági és kiszolgáló helyiségek számára külön bejárat nyílik. A főlépcsőházon kívül négy kisebb lépcsőház segíti az épületen belüli közlekedést. Az első emeleten a díszterem közvetlenül a főlépcsőházból közelíthető meg, légtere a második emeletre nyúlik, akárcsak a sekrestyével ellátott kápolnáé. Az épület-szárnyakban összesen 60 külön szoba és két 15 személyes hálóterem található. A második és harmadik emeleten két-két, az első emeleten pedig egy előljárói lakás van. Az első emeleten látható még a társalgó és a pipázó, a másodikon a múzeumi helyiségek, cserkész- és zeneszoba, a harmadik emelet nyugati szárnyában pedig a tantermek. A legfelső, negyedik szint a betegszobáké (a későbbi tervváltozatokon a negyedik emelet megszűnt). Az alagsorban következnek a

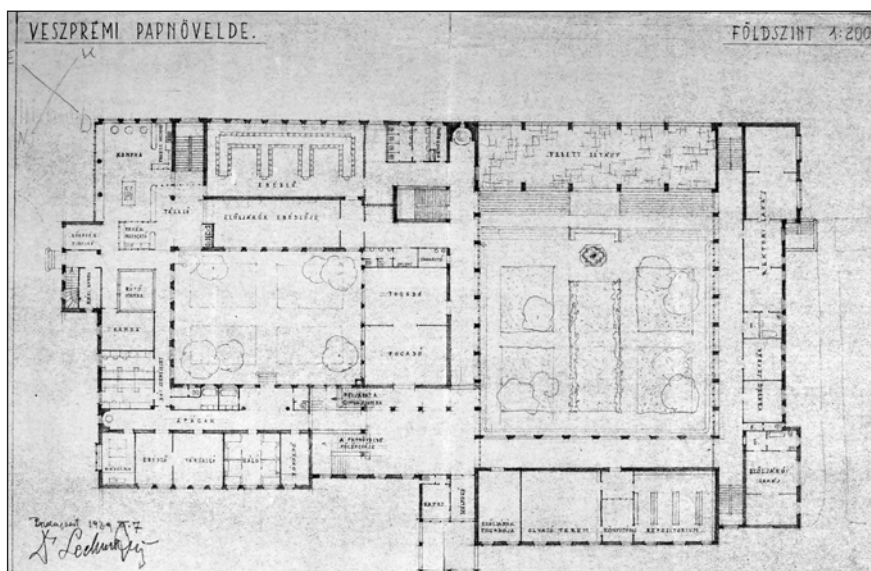
⁴³ Lechner Jenő – Lechner Ödön unokaöccse – a műszaki egyetem elvégzése után a királyi palota építkezésén Hauszmann Alajosnál kezdett dolgozni, később a Műszaki Egyetem ókori építészet tanszékén tanított (egyébként közel abban az időben és ugyanúgy Nagy Virgil mellett, mint a korábban már említett tervezőpáros, Kertész K. Róbert és Sváb Gyula). Jelentős építészeti és szakírói tevékenysége mellett számos külföldi építészeti pályázaton is részt vett. Munkáira jellemző a szerkezet tisztaságára, a funkciót követő alaprajzra, s az annak megfelelő homlokzatok képzésére való törekvés. A felvidéki pártázatos reneszánsz stílus felelevenítője, de a klasszicizmusnak és a harmincas évek modernizmusának is biztos kezű művelője volt.

⁴⁴ VFL IX.7.a. E87., E94. A veszprémi papnövelde 1939. Dr. Lechner.

⁴⁵ Lásd a borítót 4. oldalán.

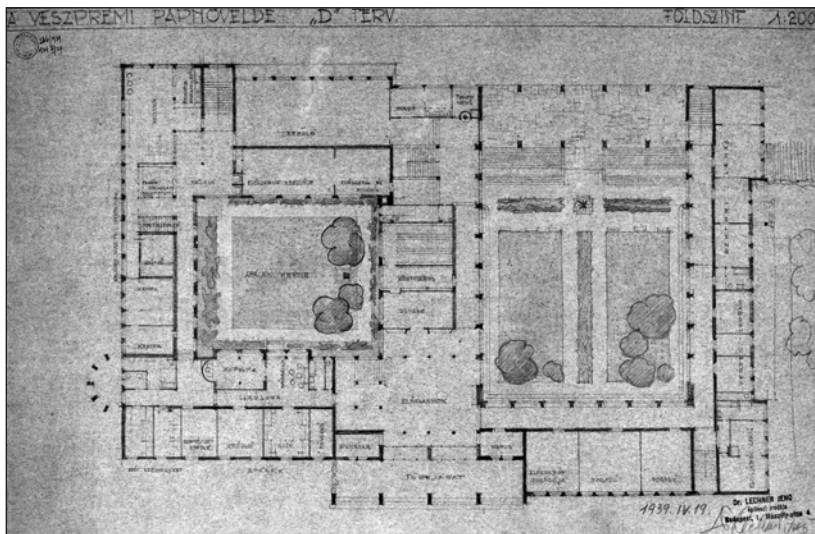
konyhaszárny pincéi, szertár, légoltalmi részek, és az épület gimnazista és papneveldei feléből is megközelíthető tornatermek.

Lechner Jenő benyújtott alaprajzi megoldásaiból és homlokzati terveiből több verziót is őriz a főszékesegyházi levéltár, melyek összehasonlításával leolvashatók a módosítások a megrendelő és az egyházmegyei hatóság igényei nyomán. A legkorábbi vázlatokat 1939. január 19-ei dátummal látták el, majd március 7-én és április 19-én készült egy nagyobb anyag. Közben egy-egy részletet kiragadtak, például a kápolna helyének megtalálásához a március 19-én készített, 'C2' jellel ellátott terven. A földszinti alaprajz januári és áprilisi változata között az alapvető eltérés az apácák kápolnájának elhelyezkedéséből fakad, amely korábban az északnyugati sarokban volt, az újabb változaton már a nyugati oldalon, a belső udvarhoz közelebb, egy társalgóval kiegészülve látható. Míg januárban a tervező a középső szárnyba két nagy fogadótermet képzelt el, az egyeztetéseket követően ezek a nyugati oldalra kerültek, helyüket a könyvtár és olvasóterem váltotta fel az áprilisi tervváltozaton. Az első emelet alapvető módosításait szintén a kápolna helyének megtalálása vezette. A gimnazisták kápolnája eleinte az északi oldalon, hosszanti irányban elnyúlva helyezkedett el, később viszont északnyugati irányba befördítva, az északnyugati sarokban az épület homlokzati síkjából kiemelkedő apszisos záródást kapott, illetve kétszintessé vált. A díszterem helye is többször módosult a nyugati oldalon. A második emeleten a



Lechner földszinti alaprajzra vonatkozó tervváltozata, 1939. márc. 7.

Forrás: VFL IX.7.a. E94.



Lechner földszinti alaprajzra vonatkozó tervváltozata, 1939. ápr. 19.

Forrás: VFL IX.7.a. E94 Forrás: VFL IX.7.a. E94.

hálótermek és múzeumi termek helye változott, míg a harmadik emelet alapvető módosításai az énekkerem és a Pázmány terem elhelyezkedéséből fakadtak.⁴⁶

A püspökkel és a szeminárium vezetésével folytatott egyeztetésekkel egyidőben az egyházmegyei hatóság szakvéleményében dr. Molnár Ernő püspöki tanácsadó, a hatóság igazgatója a következő javaslatokat tette:⁴⁷ felhívta a figyelmet az épület elhelyezkedésének körültekintő megválasztására, mivel a bemutatott helyszínrajzok alapján az északi-keleti irányban lejtős terepen épülne. A tervezett létesítmény elhelyezkedését egyébként megfelelőnek tartotta, az általános elrendezését – a két udvar köré szervezett épületrészeket – viszont kissé elavultnak vélte. Az apácák udvarát (18 m x 20 m) egy indokolatlan, zárt és szűk térrésznek látta, amelyet ki kell szabadítani a különböző épületrészek át-szervezésével. Szerinte az átgondolt tervezet legszebb része a földszinten a nagy udvar hangulatos ívsora és fedett sétánya. A loggiás főbejárat azonban még nem forrott ki, és vannak átgondolatlan részei a terveknek, például a gazdasági részen a konyha nincs kapcsolatban a kamrákkal, nehezen megközelíthetők a kanyargós lépcsőn az alsagsori gyümölcs- és zöldségtárolók, túl kicsi a borospince.

⁴⁶ Ez utóbbinak helyét például azért kellett megváltoztatni, mert az 1164. kánon 2. § szerint a szentély felett az épületben világi célokat szolgáló helyiségek nem lehetnek. A Pázmány terem viszont eleinte a kápolna fölé került.

⁴⁷ VFL I.1.44.a. 1934/1939.

Molnár meglátása alapján a folyosók 2,20 m-ig csökkenthetők, így a költségek is csökkennének. A homlokzatokra is kitért. Úgy vélte, hogy a nyugati főhomlokzat nem kellően monumentális, sőt visszanyúl az 1910-es évek kevésbé kedvelt hangulati világába. A keleti oldal – ugyan kedvezőtlenül hat az előbbi mellett – sikerültebb megoldást mutat. Összességében a hatóság képviselőjében alapvető újragondolást javasolt, beleértve a szerinte túlzó 36 pengő/m² árat és a magas tervezői tiszteletdíjat is.

1939. március 23-ai keltezéssel küldte meg Lechner Jenő az építendő új szeminarium kápolnájának módosított tervrajzát. Leírta, hogy az északi szárny folyosójának az udvar felé való áthelyezésével és a nyugati szárny csekély mértékű bővítésével lehetővé vált, hogy a kápolna két emeletsoron átívelő, nagy belmagassággal rendeltetéséhez méltóan uralkodó motívuma legyen az épületnek. Bejárata – amellyel szemben szép szoborfülke is kialakítható – az első emeleten, két folyosó találkozásának kiszélesítésével megfelelő előteret kaphat. A második emeleten a felérkező lépcsővel szemben ugyancsak kiszélesített folyosótalálkozásnál, oratóriumszerűen kiképzett nyíláson át letekintés nyílik a kápolnába. A tervező levelében kiemelte még, hogy az új, bemutatott elrendezésnél a területkihasználás előnyösebb, tágasabb helyiségek keletkeztek. Továbbá a 2,5 m folyosószélesség 2,4 m-re csökkentését javasolta, amely által a cellák területét is növelhetnék. Ugyanakkor aggályát fejezte ki azzal a javaslattal kapcsolatban, hogy a cellák szélességét növeljék, mivel véleménye szerint ez az egész alaprajzi rendszer nagymértékű változtatását vonná maga után.

Lechner április 19-én már arról számolt be, hogy a további kéréseknek megfelelően ismét átdolgozta a terveket, s ehhez fűzött megjegyzéseit írta le.⁴⁸ Az egyházművészeti hivatal által készített szakvélemény a déli udvar mellőzését javasolta, Lechner továbbra sem nyitná meg teljesen, vitatta, hogy a zárt udvar alkalmazása korszerűtlen lenne, a helyes arányú udvar kiképzését épp a modern, differenciált alaprajzi igények kielégítése indokolja, így az udvart csak a földszinti szárny fölött nyitotta meg. Az északi udvar kiszélesítése és megnyitása többletköltséget jelentett volna, ezért ennek ellensúlyozására a folyosók szélességét tovább szűkítette a szakvéleményben javasolt 2,20 m-re, anélkül hogy a lakószobák traktusát 4 m-nél nagyobbra vette volna. A főhomlokzat monumentálisabb megoldása érdekében a dísztermet a főbejárat feletti épülettömbbe helyezte át, ez egyben mellőzhetővé tette a betegszobák számára kialakítandó negyedik emelet építését is. A konyhával és tantermekkel kapcsolatos javaslatok szerinte nem helytállóak. A tantermek méretezésére és berendezésére vonatkozóan meglátása szerint három típusra tett előterjesztést. A tiszteletdíj további

⁴⁸ VFL I.1.44.a. 1913/1939.

4%-kal csökkentését (a korábbi 4,5 %-on túl) pedig egyszerűen nem tartotta lehetségesnek.

A hivatal válaszából kitűnik, hogy a nézőpontok az eszközölt módosításokkal lassan közeledtek egymáshoz, de valószínűsíthető, hogy áprilisban még korántsem a végleges tervek készültek el. Lechner 1:200 arányú tervmódosításával kapcsolatban közölték, hogy a terv előnyére vált, hogy a kisebbik udvart levegősebbé tette az építész, ezáltal az udvar körül csoportosuló helyiségek megvilágítási és szellőzési lehetőségei kifogástalanná váltak. Az alagsor elrendezése megfelelő. További javaslatokat is tettek: például megfontolandó, hogy az apácák lakosztályában félköralakú lezárást alkalmazzanak.

Hiába a határozott elképzelések a veszprémi szeminárium megvalósítandó új otthonáról, a számtalan tervpályázat és benyújtott építészeti tervek ellenére a sok évtized alatt – végül egy nagyobb bővítést, az emeletráépítést és felújítást leszámítva – nem sikerült minden igényt kielégítően megoldani a papnevelő intézet megfelelő elhelyezésének kérdését, vagyis megépíteni a vágyott, méltó székhelyét. Merthogy ez utóbbi, Lechner Jenő által készített tervek sem valósultak meg. Ismét szerencsétlen körülmények nehezítették az ügyet, és ezúttal nem csupán az anyagi fedezet előteremtésének bizonytalansága. Rott Nándor püspök 1939-ben gyengélkedett, február 1-jén már későbbi utóda, Tóth Tihamér írt Szentiványi Károly prépostnak Gyulafirátótra, ahol az országos hírű kőbánya volt, hogy a szeminárium építéséhez alapanyagot (követ) kérjen, hiszen elszántan tűzte ki célul azt, amit Rott is annyi éven át igyekezett megvalósítani, végül sikertelenül. Szentiványi válasza egyébként az volt, hogy ingyen rendelkezésükre bocsátja a szükséges nyersanyagot, de március 20-án kelt válaszelevelét Rott püspök már nem érte meg.⁴⁹ Sőt az ígéretes terveket szövő Tóth Tihamér is meghalt májusban. Az utolsó levél 1939. június 3-án, amelyben az új épület megépítésének kísérlete végleg elhalványult, arról a rendelkezésről szólt, hogy a néhai Tóth Tihamér megyéspüspök által elfogadott összeget (178 pengő 20 fillért), a szérűskertben végzett talajkutató és terepfelmérési munkálatok mérnöki díját Nagymihály Ferenc okleveles mérnöknek kifizetik. Ezt követően a fellelhető forrásokban a XX. század további részében a Szent Anna szeminárium új épületének lehetőségeiről szóló adatok egyelőre nem ismeretesek.

⁴⁹ VFL I.1.44.a. 1666/1939. (1939. március 20.).

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK JEGYZÉKE

- EMLÉKKÖNYV (1896): *A Veszprémi Papnevelő Intézet emlékkönyve*. Veszprém.
- FELHŐSI Nóra (szerk.) (2015): *A Szent Anna Szeminárium iratai – Acta Seminarii Sanctae Annae, Rationes Seminarii Sanctae Annae*. Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Veszprém. (VÉL I.1.5. és VÉL III.1.f.2.)
- HORNIG (1903): *Padányi Biró Márton veszprémi püspök naplója*. Közli Báró Hornig Károly. Veszprém, Egyházmegyei Könyvnyomda.
- HUCHTHAUSEN Lajos (2009): *Bilingválizációk. Történetek a veszprémi egyházmegye XX. századi életéből*. A veszprémi egyházmegye múltjából 21., Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Veszprém.
- KÖRMENDY József (1995): *Gr. Volkra Ottó Ker. János élete és munkássága 1665–1720*. Veszprém.
- LUKSICS Pál – PFEIFFER János (1933): *A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában*. Egyházmegyei Könyvnyomda, Veszprém.
- NÉVTÁR (1975): *A veszprémi egyházmegye papságának névtára*. Veszprém.
- TÖLCSÉRY Ferencz (1895): *A kegyestanítórendiek vezetése alatt álló veszprémi római kath. főgimnázium története (1711–1895)*. Veszprém.
- VARGA Béla (2009): *Veszprém város lexikona*. Veszprém.

Magyar Országos Levéltár (MOL)

- Kancelláriai iratok, 1773. n. 1612.
Helytartót-tanács. o. Fund. Lad. D. fasc. 95.

Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára (MNL VeML)

- V.173.b Veszprém város polgármesterének iratai, Általános iratok, VII-652/1909.
V.177. 4246/1933. 10415/1933. 4681/1941.

Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár (VFL)

- I.1.5. Acta Seminarii Sanctae Annae
I.1.30. Építészeti iratok. 1. doboz
I.1.44.a. Acta Dioecesana.
I.4.d.1. Egyházmegyei építészeti iratok, vegyes iratok, tervrajzok
III.1.f.2. Rationes Seminarii Sanctae Annae
IX.3.a.39. Fényképtár
IX.7.a. Térképek, tervrajzok

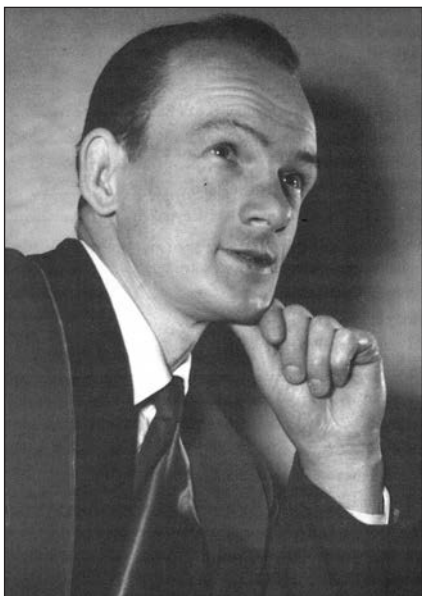
Magyar Építészeti Múzeum Műemléki Dokumentációs Központ (MÉM MDK)

- Tudományos irattár, Veszprém, Vár utca 20.
Tervtár, 1150, 1152, 12067, 37442 ltsz.
Fotótár

ÉLETUTAK

**„Egei 100”
Emlékezés Egei Sándor
előadóművészre**

TÖLGYESI JÓZSEF



*Egei Sándor (Veszprém, 1922. máj. 9. –
Várpalota, 2010. okt. 23.)*

Bár már több mint tíz éve nincs közöttünk, de még sokan emlékezhetnek arra az emberre, aki sűrűn rötta a város utcáit, te-reit, s meg-megállva, közben számos ismerősére ráköszönve, mindig arra figyelt, s azt hozta szóba, mit kellene javítani, pótolni, segíteni ahhoz, hogy Veszprém méltó legyen az ezeréves történelmi hagyományaihoz és megfeleljen a napjainkban elvárható, modernizálódó megyeszékhelynek. Ebben is a tettek embere volt: újságcikkei, közéleti megszólalásai, anyagi támogatásai egyaránt kifejezték az ő veszprémiségét, hűségét a városhoz, szülőhelyéhez annak ellenére, hogy életévei felében előadóművészként (artistaként) világszerte járva mutatta be a veszprémi polgári iskolában megszerzett fizikai erőnlétére alapozott artistaművészi tehetségét.

Egei Sándor (Eisenbarth vezetéknevvel) száz évvel ezelőtt, 1922. május 9-én született Veszprémben. (Egyik családi őse, Eisenbarth Katalin, Tumler György malom- és vízmű-építő felesége volt.) A felső kereskedelmi iskolában érettségizett. Itt tagja volt az országos bajnokságokon sikerrel szereplő tornászcsapatnak, és egyéniben bajnok lett.

Beiratkozott testnevelés tanári szakra. Azonban a tanulmánya félbeszakadt, mert 1943-ban sorkatonai szolgálatra hívták be karpaszományos (hadapród) őrmester-rendfokozatban.¹ Géppuskás században kapott kiképzést, ahol megismerték az akna- és gránátvetők kezelését is. Sopronban folytatódott a kiképzésük, ahonnan katonai birkózóbajnokságra küldték: s megszerezte a bajnoki címet. *„Bivalyerős falusi parasztgyerekek voltak az ellenfelek. Legnehezebb ellenfelem a szentantalfai Szentés Laci volt. Amikor megölelt, azt hittem, szétroppantja a mellkasomat. Hosszú évtizedek után felkerestem a falujában. Újra megöleltük egymást”* – emlékezett vissza erre az epizódra. Budapesten még részt vett ejtőernyős kiképzésen, s Csepel környékén esett át a tűzkeresztségen. Fóton karlövést kapott, s kórházzal nyugatra menekítették. Így került amerikai fogságba, ahol éveken át fogoly lett Pockingban. Feltalálta magát: esztrádműsorokban vett részt, s úgy elszórakoztatták az amerikai katonákat és a magyar foglyokat, hogy szabadon kimehettek élelemért a környező településekre. Itt ismerte meg az egyik vörös-keresztes nővért, Skardelly Margitot, aki később a felesége, majd artistaművészi munkájában az asszisztense is lett.

A fogolytáborból történő szabadulása után folytatta a megkezdett tanulmányait és 1949-ben Budapesten a Magyar Testnevelési Főiskolán kapott tanári oklevelet. Ekkortól 1956-ig Balatonfűzfőn lett testnevelő tanár, ahol számos olyan kiváló sportolót nevelt, akik a város hírességeivé váltak.

1956-ban disszidált és a hazai rendszerváltozásig (Nyugat-)Németországban élt a feleségével, aki társa lett a későbbi előadó-művészi (artista) világ körüli útján. Az ottani első éveiben középiskolai testnevelőként dolgozott, majd 1970-ben a frankfurti Testnevelési Intézetben szintén testnevelő tanári képesítést szerzett.

Az évek során számos német településen nagy sikerrel tartottak erőnléti, ügyességi, virtuóz artista-bemutatókat. Ezekre alapozva először Európa számos országában egy cirkusztársaság tagjaiként, majd önállóan utazták be a műsorukkal Távol-Kelet több országát (egészen Japánig) és Észak-Amerikát. Ennek a több évtizedes „vándorútjuknak” (amelyen mindig fontosnak tartották a magyarságuk hangsúlyozását, megjelenítését), a statisztikai adatait így összegezte: *„41 alkalommal szerepeltünk 19 országban, 22 személygépkocsit (1 Autounion, 3 Peugeot, 1 Dodge, 14 Opel Record, 3 Opel Omega) nyújtunk széjjel, 2 és fél millió km-t utaztunk gépkocsival: többször lakóutánfutóval, repülőgéppel, vonattal, autóbusszal.”* Sikerességük bizonyítékai a számos elismerés, kitüntetés, a magas állású személyektől kapott köszönő levelek.

¹ Karpaszományosnak az érettségizett katonákat nevezték, akiket tisztjelöltként tartottak számon. 1943. október 4-én vonult be a veszprémi laktanyába.

A rendszerváltozás előtt néhány évvel – már nyugdíjasként –, visszatelepültek Veszprémbe, ahol visszavásárolták az egykori családi házukat. Az itteni kezdeti nagy közösségi munkája az volt, hogy a külföldön már sorozatban megtartott Eisenbarth-világtalálkozókat folytatva, 1989-ben Csopakra megszervezte az első hazai, több napos megemlékezést európai, amerikai és hazai rokonokkal.

Ezt követően még jó néhány éven át, de már egyedül, a fizikai virtuozitását, kézügyességét felhasználva, közművelődési intézményekben, iskolákban bűvészelőadásáival szórakoztatta a felnőtteket és a diákokat. Még a barátai számára is megjelentés volt, amikor kiállítást rendezett a festményeiből.²

Szabadidejében sorra felkereste egykori iskola- és katonatársait – külföldön is. Bekapcsolódott városunk civil közéletébe: gyakori vendég, nem egyszer előadó volt különböző fórumokon. Részt vett a városépítési munkákban, amelyeket anyagilag is támogatott.³ A közélet iránti érdeklődése a megyei és városi írott sajtóban is megnyilvánult: éveken át nagy gyakorisággal jelentette meg észrevételeit, a számára különösen fontos ügyekben a reflexióit, s több interjút adott a két városi televíziónak, valamint a helyi rádióknak is. Ezek mellett több róla szóló, vele foglalkozó írás is megjelent.

Létrehozta a Királynék Városa Műemlékeinek Megmentése elnevezésű alapítványt, újra aranyoztatta a Tűztorony koronás címerét, kezdeményezésére került helyére az Erzsébet-szobor, s közreműködésével újult meg a város legrégebbi temetőjének ravatalozója. Több sporttörténeti kiállítást rendezett, biztosította sportversenyek, vetélkedők díjait.

Támogatta az országos és a megyei 56-os szövetséget és a Nemzetőrséget, amelyek több kitüntetéssel ismerték el a munkáját, segítségét, s ezek között az előbbi vitézi címet, az utóbbi dandártábornok rendfokozatot, a város önkormányzata pedig Pro Urbe-díjat adományozott Egei Sándornak, aki a Polgárőrség tagja is volt.

A számára két jelentős életrészeéről két könyvet jelentetett meg.⁴ Ezekről így vélekedett: *„Életünk ilyen rövid leírásával tartoztam veszprémi rokonaimnak, barátaimnak, s régi és új veszprémi polgároknak, de főleg lányunknak, Mártának...”*

² Alkotótévékenysége kvalitására utal az, hogy 1980-ban az olasz művészeti akadémia aranyéremmel díjazta.

³ Többek között hozzájárult az egykori Korona Szálló (ma: Gurmandia) falán lévő Petőfi-relief keretének megújításához, a Tűztorony csúcsán lévő címer elkészítéséhez, az Óváros téri Millenniumi emlékműhöz, a Kossuth-iskolában az emléktáblához stb.

⁴ E két mű (az első különösen hosszú, szinte tartalomjegyzék-szerű címmel): *Egy ujjon a világ körül. Egy testnevelő tanár, artista előadóművész élettörténete Európában, Távol-Keleten, az USA-ban. Veszprémből startoltam – Veszprémbe landoltam. Veszprém, 2001.*, és *az Amerikai hadifoglyok voltunk Pockingban. Veszprém, 2007.*

A második könyve utószava szövegében ez olvasható: *„A hosszú életnek megvan az az előnye, különösen, ha az olyan fordulatokban gazdag és világutazásokkal teli, mint amilyen Egei Sándoré volt. Egyrészt van mire visszaemlékeznie, másrészt pedig, hogy a sors megadta számára a megírásához nem is könnyű, néha szomorú, keserédes, ám a múltat valahogyan mégis csak megszépítő messzeségből visszatekintő éveket...*

E könyv lapjain ott sorakoznak a bizonyosságok: az embernek a legkilátástalanabb helyzetben sem kell feladnia önmagát, mert nemcsak önnön magának, hanem a nemzetnek is el kell számolni az életével. S ha van a könyvben írtaknak tanulsága, az az lehet, amit Madách írt a Tragédiában: Ember küzdj és bízva bízzál! Egei Sándor teljesítette az örök parancsot, s köszönjük neki, hogy örökségként ránk hagyta az emberi küzdelemnek ezt a szép eposzát.”⁵

Várpalotán hunyt el 2010. október 23-án. Sírja Veszprémben a Vámosi úti temetőben van.

⁵ Részlet Tölgyesi József *Utószó Egei Sándor visszaemlékezéséhez* című írásából, 59. o.

AZOK A RÉGI JÓ VESZPRÉMI IDŐK

Az én Nándortelepem

II. rész

LÁZÁR PÉTERNÉ LECHNER ÁGNES

Hóvirág utca

A Nárcisz utcát, és egyben a Nándortelepet lezáró Hóvirág utca lakói közül már lényegesen kevesebb az ismerős. Az 1-es szám az egykori gyermekmenhelyt, a későbbi gyermekkórházat¹ jelölte, ami nem tartozott szervesen a később kialakult városrészhez, de építészeti, városképi értéke, és hosszú évtizedeken át betöltött szociális és egészségügyi szerepe Veszprém jelentős épületei közé sorolta. Azóta, hogy az önálló gyermekkórház megszűnt, és szerepét a megyei kórház vette át, az épület üresen áll, várva új funkcióját, és az ehhez kapcsolódó felújítást, ami – a hírek szerint – hamarosan megvalósul.²

A 3-as szám alatt a Treiber család lakott, közülük csak Ilit ismertem, aki egy évvel fölöttem járt az akkori 1. számú Állami Általános Leányiskolába. Bár közelebbi kapcsolatban nem voltunk, mégis sokat emlegettük őt, éppen egy régi iskolai esemény kapcsán. Egy iskolai ünnepségen – melyen családunk is részt vett – kiváló magyar tanárnőnk, Baranyai Imréné Margit néni színpadra állította a „Kéreti a nénemet cifra szabólegény” kezdetű népdalt. Az előadásnak négy szereplője volt, a nővérek és a kérők, vagyis a szabó- és a kondáslegény. Az énekes

¹ MÁRKUSNÉ VÖRÖS 2015.

² 1995-ben a kórházat végleg bezárták, az épület üresen állt, állapota erősen leromlott. A 2023-as Veszprém Európa Kulturális Fővárosa program keretében az épület új funkciót kap. Erről a megújulásról tájékoztat a vehir.hu híradását is idézve az epiteszforum.hu cikke 2021.04.14 dátummal: „Az ActiCity fantázianevet viselő projekt részeként a régi Heim Pál Gyermekkórház épülete átalakul egy új, a kultúrát és az aktív kikapcsolódást magában foglaló intézménnyé. A szolgáltatásokat tekintve a cikk szerint elsősorban a kisebb gyermekek mozgáskultúrájának fejlesztésére fókuszál majd az intézmény, egyben lehetőséget ad a velük érkező szülők szabadidejének hasznos eltöltésére.” A tervezésre a veszprémi Hangvilla egyik tervezőjeként már ismert Anthony Gall vezetésével működő Gall és Társa Építésziroda kapott megbízást.

főszerepet a szép szoprán hangú Hungler Juci játszotta, a szabólegényt pedig Ili alakította – remekül! Margit néni, aki kézimunka tanári diplomával is rendelkezett, és a viseletek dolgában is jártas volt, arra is gondolt, hogy a rozsmaring szál se maradjon le a fekete kalapról, ami kiegészítette a fekete öltönyben, fehér ingben parádézó szabólegény öltözkését. A két másik szereplőre sajnos nem emlékszem, Ili alakítását viszont testvéreimmal még évek múlva is emlegettük. Ő egyébként Veszprémben maradt, úgy tudom, az SZTK-ban³ dolgozott, mint tisztviselő, és talán még most is ott él, a régi családi házban.

Veszely Géza városi főmérnök családjával a 8-as számú házban lakott, de ők az '50-es években Balatonalmádiba költöztek. Gyermekük közül – Gabi, Ferenc, Bea, és még egy fiú – én Gabit ismertem. Kitűnő érettségije után zenei pályára ment, és magánének tanári diplomát szerzett. 1983–88-ig a Lovassy László Gimnáziumban tanított, de sajnos korán meghalt. A családról Nádasy Borbála⁴ is megemlékezik, a „Zagolni szabad?” című könyvében, mint akik segítették őt akkori nehéz helyzetében, Gabira pedig mint kedves almádi iskolatársára, barátjánőjére emlékezik.

Dohány utca

Következzen most a Dohány (Móricz Zsigmond) utcának a Rezeda (Victor Hugo) utcáig tartó szakasza, ismereteim ugyanis csak az itt lévő házak lakóiról vannak.

Az 1-es számú házat, mint tulajdonos, már az 1930-as évek második felétől a Haidekker család lakta. Dr. Haidekker Nándort 1936-ban nevezték ki városi és járási tisztiorvosnak, 1945-től '47-ig a megyei tisztiorvosi teendőket is ellátta, majd a KÖJÁL⁵ higiénikus orvosa, 1955–59-ig igazgató főorvosa volt. Mi inkább a család hölgy tagjait ismertük, Ila nénit és a két iker lányt, Juditot és Júliát, azaz Liát, akik Laci bátyámmal egykorúak voltak. Ők az Angolkisasszonyok Intézetének kitűnő tanulói voltak, majd édesapjuk hivatását követve az orvosi pályát választották. Judit a Budapesti-, Lia a Pécsi Orvostudományi Egyetemen kezdte meg tanulmányait, de végül ő is Budapesten végzett. Diplomájuk megszerzése után hamarosan férjhez mentek és Budapestre kerültek. Egy ideig még láttuk az unokákat a nagyszülőknél, de egy 1962-ben bekövetkezett nagyon szo-

³ SZTK = Szakszervezetek Társadalombiztosítási Központja, a NEAK = Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő elődje.

⁴ NÁDASY 2008. 170–171. o.

⁵ KÖJÁL = Közegészségügyi-Járványügyi Állomás, az ÁNTSZ = Állami Népegészségügyi Tisztiorvosi Szolgálat elődje

morú esemény Veszprém elhagyására készítette őket. Judit férje meghalt, ekkor a nagyszülők eladták a házat, és a három gyermekkel özvegyen maradt Judit közelébe, Budapest XIII. kerületébe költöztek. Ila nénivel – sok év után, talán a '70-es években –, amikor már én is Budapesten laktam, még egyszer találkoztam. A 6-os villamoson utazva szemben ültünk egymással, és kölcsönösen „megergettük” egymást, végül ő szólított meg, ami nagyon meghatott, hiszen szinte még kislánként láthatott utoljára, mégis megismert. Röviden tudtunk csak beszélgetni, de elmondta, hogy Liáéktól jön, a négy unokától, mert hogy Liának kislánya és kisfia után kis iker fiai születtek.



Dr. Haidekker Nándor az iker babákkal, Judittal és Liával 1930-ban



Haidekker Júlia és Judit az érettségi idején

Úgy gondoltam, hogy ez a találkozás le is zárja ehhez a kedves családhoz fűződő emlékeimet, de egy szerencsés véletlen folytán kapcsolatba kerültem Lia



A Haidekker család – Lia a kis Andreával, Ila néni (dr. Haidekker Nándorné Káldy Ilona), dr. Haidekker Nándor, a Dédi, dr. Káldy Gyuláné és Lia kisfia, Gábor

egyik fiával, dr. Kerkovits András főorvossal és nővérével Ambrózné Kerkovits Andreával, akik nemcsak pontosították a családra vonatkozó ismereteimet, de három remek családi fotóval is megörvendeztettek! Nagyon-nagyon jól esett, és köszönöm! Tőlük tudtam még azt is, hogy a nagycsaládban több ikerpár is született, s hogy dr. Haidekker Nándornak négy unokája és két dédunokája is orvos lett, de lesz még több is.

A 2-es számú ház eredeti lakóiról nincsenek emlékeim, a háború végén Újvidékről menekült, és itt otthonra talált Mihálffy családot – annak is inkább a hölgy tagjait – elég jól ismertük. A család két lányukkal, Évával és Erzsébettel érkezett Veszprémbe, a fiuk, Ferenc 1945-ben már ott született. A családfő, dr. Mihálffy Ferenc orvos szintén közegészségügyi területen tudott elhelyezkedni mint városi tisztiorvos, nyugdíjazásáig a KÖJÁL-ban dolgozott. A fiatalabb lány, Erzsébet tanítóképzőt végzett, a nővére, Éva a Piarista Gimnázium tanulója lett, szép énekhangját pedig a zeneiskolában képezte. Ő a párját is a Nándortelepen találta meg, a Hóvirág utcai Lakó Sanyi szemejében, aki mint építészmérnök Budapesten kapott állást, így közös életüket már ott folytatták. Sanyi sajnos korán meghalt, Évával viszont többször találkoztunk a Lovassy László és volt Piarista Gimnázium Öregdiák Baráti Körének összejövetelein. Akkor mesélt nekem Éva menekülésükről Újvidékről, kapcsolatáról a magas kort kiváló szellemi állapotban megélt édesapjával, majd arról a hiányról, amit az ő elvesztése jelentett, amikor a régi időkről már senkivel nem tudott beszélgetni.

A 3-as számú házban Kissék laktak, vagyis Kiss Zsigmond csendőr feleségével és Ica lányukkal. A háborút követően rájuk is nehéz évek következtek, de ők legalább maradhattak szép kis házukban, sőt a család ki is bővült, miután Ica férjhez ment, itt éltek tovább erdőmérnök férjével, Köveskúti Imrével. Ica pedagógus lett, úgy tudom végig egy munkahelyen, a Dózsavárosi Általános Iskolában tanított.

A 4-es számú telek is üresen állt még a '40-es években, csak miután az egyetem és a két kutató- intézet – MÁFKI⁶, NEVIKI⁷ – megkezdte működését, ak-



Dr. Mihálffy Ferenc

⁶ MÁFKI = Magyar Ásványolaj és Földgáz Kísérleti Intézet

⁷ NEVIKI = Nehézvegyipari Kutató Intézet

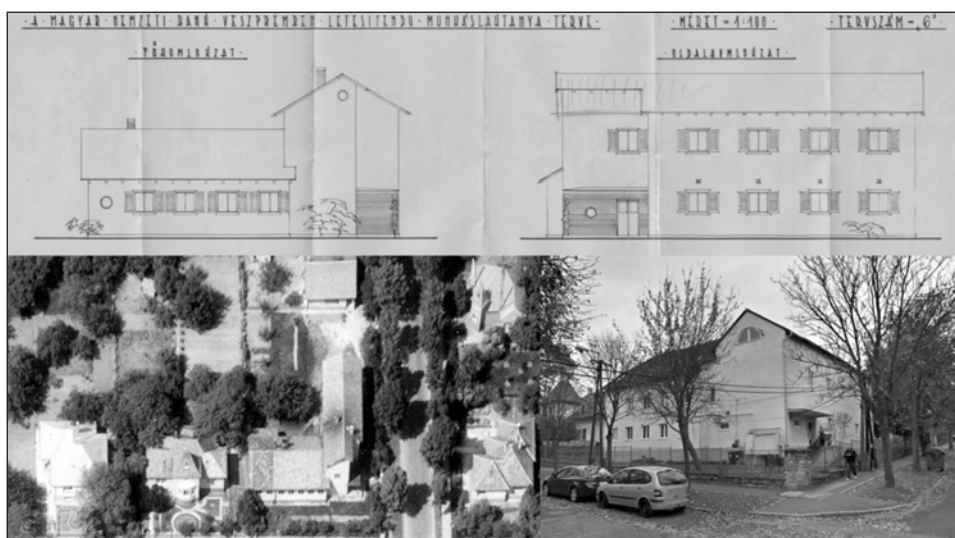
kor épült fel a három intézmény egyedülálló dolgozói számára a veszprémiek által „tudósotthonnak” nevezett, szálloda jellegű épület. Sokan érkeztek akkor Veszprémbe, egyetemi oktatók, mérnökök, technikusok, laboránsok, utóbbi munkára felvettek olyan érettségizett fiatalokat is, akik lakóhelyükön nem találtak munkát, itt viszont nemcsak munkához, de továbbképzési lehetőséghez is jutottak. Talán érdekes megemlíteni, hogy az ötvenes években az ország „határsávba” eső részeit, vagyis az osztrák és a jugoszláv határhoz közel eső településeket egyáltalán nem fejlesztették. Így került a NEVIKI-be két kedves szegedi ismerősöm is, akik otthon nem tudtak elhelyezkedni, majd Veszprém-ben munkára, családra, otthonra találtak. A „vasfüggöny” közvetlen közelében fekvő Sopron, Kőszeg talán annyit még profitált is ebből a „kirekesztettségből”, hogy mivel nem „modernizálták” ezeket a városokat, nem bontották le a régi városrészeket, így maradtak meg – még ha sokszor lepusztult állapotban is – a szép régi műemlék épületek.



*A nagyiúk, Torma Frici, Lechner Laci, Imre Gyuszi készítette papírsárkány „farkánál”
Jüttner Eszter, Forst Ferkó, Lechner Ági, Jüttner Péter, Hadházy Ili és Hadházy Kati*

Az 5-ös számú ház lakóival – mint közvetlen kertszomszédainkkal – elég szoros kapcsolatban voltunk. Ezt a családot a háború sokszorosán sújtotta. Dr. Forst Ferencné Rosos Györgyi bátyja és férje a fronton, kis csecsemő fia az óvóhelyen kapott tüdőgyulladásban halt meg. Ő ekkor költözött vissza Ferkó fiával édesanyjához, özv. Rosos Jenőné, Gizi nénihez a családi házba. Ferkó egy évvel volt fiatalabb nálam, így ő lett az első korban hozzám illő pajtásom, majd ezt követte a Jüttner gyerekekkel való ismeretség, és így alakult ki ennek a kis csapatnak az évekig tartó barátsága, amiről már korábban is írtam. Az ő házukat is jól ismertem, a kertből leginkább a két ezüstfenyőre emlékszem, a konyhából Gizi

néni piros szélű, drapp színű, zománcos főző edényeire, amik mások voltak, mint a mieink, de leginkább az előszobában álló vitrinre, amiben Györgyi néni megőrizte elhunyt férjének fogorvosi eszközeit, melyekről még mi gyerekek is felfogtuk, hogy ezek a családból nagyon hiányzó édesapa emlékét őrzik. Úgy tudom, Györgyi néni a Nemzeti Bankban dolgozott, de emellett rendben tartotta a mindig ragyogóan tiszta házat és féltő gondnal, szeretettel nevelte Ferkót. A csapások azonban még nem értek véget. Ferkó talán 9 éves lehetett, amikor agyhártyagyulladását kapott. Akkoriban még csak hallani lehetett a penicillinről, de hozzájutni szinte lehetetlennek tűnt. Györgyi néninek csodával határos módon mégis sikerült megszerezni – és Ferkó meggyógyult! – Miután mi elköltöztünk a Nárcisz utcából, majd én később Veszprémből is, keveset hallottunk róluk, de annak a híre eljutott Anyuhoz, hogy Ferkó megnősült, és egy kislánya született. Annál lesújtóbb volt később az hír, hogy Györgyi néninek még azt a csapást is el kellett viselnie, hogy Ferkó 30 éves kora körül meghalt. Nemrég a kezembe került egy kis szentkép, hátoldalán a felirat: „Születésnapom emlékére szeretettel Ferkó – 1948. V. 30.” – Különös, hogy ezek a kis tárgyak hogy túlélnek bennünket!



Dohány utca 6/a-b – ma Móricz Zsigmond utca 8 – Linczmájer György tervrajza, légi fotó a korábbi állapotról és a jelenlegi állapot

A Dohány utca 6/a-b. szám alatti épület méretében és funkciójában is eltért a körülötte lévő családi házaktól. Arra emlékeztem, hogy eredeti tulajdonosa a Nemzeti Bank volt, és nekem úgy rémlett, hogy négy hasonló ház volt a város különböző pontjain, de funkciójukról semmit nem tudtam. Jüttner András eb-



A Dohány utca 6/a-b alatti épület az 1960-as, '70-es években

ben is sokat segített, és Pali bátyámtól is kaptam egy fontos információt. András kérdésemre ezt írta: „Nemzeti Banki épületek. Én csak háromról tudok, a két háború között építették biztonsági céllal magas rangú budapesti tisztviselők családjainak esetleges háborús kitelepítésére, biztonsági okokból szétszórva a városban. (Tudomásom szerint erre a célra sosem használták.) A Dohány utcai épületet többször átépítették ill. hozzá építettek, a telek NEVIKI felőli részén van egy független gondnoki kis ház, e mögött van az említett bunker. Korábban a TIT⁸ székháza volt, majd a NEVIKI-hez, vagy az egyetemhez került. Történelmi érdekesség: 1956 november 4 után az első napokban a visszarendezőést szervező »elvtársak« itt jöttek össze. Az általad is említett Fenyves utcai, látszatra jó állapotú épületet lebontották, most egy társasház van a helyén, a harmadik általam ismert épület a Dózsavárosban található, ez őrizte meg legjobban az eredeti kialakítását.” Pali bátyám a Dohány utcai épületen kívül csak a dózsavárosit ismerete, viszont neki személyes emléke volt arról, hogy a háború alatt – amikor még nem volt „saját” óvóhelyünk a mosókonyhában –, mi is töltöttünk egy éjszakát a Dohány utcai épület bunkerében. Én viszont azt tudom megerősíteni, hogy az épület a NEVIKI-hez és a MÁFKI-hoz került, ugyanis 1963–66 között, amikor a NEVIKI könyvtárban dolgoztam, mindkét intézet dolgozói ide jártak ebédelni. A kis különálló házat akkoriban az egyetem alkalmazásában álló Horváth Zoltán nevű gépkocsivezető lakta családjával. Ezt az épületet később lebontották. A

⁸ TIT = Tudományos Ismeretterjesztő Társaság

főépület ma Móricz Zsigmond utca 8-as számon, az egyetemhez tartozó Jedlik Ányos Szakkollégiumnak ad otthont.⁹

A 7-es számú házban Németh Péterék laktak, akikről többször szó esett, de nem szóltam eddig Péter taxisofőr édesapjáról, id. Németh Péterről. Róla keveset tudunk, mivel nagyon korán meghalt, az 1945-ös választási jegyzéken¹⁰ még szerepel a neve, de az 1947-esen¹¹ már csak özv. Németh Péterné nevét látjuk. Németh néni „kosztos diákokat” fogadott, ebből volt egy kis jövedelme, így lakott náluk Laci osztálytársa, Komáromy Pista, de Pali bátyám úgy emlékszik, hogy diáklányok is laktak nála. Pali arra is emlékszik, hogy a '40-es évek első felében Veszprémben hat taxisofőr volt, közülük, mi jól ismertük Kupecz Mihályt, aki korábban Öreglakon gróf Jankovich-Bésán Endre sofőrje volt. Talán még ott is nősült meg, de később a család már Veszprémben, a Kinizsi utcában lakott. Pali emlékszik még Zsebe Józsefre és egy Máhl vezetéknevű taxisofőrré, és két fiára, Józsira és Pistára. A görög – vagy talán bolgár – származású Plakov Dimitrinek pedig nem csak a nevét, de egy mondását is megőrizte a közös emlékezet. A szinte versbe szedett keserű panasz így hangzott: „Nyomom az a kuplung, adom az a gáz, lemegyek az Jutas – nincs egy árva utas!”¹²

A 8-as számú házban lakott Kollits Aladár és családja, úgy tudom, két fiuk volt, akik Németh Péter barátai voltak.

Végül már csak egy névre emlékszem a Dohány utcából. Anyu emlegette néha „Kálmán rendőréket”. Az 1947-es választási jegyzéken¹³ szerepel is Kálmán János rendőr alhadnagy és felesége, akik a 9-es számú házban laktak. A velem egykorúak inkább a fiukra, Kálmán László postatisztre emlékeznek.

⁹ A legpontosabb információkat végül a facebook „Veszprém régi képeken” nevű csoportján keresztül kaptam meg. Gy. Lovassy Klára közölte, hogy a Nemzeti Bank Pénzjegynyomda Linczmájer György építész bízta meg a három épület tervezésével, amelyek 1939 második felében épültek fel, Lőrinczi Ferenctől pedig még a három tervrajz fotóját, az épületek korábbi állapotáról légifelvételt, valamint mai állapotukról készült fotót is kaptam. Önzetlen segítségüket mindkettőjüknek nagyon köszönöm. A három épület egy földszintes és egy emeletes szárnyból áll, az épületek rendeltetése, hogy szükség esetén 72 személy számára ideiglenes lakóhelyül szolgáljon. A tervrajzokon is szerepel a főépületen kívül a házmesterlakás. Bár a megbízást a bank munkáslaktanyára írta ki, ez feltehetően egy „fedőnév” lehetett, éppen a fent említett biztonsági okok miatt. A Dózsavárosban, a Szent István és a Vértanú utca sarkán álló épületben ma az Eötvös Károly Megyei Könyvtár Fiókkönyvtára működik, a Fenyves utcai épületet a '80-as években lebontották, helyén egy társasház áll.

¹⁰ MNL VeML Választási jegyzék 1945

¹¹ MNL VeML Választási jegyzék 1947

¹² Létezett ennek a mondásnak egy kevésbé szalonképes, hasonló hangzású változata is ... és Plakov Dimitri akkori hangulata alapján gyanítom, hogy az volt az eredeti.

¹³ MNL VeML Választási Jegyzék 1947

Rezeda utca

Az 1-es számú házban lakó özv. Bajcsy Ferencnét, azaz Bajcsy nénit, és az ő kis vegyesboltját a környéken mindenki ismerte. Nekem ez lehetett az első „bolt élményem”, ami mélyen meg is maradt gyerekkori emlékeim között, ezért a róla szóló leírás nem maradhatott ki a már említett családtörténet könyvemből sem. *„Bajcsy néni boltja (...) úgy él emlékezetemben, mintha egy képeskönyvből vágták volna ki. A belépéskor megszólaló csengő, a hagyományos berendezés a pulttal, a fiókos állvánnyal, a fiókokon a zománcozott címkékkel tökéletesen megfelelt egy boltról alkotott akkori elképzelésnek. Nem tudom, amikor megszűnt az üzlet, vajon mi lett a sorsa ennek a szép, patinás berendezésnek?”*¹⁴ Nos, erre a kérdésre talán már senki nem tudja a választ. Én azt sem tudom, mikor szűnt meg a bolt, de arra még jól emlékszem, hogy az államosítás ezt a kis üzletet se kerülte el. Tóth néninek hívták a bolt új vezetőjét, de azt, hogy miből élt Bajcsy néni, miután elvették a boltját, talán csak az utcabeliek tudták.

A 2-es szám alatti házban a Hoczmann család lakott, Hoczmann Antal nyugalmazott állami tanácsos, felesége Vera néni és fiuk, Miklós. Különös, hogy bár ő is Laciék osztálytársa volt, mégse tartozott abba a nagyon összetartó nándor-



A Németh család szomszédolása – a Villator 12-ből – a Rezeda utca 1-es számú ház teraszán, a bolt bejárata bal oldalt, a terasz mellett volt

¹⁴ LECHNER Á. 2016. 126. o.

telepi csapatba. Egyébként kiváló képességű fiú volt, ahogy Laci mesélte „*mikor a Hoczmann történelemből felel, hátra dőlünk, és élvezettel hallgatjuk az előadását*” – ő azonban mindig külön utakon járt, igazi barátai nem voltak, azt az elvet követte, hogy „*a titok csak addig titok, amíg egy ember tudja*”. Sok titka lehetett Miklósnak, amikről se a szülei, se az osztálytársai nem tudtak, s talán köztük olyanok is, melyek végül az ő tragikus halálához vezettek. Ez már Laciék érettségije idején történt, addig azonban ezek a fiúk kamaszokként éltek át a háborút, majd az utána következő időszakot, amikor robbanó eszközökhöz bárhol hozzá lehetett jutni, ami nagy kísértést jelentett ennek a korosztálynak, és valóságos csoda, hogy Laciék ép bőrrel megúszták ezeket a mindennapos, szinte játéknak tekintett robbantásokat.

A 3-as számú házban Telekiék laktak. Dr. Teleki Ferenc, felesége Bözsi néni, és a lányuk Baba, hivatalos nevén Flock Erzsébet, Bözsi néni első házasságából. Velük inkább csak De Châtelék¹⁵ révén volt kapcsolatunk, s bár voltam is náluk, leginkább csak arra emlékszem, hogy angóra nyulakat tartottak, és én éppen láttam, amikor Feri bácsi etette őket. Baba jó barátságban volt a De Châtel lányokkal, talán Marikával volt egyidős, szerepel is néhány csoportképen, melyek a közös kirándulásokról, szánkózásokról készültek. Egy időben velük lakott Vogronics Gyula és felesége, Irénke, bár ez lehet, hogy csak arra az időszakra esett, amikor a háborús sérülések miatt sok ház vált lakhatatlanná és sokan kényszerültek arra, hogy megosszák lakásukat másokkal, szerencsésebb esetben rokonokat, közeli barátokat fogadtak be.

A 9-es számú ház lakóit, a Borosnyai családot ismertük, de túl közeli kapcsolatban nem voltunk velük. A '90-es években mégis többször találkoztunk dr. Lontai Endréné Borosnyai Marikával, aki férjével együtt vett részt a Lovassy László és volt Piarista Gimnázium Öregdiák Baráti



*Borosnyai Béla és felesége Hannig Mária
(Mici) gyermekeik, Béla és Marika,
a nagymama, Borosnyai Béláné Berger Irma*

¹⁵ A családról bővebben a Villasornál írok.



Borosnyai Béláné Marikával és a kis Klárával. Az édesapa már a fronton volt

Körének összejövetelein. Akkoriban a baráti körnek Budapesten talán még több tagja volt, mint Veszprémben. Az egykori piarista diákoknak nagyon sokat jelentett, hogy találkozhattak régi iskolatársaikkal, sőt, akkor még egy-egy régi tanár, Medvigy Mihály, Kincs Lajos is eljött ezekre a találkozókra. Megható volt, amikor az idős Kincs tanár úr belépett a terembe, és egykori – már maguk sem fiatal – tanítványai harsány „ecce sacerdos magnus”, vagyis „íme, a főpap” köszöntéssel üdvözölték. Aztán az évek során egyre fogyatkozott ez a közösség, és az utolsó években már csak négyen

– idős hölgyek – jöttünk össze havonta egy kis beszélgetésre. Marika még férje halála után is szívesen találkozott velünk, így, amikor a Nándortelep történetének megírása szóba került, megkértem őt, hogy írja meg emlékeit, amit ő – közel 90 évesen – meg is tett, és ezért nagyon hálás vagyok neki.

„Ágikám, megpróbálok egy rövid beszámolót írni veszprémi emlékeimről:

A veszprémi házat nagyszüleim¹⁶ vették, amikor nyugdíjba mentek, és utána még mi is többször ott nyaraltunk. Mi akkor Székesfehérváron laktunk, mivel édesapám¹⁷ ott szolgált magasrangú katonatisztként. A háború végén Németországban voltunk, és mikor hazajöttünk, a lakásunkat feldúlva találtuk, és a nagyszüleim házat is bombatalálat érte, így ők kénytelenek voltak Jánosházára költözni, ahol aztán meg is találtuk őket. Apám nyugdíjából, amit még kapott, a veszprémi házat nagyjából rendbe hoztuk és mi a családdal odaköltöztünk. Ott fejezte be bátyám és én is a középiskolát. Nekünk nagyon szép 3 évünk volt diákként Veszprémben. Bátyám, Béla Budapesten végezte az egyetemet, de engem már nem vettek fel, addigra elmérgeződött a helyzet, sőt, a kitelepítéstől kellett tartanunk. Ettől való félelmében férjem – akkor még udvarlóm – ugyancsak egyetemista, megkérte a kezemet és meg is tartottuk az esküvőt, mielőtt őt elvitték volna katonának. Az esküvőnk gyors volt, de nagyon tartós és boldog házasságban éltünk, míg ő meg nem halt. Anyámékat persze valóban kitétték a házból. Fel kellett nekik ajánlani az államnak, de az a kis lakás, amit kaptak a szövethezettől, nagyon megfelelt nekik, sőt még mi is unokákkal ott

¹⁶ Hannig Sándor, felesége Lendvay Margit

¹⁷ Borosnyai Béla, felesége Hannig Mária (Mici)

nyaraltunk több éven át. Így lettünk mi is veszprémiek és most is szívesen emlékezem az ott töltött időkre. Anyámék sok nehéz időt éltek át, de mégse bánták meg soha, hogy hazajöttek. A kishúgom Klári, akire talán még jobban emlékeznek Veszprémben, ott ment férjhez egy egyetemistához, és halálukig Vácon laktak. Sajnos a testvérek közül már csak én élek, de még mindig veszpréminek érzem magam. Még annyit, hogy a mi házuk majdnem a sarkon volt, címe Rezeda utca 9. szám, pont szemben a Solymosi szabóék házával, akikkel anyámék jó barátságban voltak. A baráti körük régi



A fiatal házasok, Borosnyai Marika és Lontai Endre

emberekből állt, akiket nem hiszem, hogy a Ti korosztályotok ismert. A Rezeda utca másik felén volt egy nagy lépcső, amin mi is közlekedtünk a zárdák felé.¹⁸ Még arra úgy emlékszem, a Hóvirág utcán mentünk le a temető felé és ott lakott két csinos nagylány, akiket inkább a bátyám ismert, mivel ő szokott hozzájuk kártya-partira járni. – Rég volt...”

Bár Marika a Hóvirág utcába helyezi a két csinos nagylányt, én azt hiszem, hogy inkább a Dohány utcai két Haidekker lány lehetett, akikhez Borosnyai Béla kártya-partikra járt. Az egyetem után ő is Budapesten élt, a METRO-nál építőmérnökként dolgozott.

A 12-es számú házban Solymosi József szabómester lakott családjával. Ők korábban a Kádár utcában laktak, hasonlóan a szintén szabómester Lakó Istvánhoz, akinek biztatására határozták el, hogy a Nándortelepen építenek házat, ahol akkor még voltak üres telkek. 1944-ben épült fel a ház, ahova ők feleségével, a régi veszprémi családból származó Gombor Máriával, valamint József, János, Mária, Erzsébet, László nevű gyermekeikkel költöztek be. Később született még Ferenc és Klára. Solymosi József magas szintű mesterségbeli tudásával, műveltségével, szorgalmával szerzett megbecsülést, valamint biztos anyagi bázist önmaga és családja számára. A Solymosi gyerekekkel nem csak mint szomszédokkal találkoztunk, a két nagyfiú, Jóska és Jani a bátyáim, Marika és Erzszi pedig az én iskolatársaim voltak. A szülők a gyerekek zenei neveléséről is gondoskodtak. Két fiú, Jani és Feri élethivatásának is a zenét választotta. A háború és az azt követő nehéz évek sok megpróbáltatást hoztak a családra. A családfőnek be kellett vonulnia a háborúba, az édesanya pedig a bombázások alatt öt gyermekével a vár-

¹⁸ Csermák lépcső



*A Borosnyai házaspár
ezüstitokalmukkor Klárral*

ban, a szeminárium épületének pincéjében kialakított óvóhelyen talált menedéket. Amíg férje a háborút követő fogságból haza nem jött, az akkor még meglévő üzletükben neki kellett helytállni, a kisebb testvérekre ezalatt a kilenc éves Marika vigyázott. A fordulat éve után a családot kiköltöztették a vár bejáratánál álló Rupert házba, helyükre pedig egy orosz családot költöztettek, akiket ugyanúgy őrzött egy katoná az udvaron felállított őrbárdban, mint a Nárcisz utca 3-ban lakó magasrangú szovjet tisztet.



*A Solymosi család – hátul Erzs, Jani, Jóska, Marika, elől a szülők,
középen Klárral, balról Laci, jobbról Feri*

Később, 1956-ban a házat visszakapták, ahol a szülők halálukig éltek és innen indították útjukra hét gyermeküket, valamennyit diplomával, képesítéssel a kezében. A paletta elég színes lett: vegyészmérnök, két orgonaművész, két tanárnő, egy történész professzor, majd egy közgazdasági végzettségű. Közülük

már csak Marika, László és Klári él. János,¹⁹ Erzsi (Molnár Jánosné)²⁰ és Ferenc²¹ szakmai tevékenységét a Veszprém Megyei Életrajzi Lexikon ismerteti.

A Nárcisz utca lakóinak bemutatásánál már említett Frankó családhoz térek most vissza. Amint ott írtam, én csak a két lánytestvért, Ilonát és Piroskát ismerem, közülük is inkább Piroskát, aki mint tanítónő abban az 1. számú Általános Iskolában tanított, ahova én jártam. Úgy emlékszem, Piroska mindig elsősöket tanított, így bizonyára sokan vannak Veszprémben, akiket ő vezetett be – sok-sok szeretettel és türelemmel – az írás-olvasás-számolás tudományába. A család korábbi éveiről, eredeti otthonukról, a Rezeda utca 14. szám alatti házról szinte semmit nem tudtam, ezért nagy örömmre szolgált, hogy sikerült elérnem dr. Kiss Klárát, a Frankó család leszármazottját, aki kérésemre nagyon kedvesen, készségesen írta le a család történetét. Igazi ajándék volt ez a beszámoló, amely nemcsak hitelesen, de szeretettől áthatva idézi fel a család nándortelepi éveit.

„Én nem a Nándortelepen nőttem fel, hanem a Hóvirág lakótelepen a Csikász Imre utcában. A Nagyszüleim viszont valóban a Nándortelepen laktak, a Móricz Zsigmond és a Victor Hugo utca²² sarkán állt a házuk. Nagypapám Frankó Antal tanító volt, ő építtette a családi házat az 1920-s évek végén. Ott nőttek fel édesanyám, Frankó Ilona és húga Piroska. Mindketten az Angolkisasszonyokhoz jártak. Annyit tudok, hogy egyik szomszédjuk a Solymosi család és a másik meg a Kálmán család voltak.



*Légi fotó 1944-ből a sarkon Frankó Antal tanító házaról,
tőle jobbra Solymosiek, alatta Kálmánék háza*

¹⁹ EKM SOLYMOSI J.

²⁰ EKM MOLNÁR JÁNOSNÉ

²¹ EKM SOLYMOSI F.

²² Klári természetesen a Rezeda és A Dohány utca helyett már az ő idejében ismert, új utcaneveket használja



*Frankó Antal, felesége és lányaik,
Piroska, és Ili*



*Frankó Piroska és Ili a házuk bejárati
lépcsőjén*

1945 márciusában a családi házat bombatalálat érte, Nagypapám meghalt, az egyik szoba fala rádőlt. Az akkor náluk levő dédnagymamám lába eltört, a többiek nem sérültek meg. A ház azonban lakhatatlanná vált. Nagyon nehéz időszak következett ezután számukra. Nagymamám egy évvel később szintén meghalt. A dédnagymamám maradt anyukámmal és Pirivel. Úgy tudom, hogy több helyen laktak a Nándortelepen.²³ A legutolsó hely, ahol én is születtem, a Hóvirág utca és Nárcisz utca sarkán álló ház volt, ahol



Frankó Antal tanító háza, amit 1945 márciusában lebombáztak

²³ Közvetlenül a bombatalálat után, amikor a család fedél nélkül maradt, a szemközti szomszéd, Lakó István fogadta be őket. (Sipos Imréné Solymosi Mária közlése.)

úgy tudom, hogy társbérletben laktak (később Vándorék háza lett). Pár hónapos voltam, amikor onnan beköltöztek a Csikász Imre utcai lakásba.

Egészen kis gyerek koromban még megvolt az akkor már csak telek a Móricz Zsigmond és Victor Hugo utca sarkán. Szüleim és Piri kertészkedtek ott. Nem sok emlékem van róla, talán a kapura emlékszem, meg egy romdarabra a telken. Majd az 1960-as évek első felében eladták, később pedig egy egyemeletes épület épült ott, ami talán ma is áll.

Sajnos nagyszüleim családi háza nem volt hosszú életű, talán 16-17 évig állt.

Örülök, hogy megtaláltál. Úgy látom, sok a kapcsolódási pontunk. Már több, mint negyven éve nem lakom Veszprémben, azonban a veszprémi nevek még mindig ismerősen csengenek. Ilyen a Lechner név is. Az biztos, hogy többször hallottam annak idején ezt a nevet. Anyukámnál kitüntetésnek számított, akire azt mondta, hogy »régí veszprémi«.

Klári beszámolójához még annyit teszek hozzá, hogy Piroska később férjhez ment a Veszprémben még ma is tisztelettel és szeretettel emlegetett Stéhli Ferenc középiskolai tanárhoz. Ők együtt már Budapesten éltek, Stéhli tanár úr már nyugdíjasként egy ideig a budapesti Piarista Gimnáziumban tanított, majd a rend könyvtárában dolgozott egészen 85 éves koráig.

A 16-os számú házból Lakó István szabómestert már említettem, de családjukról nem sokat tudok. A lányuk, Lakó Márta szerepel egy 1947-ben készült zeneiskolai csoportképen, de személyesen nem ismertem őt. A múlt évben Sipos Imréné Solymosi Marika próbálta őt bevonni a közös múltidézésbe, de sajnos erre már nem tudott vállalkozni és 2021 decemberében végleg el is költözött a Nándortelepről, immár az örök hazába.

A 20-as számú házban lakó Eper család is az elsők között költözött a Nándortelepre. Bár Éva – fekete szemű, fekete hajú helyes kislány – osztálytársam volt az általános iskolában, de a családról nem sokat tudok. Hiába, ők már tőlünk „túl messze” laktak.

Nem tudom, hogy véletlen, vagy az én emlékezetem szűrte ki, de én nem tudtam arról, hogy Pap János, mint az MSZMP²⁴ Veszprém megyei első titkára, az 1960-as, '70-es években szintén itt, az akkor már Victor Hugo nevet viselő utcában lakott. Jól is van ez így, hogy az ő személye nem épült be az „én Nándortelepembe”. Mindenesetre érdekes, hogy amikor ő magas pozíciójában szó szerint élet-halál ura volt,²⁵ ott keresett „rangjához méltó” lakást, ahol sok olyan család lakott, akiknek az életét az a rendszer tette tönkre, amelynek ő is elkötelezett képviselője volt.

²⁴ MSZMP = Magyar Szocialista Munkáspárt

²⁵ EKMK PAP.

A Villasor

A Villasor (József Attila utca) lakói közül viszonylag kevés családdal voltunk kapcsolatban, de itt lakott az a család, amelyikhez a legszorosabb, máig tartó kapcsolat fűz bennünket. No de menjünk sorjában.

Ez a hosszú utca a Honvéd utcától indult, és egy nagy kanyart leírva került meg a Püspökmajort, majd a Csermák utca/lépcső folytatásaként a Nándortelep határoló Szegfű utcáig vezetett. Emiatt a páros és páratlan oldal számozása jelentősen eltért egymástól, a páros számok a Honvéd utcától indultak, az 1-es szám viszont a Pázmándi utca és a Villasor sarkán lévő MÁVAUT²⁶ garázst jelölte. Ez a páratlan oldal képezi a Jeruzsálemhegy határát, de a házak a Nándortelep felé „néznek”, s az itt lakók baráti, közösségi kapcsolatai is inkább a Nándortelep lakóival alakultak ki.

Kiindulási pontnak a Honvéd utcához közelebb eső 2-es számot veszem, itt lakott a Balázs család. akiket – pontosabban három fiukat, Lászlót, Bélát és Zoltánt – Laci bátyám legelső környékbeli pajtásai között említ családtörténeti könyvében.²⁷

A Nárcisz utca páratlan oldala és a Villasor sarkán ma is álló emeletes ház az 1947-es választási jegyzék²⁸ szerint a 2/a számot viseli. Ennek a háznak „a mi időnkben” is több lakója volt, közelebbi kapcsolatban nem voltunk velük. Anyukám említette dr. Pongrácz Győző törvényszéki bírósági családját. Ők 1951-ben már Zircre költöztek, de Ági lányukkal később Veszprém Város Vegyeskarában találkoztunk és azonosítottuk a régi szomszédságot. Az '50-es években költözött a házba a Thimschina család, két fiukra emlékszem, de csak látásból ismertük őket.²⁹

Most áttérek az utca túloldalára, és már a számok sorrendjében haladok tovább, de csak azokat említem, akikről valamennyi személyes emlékem van, vagy akiről ismerőseimtől hiteles beszámolót hallottam.

Az 1-es számon már említett MÁVAUT garázs hivatalos neve egy 1938-as tulajdoni jegyzék³⁰ szerint a MÁV Közúti Gépkocsi üzeme. Ez a telep adott helyet a garázsoknak, javító műhelynek, de szolgálati lakásoknak is. Itt lakott családjával, három fiával Tóth Béla, az üzem vezetője, valamint Horváth Ferenc szerelő, Oláh László főgépszerező, Tóth János és Vida Ferenc kalauzok.³¹

²⁶ Magyar Államvasutak Autóbusz Társaság

²⁷ LECHNER L. 2016 37. o.

²⁸ MNL VeML Választási jegyzék 1947

²⁹ Jüttner András közlése szerint a családfő egy gépipari üzem tulajdonosa volt.

³⁰ MNL VeML Házjegyzék 1938.

³¹ Lőrinczi Ferentől ezúttal is fontos információkat és fotókat kaptam, melyeket hálásan



A MÁVAUT autóbusz garázs tervrajza, korábbi légi foto és kép az épület mai állapotáról



Németh János gépkocsivezető (öltönyben) és ifj. Németh János, aki később maga is gépkocsivezető lett



Németh János gépkocsivezető és Németh Jánosné vasúti igazolványa

köszönök. Magyar Királyi Posta autóbusz garage, később MÁVAUT gépkocsi üzem 1927–1972. Tervezte Erdély Ignác, Villasor 1., ma József Attila utca 9.

A 4-es számú ház lakóit, Benedek Imréné tanítónőt és Pali fiát szintén csak látásból ismertük.

Az 1947-es választási jegyzékben³² fedeztem fel, hogy egy ideig – talán fiatal házasként – a 6-os számú házban lakott feleségével ifj. Péti Szilveszter, aki édesapánk mellett kezdte mérnöki pályafutását, és akiről mindig a legnagyobb tisztelettel és szeretettel emlékezett meg.³³



A De Châtel lányok unokatestvérükkel – Marika, Judit, Koller Kati, Ágnes és Éva

A 7-es számú ház kiemelkedő szerepet töltött be nándortelepi életünkben. Itt lakott ugyanis a De Châtel család, akikkel a legszorosabb baráti, majd később rokoni kapcsolatok is összeköttek.

A család 1938-ban Szombathelyről költözött Veszprémbe, ahol a családfő, De Châtel Vilmos törvényhatósági állatorvosi állást kapott. Ahogy visszagondolok a Nándortelep régi lakóira, nekem általában nem külön-külön az egyes személyek, hanem a családok jelennek meg emlékezetemben. Megjelenik előttem a kert, Vilmos bácsi, ahogy a gyönyörű rózsáit ápolja, a veranda előtt a nagy labdarózsa bokor, a ház asszonya, Duci néni, aki kézben tartotta a háztartást, és szépre-jóra nevelte lányait, Marikát, Juditot, Ágnes és Évát, de támogatta a rokonságban segítségre szorulókat is.

Egy ideig magukhoz vették elhunyt bátyjának lányát, Koller Katit, majd nevelő szülőkként ők nevelték húgának teljesen árván maradt kisfiát, Imrust, Régensperger Imrét. Míg a nagy tudású, de csendes, kevés szavú Vilmos bácsi szabad idejét nagyrészt kertjében, kedves rózsái között töltötte, Duci néni szívesen fogadott vendégeket. Én magam egészen kis koromtól úgy emlékszem vissza, hogy a házuk mindig nyitva állt Duci néni barátnői, vagy a lányok baráti köre előtt. Ahogy már korábban írtam, a '40-es évek elején alakult ki az a baráti társaság, amelynek apraja-nagyja éveken át kapcsolatban maradt, s akik még közülük megvagyunk, ma is fel tudjuk idézni a régi közös emlékeket. A De Châtel és a Lechner család kapcsolatának szálai azonban még szorosabbá fonódtak, Laci bátyám és Ágnes 1955-ben megkötött házasságával, s a két családnak im-

³² MNL VeML Választási jegyzék 1947.

³³ LECHNER-PÉTI 2008. 155–156. o.

már rokonságban megélt sok szép élményével, melyekről Laci bátyám is, én is részletesen beszámoltunk családtörténeti könyveinkben. Az unokák megszületése a nagyszülők közös öröme volt, de sajnos ezt az örömet Duci néni nem tudta megosztani szeretett férjével, aki már 1953-ban elhunyt. Korai halálához nagyban hozzájárult az a koncepció, per, melynek alapján munkahelyéről elbocsátották, és ezt a csapást amúgy is gyenge szív-



A De Châtel család – Ágnes, Marika, Duci néni, Vilmos bácsi, elől Imrus, Éva, Judit

ve már nem tudta elviselni. Laci bátyám sajnos már 2016-ban eltávozott közülünk, a De Châtel lányok közül Judit, Marika sem él már, de Évával levelezünk, Ágnessel, Jutka unokahúgommal pedig napi kapcsolatban vagyunk, és talán azt is elmondhatom, hogy ők azok, akik leginkább biztatnak, hogy felidézsem azt a régi Nándortelepét, ahonnan a mi közös történetünk indult.

A 8-as számú házban dr. Morelli Kálmán fogorvos lakott, feleségével és István fiával. Nádasdy Borbála³⁴ róluk is megemlékezik a „Zagolni szabad?” című könyvében, bár ő inkább Balatonalmádiban, nyaralásaik során találkozhatott velük. István a kiváló vívómester, Bors Ágoston, Guszti bácsi egyik – emlékeim szerint – elég tehetséges tanítványa volt. Az én emlékeim Morelli Kálmánhoz, mint fogorvoshoz fűződnek, tőle származtak első fogtöméseim.

A 9-es számú ház lakói közül mi Balogh Andrásné Zsuzsa nénit és gyermekeit, Bandit és Zsuzsát ismertük, bár ők csak a háború után költöztek rokonaikhoz, az eredetileg ott lakó Balogh Istvánhoz és feleségéhez. Bandi Pali bátyám egyik legjobb barátja lett, de nemcsak hozzá, hanem egész családukhöz ragaszkodott. A nyári szünetekben szinte naponta megfordult nálunk, később, ha külföldön járt, édesanyánknak címzett lapokon küldte üdvözlését. Morelli Istvánhoz hasonlóan ő is vívott, egyik erőssége volt Guszti bácsi csapatának. A Veszprémi Vegyipari Egyetemen szerzett diplomát, mint mérnök, a MÁFKI-ban helyezkedett el, munkásságát a Veszprém Megyei Életrajzi Lexikon is méltatja.³⁵

³⁴ NÁDASDY 2008. 198. o.

³⁵ EKM BALOGH A.



Kubriczky Józsefné és három lánya, Gabriella, Katalin és Annamária a Márföldy villa előtt

újonnan elkészült villába. Közvetlen szomszédjukban a Rezeda utcai kis vegyesboltra persze ő is emlékszik. Ő még Bajcsy bácsit említi, mint tulajdonost, míg



Máföldy Aladár és felesége Malomsoky Erzsébet

A 10-es számú ház, a már korábban említett – ma is álló – Márföldy villa, a város főépítészének Márföldy Aladárnak és családjának – feleségének és Olívia (Baba) lányának – egykori otthona. Szerencsére itt is volt kihez fordulnom néhány személyes emlékéért. A múlt évben Olívia lánya, Vámos Amanda nagyon kedvesen közvetítette nekem, amit 93 éves édesanyja felidézett az évtizedek távolából, amit ezúton is köszönök neki. A család 1926–29-ig még a Diófa utcában lakott – Olívia 1928-ban még ott született –, csak 1929-ben költöztek a Villasorba, az

a későbbi korosztályok már csak Bajcsy Ferenc özvegyét ismerték. Jó kapcsolatban voltak a már korábban bemutatott Teleki családdal, így Telekiné Bözsi néni lett Olívia bérmaferesztanya. Sok szép emlék kötötte Veszprémhez, bár később tanulmányait egy budapesti intézetben folytatta, és már csak a vakációkra jött haza, amiket nagyrészt együtt töltött legjobb barátnőjével, az építész mérnök Csomay Kálmán idősebbik lányával, Piroskával.

Máföldy Aladár kiemelkedő szakmai tevékenysége nagyban meghatározta Veszprém két háború közötti arculatának kialakulását, életútja azonban arra is példa, hogy a háború utáni politikai változások hogy törték derékba egy tehetséges, mun-

kájának elkötelezett szakember pályáját. A Veszprém Megyei Életrajzi Lexikon szócikke szerint Márföldy Aladár (1893–1988) 1921-ben szerzett diplomát a Budapesti Műegyetemen, majd 1922-ben került Veszprémbe, és 1924-ben már ki-nevezték a város főmérnökének, sőt 1929-ben „életfogytiglan” megerősítették főmérnöki állását. Fő feladata a városrendezési terv kimunkálása és megvaló-sítása volt. Az ő tervei alapján alakult ki több városrész, és az ő főmérnöksége idején épült a Pázmány István által tervezett Hősök kapuja is. 1945-ben ered-ményesen tárgyalta a németekkel a városi közművek megmentésének ügyében,



*Marföldy Aladár feleségével és kislányukkal,
Olíviával*



Olívia a kertjükben



Marföldy Aladár



*Marföldy Olívia a villa udvarán a család
Steyer Puch autója mellett³⁶*

³⁶ Köszönöm Vámos Amandának, hogy a családi képeket rendelkezésemre bocsátotta

de az ő nevéhez fűződik a Viadukt nagy ívének a megmentése is, melyet két társával hajtott végre.³⁷ Erről a vakmerő vállalkozásról több helyen olvashatunk,³⁸ az akciót talán mégis a legtömörebben a Wikipédia „Szent István völgyhíd” szócikke foglalja össze.³⁹

„A völgyhíd 50 éves évfordulója alkalmával végzett kutatómunka során rendelkezésre bocsátott hivatalos jegyzőkönyv elmondja, a híd megmentésének történetét.

Márföldy Aladár városi főmérnök, Takács József, a veszprémi vízmű főgépésze – az első világháború alatt torpedómester, így a robbanószerkezetek szakértője – és Tisztartó László gépész kockázatos tette szánta el magát a híd megmentése érdekében. 1945. április 22-én jegyzőkönyvbe vett szavaik szerint egy sötét éjszaka leitatták a Viaduktot őrző egyik német katonát, majd Takács felmászott a nagy ívre, és egyenként kiszerezte a gyutacsot a töltetekből. Ugyanezt viszont a hidat őrző másik katona miatt a két kis íven már nem tudta megismételni.”

További tevékenységéről másutt ezt olvashatjuk: *„Megszervezte a város légmentését, majd a háború után a romeltakarítást és az újjáépítést. Áldozatos munkáját nem elismerés, hanem mellőzés követte. 1946-ban állásából elbocsátották, családjával Balatonalmádiba költöztek. Évekig figuránsként, majd földmérő mérnökként dolgozott. A balatonfüredi Szívkórház főmérnökeként ment nyugdíjba.”*⁴⁰ A Balaton északi partján több nyaralót tervezett.⁴¹

Érdekes adalékkal gazdagította a ház történetét Debrecenyi János György a Veszprémi Szemlében megjelent cikkében, amelyben arról számol be, hogy szülei, már több gyermekükkel a korábbi albérletek után *„a veszprémi főépítész Márföldy Aladár Nándortelepen megépült villa alagsorában is lakhattak. Anyám, mint ház körüli segítség, apám meg, mint építőiparban dolgozó”*.⁴² Nagy segítség volt ez akkor a sokgyermekes családnak.

A 11-es számú ház lakói ismét kedves ismerőseink, s a nagyon szép villa a környék azon ritka épületei közé tartozik, melyek nemcsak megőrizték eredeti arcukat, de még ma is az eredeti család tagjai lakják. Dr. Scherer János – járási szolgabíró, majd főszolgabíró, árvaszéki ülnök – feleségével és három gyermekükkel 1938-ban költözött a házba, melyet édesapja, a jómódú zirci kereskedő vásárolt meg számára.

³⁷ EKMK MÁRFÖLDY A.

³⁸ VERES D. 1988.

³⁹ Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Szent_Istv%C3%A1n_v%C3%B6lgyh%C3%ADd (Letöltés ideje: 2022. okt. 28.)

⁴⁰ TUDÓSNAPTÁR – HISTÓRIA

⁴¹ A villa, miután a Márföldy családnak el kellett hagynia, BM óvodaként működött, ma ismét magántulajdonban van.

⁴² DEBRECENYI 2021.

A családdal mi De Châtelék révén ismerkedtünk meg, a két mama, Teri néni és Duci néni a közeli szomszédságban hamar összebarátkozott. Ugyanígy a gyerekek, Jóska, Ilona (Lonci) és Marika is tagja lett a már sokat emlegetett gyerek társaságnak. Loncika kis korától kezdve sokat betegeskedett, így a mozgalmassabb játékokban nem vehetett részt, emiatt hiányzik is az akkor készült csoportképekről, de a lányokkal, különösen Ágnessel nagyon meghitt barátságban, sok időt töltöttek együtt. Betegsége Loncit sajnos végig elkíserte, és fiatal asszonyként, 32 évesen hunyt el.



A törzscsapat De Châtelék kertjében – hátul állnak. Zakariás Anti, Scherer Jóska, Zakariás Oszkár, Börzsönyi Pista, Lechner Laci, Hadházy Jóska, középen ülnek. Lechner Pali, De Châtel Marika, Koller Kati, Flock Baba, De Châtel Ágnes, De Châtel Judit, elől ülnek. Scherer Marika, Lechner Ági, De Châtel Évi

A háború, és a különböző politikai rendszerek a Scherer család számára is sok megpróbáltatást hoztak. Jóska, aki Laci bátyámnál két évvel idősebb volt, még gimnazistaként került ki a frontra, de a fogság után szerencsésen hazatért, és így három év veszteséggel tehette le az érettségit. Később bányamérnöki diplomát szerzett, és előbb Várpalotán, majd Ajkán dolgozott.

János bácsit korábban a nyilas időkben embereséges intézkedései miatt büntették, a háború utáni rendszer pedig a korábban betöltött munkaköre miatt tartotta megbízhatatlannak, ezért állásából



Dr. Scherer János

felmentették. 1945-től nyugdíjazásáig tisztviselő, 1964-től haláláig a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum munkatársa, az intézet adattári részlegének egyik életre hívója és kezelője. Szakmai életrajzát Éri Istvánnak, a múzeum akkori igazgatójának megemlékezése alapján olvashatjuk a Veszprém Megyei Életrajzi Lexikon szócikkében.⁴³ János bácsi sokoldalúságát tanúsítja, hogy megírta Bakonybél és környéke útikalauzát, amely még ma is keresett darabja az antikváriumoknak.

Az akkori rendszer még Marikát – később dr. Kredics Lászlóné – is sújtotta. Jeles érettségije ellenére nem vették fel a Kertészeti Egyetemre, bár álma az volt, hogy tájépítő mérnök legyen, végül sok nehézség árán, levelező tagozaton szerzett diplomával dolgozott a NEVIKI biológiai osztályán, amire végül is szívesen emlékszik. Ő, miután férjhez ment, saját családjával is maradt, és ma is ott él lányával az eredeti szépségében megőrzött régi házban. Különös érték ez, látva a mellette lévő, valamikor ugyan ilyen szép, faragott bejárattal díszített villát, amelyet új funkciójában⁴⁴ már „modernizáltak”, amit szerintem nem lenne szabad!

A 12-es szám alatti soklakásos épületek szintén a Magyar Királyi Államvasutak Közúti Gépkocsi üzemének tulajdonában voltak, ezek a lakások ugyanis 1937-ben a MÁVAUT garázsban alkalmazott sofőrök számára épültek, és az egészséges környezet a gyerekes családok számára nyújtott otthont. Az egykori lakók: Asbóth László, Börzsei József, Geosits István, Hanti Gyula, Igyártó Zoltán, Kléber József, Kubriczky József, Mészáros János, Németh János, Szabó Raffael, Vizi Lajos. A gyerekek és a felnőttek szabadidejükben igazi közösségi életet éltek.⁴⁵



A Scherer család – Hátul Scherer Endre (János bácsi öccse), dr. Scherer János, elől Gersei Ferenc (Lonci férje), Lonci, Scherer Jánosné Teri néni és Marika

⁴³ EKMK SCHERER J.

⁴⁴ Ma József A. u. 17. Vital Medical Center – Orvosi és Fogászati Központ

⁴⁵ Magáról az épületről ismét Lőrinczi Ferencről kaptam fontos adatokat, valamint képeket az ott lakó Németh családról. Az épületet – Magyar Királyi Posta altiszti lakóház, Villasor 12. Ma József Attila utca 20. (1927–1972) – szintén Erdély Ignác tervezte. További fényképeket kaptam Kubriczky Gabriellától a valamikor ott élt családokról.



Id. Németh Jánosné Ligér Mária (1906–1955), a babakocsiban ifj. Németh János (1928–2007)



Id. Németh János (1897–1971), ifj. Németh Jánosné Fehér Rozália és leánya Katalin (1965.)



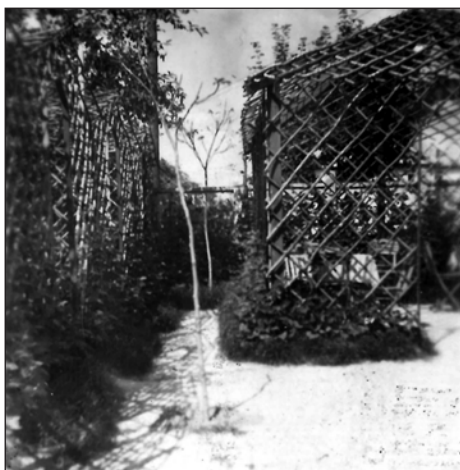
A Villasor 12-es ház lakóinak egy csoportja 1947-ből: áll Geosits Istvánné, karjában fia, György, előttük Kubriczky Józsefné, Hanti Gyuláné, Németh Jánosné, a gyerekek, Kubriczky Gabriella, Geosits Ilona, Kubriczky József, Geosits Klára, Havasi Ibolya, az első sor, Hanti Duci, Kubriczky Katalin, Kubriczky Annamária

A páratlan oldalon, a Schererék fölötti szép villák lakói közül már csak egy-két családra emlékszem.

A 13-as számú házban lakott Bárány Istvánné és fia István, aki a De Châtel lányok baráti köréhez tartozott, így Laci bátyám is szokta őt emlegetni.



Esti előadásra készülnek a gyerekek



A Marosvölgyi vendéglő kerthelyisége

körében, sőt egy időben még „tanszéki rangra” is emelkedett, ugyanis az 1949-ben létesült egyetem hallgatói hamar felfedezték és gyakran látogatták a „Maros tanszéket”. 1951-ben államosították a vendéglőt, de Marosvölgyi Ferenc néhány évig még dolgozhatott az étteremben, amit már nem ő vezetett. A kornak megfelelően esténként cigányzenekar szolgáltatva a zenét az étteremben, ami nyáron a környékbeli kertekben is hallatszott, de ez a diszkrét zene nem volt zavaró. Talán a '60-as, '70-es években Ruha Rudi és zenekara játszott az étteremben. Rudi, a primás önmagával és a zenekar többi tagjával szemben is nagyon igényes volt, a zeneiskolában képezték magukat, hogy a biztos kottaismeretet elsajátítsák. Ma-

A 15-ös számú házban élt az Ernei család, id. Ernei Sándor, felesége és négy gyermekük, Sándor, László, Aranka és Ilona. Közülük Lászlót ismertem személyesen, egyrészt Veszprém Város Vegyeskarából, amelynek 1956-ban alapító tagja volt, később Budapesten találkoztunk a Lovassy László és volt Piarista Gimnázium Öregdiák Baráti Körének összejövetelén. Többször említi őt „Úgy, ahogy volt” című könyvében Reichert Henrik,⁴⁶ mint gimnáziumi osztályuk egyik aktív, meghatározó tagját. Ernei Laci is azok közé tartozott, akiket az iskolapadból vittek a frontra, így ő is csak a hadifogság után hazatérve, több évet veszítve tudott leérettségizni. Később bányamérnöki diplomát szerzett, és előbb Veszprémben, majd Budapesten magas pozíciót töltött be.

A 18-as szám Marosvölgyi Ferenc 1947-ben épült vendéglőjét jelölte. Az épület, amely helyi mesterek munkájával készült, magába foglalta az éttermet, és a család otthonául is szolgált. Az étterem és a hangulatos kerthelyiség hamar népszerű lett a veszprémiek

⁴⁶ REICHERT 2006.

rosvölgyi Ferencet később mégis elbocsátották. 1958–68-ig a NEVIKI-ben vállalt munkát, hogy családját el tudja tartani.

Az 1970-es években a rangos Vadász Étterem működött tovább az épületben, ahova – mint hallottam –, Latinovits Zoltán is szívesen járt vacsorázni veszprémi éve alatt,⁴⁷ de sajnos, a ház már régóta elhanyagoltan, üresen áll.

A 19-es számú tornyos házzal zárom a sort, egyben a Villasort, innét csak Tóth Zsuzsát ismerem, őt is az énekkarból. Zsuzsa tanítónő volt, s csak nemrég tudtam meg, hogy verseket is írt. Sajnos már ő sem él.

Az 1950-es évek elején az egykori Püspökmajor területén három kétemeletes ház épült, így a Villasor – vagyis a mai József Attila utca páros és páratlan oldalának számozása is kiegyenlítődt, a házszámok megváltoztak.

A Rezeda utcával párhuzamos Búzavirág és Szegefű utca lakóit már nem ismertem, így róluk nem tudok beszámolni. Egyetlen kivétel a Filka család, ugyanis Filka Feri bácsi mint főkönyvelő, édesapám kollégája volt a Pannónia Áramszolgáltató Rt.-nél, feleségét, és két lányukat, Jutkát és Anikót is ismertem. Jutka – dr. Filka Judit –, aki egy évvel fölöttem járt az általános iskolában és a gimnáziumban, ma is ott él családjával a Búzavirág utca 8/A számú házban.

Miután a Szegefű utcában felépült a két kutatóintézet, a MÁFKI és a NEVIKI, az utca egy része a híres vegyész professzor, Wartha Vince nevét kapta.

Örülnék, ha valaki vállalkozna arra, hogy megírja a többi utca krónikáját, mert úgy gondolom, hogy az eddig megismert családokhoz hasonlóan a tovább-



Téli kép a Marosvölgyi vendéglő kertjéről, balról második a tulajdonos, Marosvölgyi Ferenc, mellette munkatársai⁴⁸



A Püspökmajor területén épült két kétemeletes lakóház

⁴⁷ Köszönöm dr. Vizi László szóbeli közlését.

⁴⁸ A képekért Marosvölgyi Máriának tartozom köszönettel.



A Filka lányok, Jutka és Anikó

utcákban laktak – Scherer Mari, Balogh gyerekek, Solymosi lányok, Eper lányok –, először csak az iskolában találkoztunk.

Hogy a Búzavirág utca ne maradjon ki, megpróbálok pár sort írni, de ez csak nagyon felületes – néni, bácsi –, garanciát nem vállalok.

Lássuk:

A Búzavirág 1-ben dr. Enyedy Károly döntőbíró élt a családjával. Gyerekei: Gyuri (már meghalt), Zsuzsi vegyész mérnök aki Pesten él családjával és Karcsi, aki nyugdíjas vegyésztechnikus és festőművész. Olajfestményei kiállításon is voltak.

Búzavirág u. 3. Két utcára néző gyönyörű kert, tele értékes, ma már még a Pilis-I kísérleti gyümölcskertben sem található gyümölcsfával, Stekker Károly végrehajtó tulajdonában volt, majd a fia dr. Stekker Károly orvos örökölte. A hatvanas évek elején az OTP népgazdasági érdekre hivatkozva kisajátította és két kétemeletes társasházat építtetett, majd a lakásokat jó áron értékesítette. A két OTP házzal megbomlott a Nándortelep kizárólagos villa jellege.

Búzavirág u. 5. Eredeti tulajdonosa Leviczek Júlia óvónő – saját óvodája a Graner udvarban volt –, majd az 1945 utáni zavaros években egymásután telepítettek be családokat Juliska néni mellé.⁴⁹ Nem tudom pontosan kik voltak, Kővári család, Izsák család. Később dr. Balogh István vette meg Juliska nénitől. A fia, dr. Balogh István él benne jelenleg a feleségével.

Búzavirág u. 7. Eredetileg Amrein bácsi – kőműves – lakott ott a fiával Dezső bácsival és a lányával Elvira nénivel. Dezső bácsi tisztviselő-féle lehetett, Elvira néni a háztartást

biak is megérdemelnék, hogy megőrizzük emléküket.

Amikor idáig jutottam, elküldtem levelemet dr. Filka Juditnak, akit már korábban is kértem a közös emlékezésre, és most levelemre az alábbi választ kaptam, amiben nagyon hiteles leírást küldött a Búzavirág utca régi lakóiról, akiket nála jobban talán senki sem ismer, hiszen gyermekkorától ott él a 8-as számú házban.

„Nekem sokkal szerényebbek az emlékeim, részben azért is, mert az utcánkban nem igen voltak gyerekek. Azokkal pedig, akik a közeli

⁴⁹ Balogh Marianna közlése szerint: még a mosókonyhában is lakott valaki, Juliska néninek pedig el kellett költözni. Csak amikor édesapjuk, dr. Balogh István megvette a házat, akkor költözhetett vissza, és ettől fogva velük élt haláláig.

vezette. Haláluk után a házat Vadas (?) fogtechnikus vette meg. Nem tudom ki a jelenlegi tulajdonos.

Búzavirág u. 9. Gyerekkoromban Józsa néni lakott ott, egyebet nem tudok róla. Jelenleg Kovács Árpád özvegye lakik ott.

Búzavirág u. Dohány u. sarkán Havasi néni lakott három fiával Sanyival, Lalival, a harmadik nevét nem tudom. Mindhárman jóval idősebbek voltak nálunk. A most ott lakót nem ismerem

Búzavirág u. Dohány u. másik sarka Demény bácsival és a feleségével Huber Mariannal csak köszönőviszonyban voltunk A jelenleg ott élőt nem ismerem.

Búzavirág u. 16. ún. nyeles telek, ami azt jelenti, hogy a nagyobb telkeket felosztották és négylakásos társasházakat építettek az utcára néző családi ház mögé. Gyerekkoromban az első házban Kandler bácsi és néni élt a lányukkal és annak férjével Érces bácsival.

Búzavirág u. 14. Ez az említett nyeles telken épült társasház. Senkit nem ismerek.

Búzavirág u. 12. Szintén nyeles telek a rajtalévő társasház a hatvanas években épült, általában egyetemi dolgozók lakják.

Búzavirág u. 10. A telek a már említett Stekker Károly, majd a fia tulajdonában volt és ez is kisajátításra került. Az utcára néző kis házban korábban Sós bácsi és néni élt, most egy orvos házaspár.

Búzavirág u. 8. Itt lakunk mi a férjemmel (dr. Komáromy Zsigmond) és a nagyobbik fiammal. A házunk és az egész nagy telek Stekker Károly, majd a fia dr. Stekker László tulajdonában volt. Az utóbbitól vették meg a szüleim 1969-ben. Anikó húgommal férjhez menésig itt laktunk. Később a telekből nyeles telket alakítottunk ki és én építettem a hátsó telekrészen egy családi házat.

Búzavirág u. 8/A. Itt lakik a kisebbik fiam dr. Komáromy András a családjával, Péterrel és Ádámmal.

Búzavirág u. 4. Gyerekkoromban Gergely néni lakta a menyével, aki egy vasúti tiszt özvegye volt. Jelenleg lakatlan, az új tulajdonost nem ismerem.

Búzavirág u. 6. Nyeles telek társasházzal. A hatvanas években épült. Lakója három özvegyasszony és egy fiatalember.

Búzavirág u. 2. Szintén az OTP által építtetett társasház

Az OTP házakban nagy a változás, az ott lakók jönnek-mennek, így adatokat nem tudok. A házsámok nem konzekvensek, de ez nem az én hibám.

Nos Ági, ennyit tudtam tenni, ennyire futotta tőlem

Kívánom, hogy sikeres legyen a munkád.”

Köszönöm Jutkának a Búzavirág utcáról szóló beszámolóját, amely pontosan mutatja azokat a változásokat, amelyek az elmúlt hét évtizedben bekövetkeztek. Ahogy az utcakép változott, úgy változtak meg az emberi kapcsolatok is.

Jutka sorai kicsit vissza is zökkentettek a jelenbe. Igen, a világ változásai nyomot hagytak a mi egykori kedves környékünkön is. De talán éppen ezért jó, hogy így közösen felidéztek: milyen volt, és mi is történt ott, azokban a régi időkben. Köszönetet mondok mindazoknak, akik segítettek felidézni, hogy milyen is volt – most már így mondom – a mi Nándortelepünk!

FELHASZNÁLT IRODALOM

- epiteszforum.hu/evtizedek-ota-uresen-allt-most-uj-fejezet-indul-az-egykori-veszpremi-gyermekkorhaz-historiajaban 2021.04.14. 17:26
- Magyar Nemzeti Levéltár (MNL.) Veszprém Megyei Levéltára (VemL.) – 1938–1941 Házjegyzék-MNV
- Magyar Nemzeti Levéltár (MNL.) Veszprém Megyei Levéltára (VeML.) – 1945 – Választási Névjegyzék
- Magyar Nemzeti Levéltár (MNL.) Veszprém Megyei Levéltára (VeML.) – 1947 – Választási Névjegyzék
- Tudósnaptár – História, tudosnapta.kfki.hu
- veszprem.varosom.hu/latnivalok/hidak-viaduktok/Szent-Istvan-volgyhi-Viadukt.html
- hu.wikipedia.org/wiki/Szent-István-völgyhíd
- BŐSZÉNÉ SZATMÁRY-NAGY Anikó (2008): Veszprém város története a kezdetektől napjainkig. Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata és a Művészetek Háza, Veszprém.
- CSAPÓ Tamás – LENNERT Tibor (2012): Veszprém településmorfológiája. *Földrajzi Közlemények*, 2012/4. 439–452. o.
- DEBRECENYI János György (2021): Sokgyermekes veszprémi családok anno. *Veszprémi Szemle*, 2021/3. 79–90. o.
- EKMK: Veszprém Megyei Életrajzi Lexikon
- GUTHEIL Jenő (2022): Egy régi veszprémi középület. *Veszprémi Szemle*, 2022/1. 101–105. o.
- Gy. LOVASSY Klára (2010): *A veszprémi völgyhíd építése a kivitelező szemével – In memoriam Gáspár Ernő (1908–2009)* – <http://real.eod.mtak.hu/id/eprint/4888> – Tanulmányok 10.237 16/TTO.17.2010.28
- HRABAL, Bohumil (1981): Csoda mindennap. Bárányszájú almák. In: *Diszgyász*. Európa, Budapest. 27–35. o., 101–106. o.
- LECHNER ÁGNES (2016): *Családtörténet két szólamban, 2. Sziklára épített szülővárosom*. Veszprém, MNL VeML. (Veszprémből Veszprémbe, III. – Veszprémi polgárok emlékiratai)

- LECHNER LÁSZLÓ (2016): *Családtörténet két szólamban, 1. Veszprémi vagyok?* Veszprém, MNL VeML. (Veszprémből Veszprémbe, III. – Veszprémi polgárok emlékiratai)
- LECHNER László – PÉTI Tamás (2008): *100 éves az áramszolgáltatás Veszprémben.* 2. bőv. jav. kiad. A Magyar Elektrotechnikai Egyesület Veszprémi Szervezetének kiadványa. Veszprém.
- LENNERT Tibor – CSAPÓ Tamás (2013): Veszprém településföldrajza. *Veszprémi Szemle*, 2013/3. 23–47. o.
- MÁRKUSNÉ VÖRÖS Hajnalka (2015): Gyermekmenhely, majd kórház. In: *Püspökkert. Írta és szerkesztette Márkusné Vörös Hajnalka.* A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, Veszprém. 191-211. o. – Veszprémi Kaleidoszkóp III.
- MOLNÁR Jánosné (2016): A zeneiskola épülete. *Veszprémi Szemle*, 2016/4. 45–49. o.
- NÁDASDY BORBÁLA (2008): *Zagolni szabad?* Méry Ratio, Debrecen. 170–171, o., 198. o.
- REICHERT Henrik (2006): *Úgy, ahogy volt ... Kortörténet Veszprémből 1926–1951.* A szerző kiadása. Viza Nyomda. Veszprém.
- SZÚTS ISTVÁN GERGELY (2015): *Veszprém ipar- és településszerkezeti változásai a 20. században.* Székesfehérvár, Enigma 2001 Kiadó. (Műhelytanulmányok a műemléki topográfiához, 2. füzet)
- VERESS D. Csaba (1988): A Viadukt szerepe a második világháborúban. In: *A veszprémi völgyhíd ötvenéves. Az építési és történelmi kutatások eredményei.* Szerk. Kiss Tamás. Veszprém Városi Tanács, Veszprém, 1988.

SOKSZEMKÖZT – VESZPRÉM

18 műemlék, 35 ezer négyzetméter – A veszprémi várnegyed megújulásáról¹

PLESKOVICS VIOLA

Mintegy 250 éve történt olyan hasonlóan nagyszabású munka, mint ami most zajlik Veszprémben: az egyes műemlékek felújítását, annak terveit külön-külön publikációval járjuk körül, előtte pedig a projekt vezetőit, szakembereit kérdeztük a munkaszervezés és a koordinálás részleteiről.

A várnegyed teljes rehabilitációjához nemcsak Veszprémben, de hazánkban sem volt még azonos méretű műemléki projekt: mi volt a legelső megközelítési pont, amivel szembe kellett nézni a koordináláshoz?

Pém Attila, projektvezető, igazgatóhelyettes (Castellum Vagyonkezelő Igazgatóság): Ekkora beruházás nagyon hasonlít egy olyan kivitelezéshez, mint amikor egy üzemelő épületben kell felújítani egy szintet. Ott is azt kell megszervezni, hogy hogyan lehet szétválasztani az épületet használók és a munkások útvonalát oly módon, hogy azok a lehető legkisebb mértékben zavarják egymást. A várnegyedben például könnyen jutottunk arra a megállapításra, hogy az egyetlen beközeledési útvonal, ami tehergépjárművel vagy személyautóval járható, csak a belváros irányából és csak az Óváros téren keresztül közelelhető meg, hiszen a Vár utca – az építési helyszín – egy zsákutca.

Fontos látni, hogy a várhegyen nem csupán a megújulásban érintett 18 épület van, hanem megtalálhatóak mások által üzemeltetett létesítmények is. A helyre-

¹ Az interjú megjelent az Építészfórum online építészeti napilap 2022. 11. 17-i számában. Lásd: <http://epiteszforum.hu/18-muemlek-35-ezer-negyzetmeter--interju-a-veszpremi-varnegyed-megujulasarol>

A másodközléssel célunk az, hogy a Veszprémi Szemle olvasói pontos és naprakész információkat kapjanak a veszprémi Várban zajló, és az épületgyűtéseket érintő felújításokról. Tesszük ezt abban a reményben is, hogy 2023-ban, folyóiratunk alapításának 30. évében szakmai publikációkat is közölhetünk azokról az eredményekről, új ismeretekről, melyek a Várban végrehajtott és a műemlékek restaurálásakor, régészeti feltárások során keletkeztek. Földesi Ferenc főszerkesztő.



állítási, felújítási folyamatokat ezért úgy szerveztük meg, hogy a szomszédok folyamatos, üzemszerű működése biztosított legyen. A helyszín szűkös jellegéből fakadóan a kivitelezési munkákat több technológiai megoldás is segíti. Mind a 18 épület közúton történő megközelítése a már említett Óváros tér felől, a Vár utcán keresztül lehetséges, ezért itt a kockakő burkolatot egy aszfalt réteggel védjük meg, a közműalagutat belső dúcolással biztosítottuk. A közút tehermentesítése és az Óváros tér, valamint a közvetlen környezetének zavartalan működése végett a várhegy keleti oldalán, az Úrkút utca felőli sportpályán egy óriási térállványrendszert építettünk fel. Ez a különleges fémszerkezet nem csupán látványosság és mérnöki bravúr, de az organizációban és a 2023-as cél elérése érdekében is elengedhetetlen, hiszen alternatív beközeledési lehetőséget nyújt a vár területére.

Mennyi időbe telt és milyen ágazatokkal történt meg a várhegy felmérése, és a projekteket megelőző tudományos dokumentációk elkészítése?

Pém Attila: Az elmúlt másfél évben, az előkészítő folyamatok során nagyszárendireg közel száz kutatási dokumentáció keretén belül térképeztük fel a vár történeti, védendő értékeit. Ezek régészeti, festő-, stukkó-, fa-, fém-, kő-, szilikát-restaurátori és művészettörténeti, építéstörténeti kutatások eredményei voltak, melyeket nagyjából negyven szerződésben rögzítettünk a szakemberekkel.

Vavra Áron, műemléki projektvezető (Castellum Vagyonkezelő Igazgatóság): Az építéstörténeti tudományos dokumentáció szerves részét képezi a fal-kutatás is. Ezek a folyamatok szoros összefüggésben vannak egymással, számos esetben egy kifestés, freskó megléte megnehezíti, kizárja a falkutatás elvégzését,



hiszen értékes falfestéseket nem távolítunk el a falszövet kutatása miatt. Ilyen esetekben szó szerint más irányból szükséges kutatni vagy következtetni az építéstörténeti összefüggésekre.

A már meglévő információk, és a még fel nem tárt elemek megismerésének érdekében szükséges minden felújítás előtt részletes kutatási munkát végezni: ennek során a különböző restaurátori szakágakat kell számba venni, és bevonni a kutatási folyamatba. Ezt megelőzően szükséges az építéstörténet megismerése, ezt a célt szolgálja az építéstörténeti tudományos dokumentáció készítése, amelyhez kapcsolódóan értékleltár is készül minden egyes műemléki épülethez kapcsolódóan.

Esetünkben 2021. márciustól indultak az építéstörténeti és restaurátori kutatások. Elmondható, hogy ezek a munkák 2021 decemberéig megközelítőleg 90 százalékban lezárultak, ezt követően a kiterjesztett kutatások, valamint a restaurátori tervek készítése indulhatott el, és zajlik jelenleg is.

A fent említett vizsgálatok indításához képest kis időbeli eltolással kezdődött meg az építészeti tervek készítése, ezekhez kapcsolódóan újabb réteggel bővült a kutatások halmaza, hiszen számos engedélyköteles vizsgálat elvégzése szükséges a munka folytatásához. Ilyen vizsgálatnak számít – a teljesség igénye nélkül – például a faldiagnosztika, a talajmechanika-alapfeltárások, a rétegrendek feltárása (födémek, padló rétegrendek, boltozatok esetében) stb., a faanyagvédelmi vizsgálatok vagy a tartószerkezeti vizsgálatok. Mindezek számos esetben restaurátori felügyelettel végezhetőek, hiszen a védendő szerkezeti elemek kismértékű feltárásával is járhatnak. Ez az előkészítési munkarész így jelentős számú egyeztetést igényelt a különböző területek, szakágak között. A várnegyed

kiemelt régészeti terület. Így minden olyan esetben, amikor felszín alatti rétegeket bolygatunk, régészeti megfigyelés is szükséges volt, amellyel, hogy előzetes régészeti dokumentáció készítése is megtörtént.

Az utolsó mondatra reagálva ugyanis van egy vár, amit mi szabad szemmel nem is látunk. Milyen új felfedezéseket hoztak a felszín alatti kutatások?

Vörös Tamás DLA, a Veszprémi Főegyházmegeye főépítésze: A várhegy anyagszerűségében egy komplex tér-tömeg rendszert alkot. A geológiai szempontból különleges dolomit sziklára az idők során számos természetes és mesterséges réteg került, ezek egymásra épülése nagyban meghatározza a hely topográfiáját. Történeti és épített szempontból két jelentős időszak mutatható be. Elsőként a középkori vár, később a barokk kor átépítései váltak meghatározóvá, de számos más korszak is nyomot hagyott a területen. A teljes ív az őskortól egészen napjainkig húzható. A feltárások állandó kihívást jelentenek, a meglévő tartószerkezetek felújításáig és megerősítéséig, valamint az új rendszerű konstrukciók létrehozásáig nem tekinthető lezártnak a folyamat. A jelen elvárásoknak és előírásoknak megfelelően a megújulás mértékéhez szükséges kutatások hiánytalanul elkészültek, kiegészítve néhány olyan értelmező és igazoló feltárással, amely a helyénvaló és arányos beavatkozások megtételéhez elengedhetetlen volt.

Vavra Áron: A veszprémi vár falai a középkorban a mostanihoz képest beljebb húzódtak. Amit most látunk, azok a barokk korban kiépített várfalak. Így számos, az épületekhez kapcsolódó, a jelenlegi várfalak irányába húzódó kertben a középkori várfal maradványai is fellelhetők. Például a Körmeny Ház, a Kanonoki Ház és a Simon Ház esetében, valamint a Szentháromság-szobor alatt is előkerültek várfal szakaszok, épület-alapfalak a középkorból. Szintén a feltárások eredménye-



A Szent Mihály Főszékesegyháztól északra és a Szent György Kápolna körül működő, középkori temető részlete a székesegyház északnyugati tornya mellett.

A sírok körül látszik a feltehetően az őskorban járószíntként használt, megfaragott sziklafelszín.

Fotó: MNM Nemzeti Régészeti Intézet

ként előkerültek olyan várfal-szakaszok maradványai, amelyekről a késő középkori, kora újkori metszetek alapján tudni lehetett, de pontos elhelyezkedésüket csak most sikerült azonosítani.

A legtöbb középkori épületet – főleg a török időket követően – lebontották vagy befoglalták az újabb épületekbe (jellemzően alapjaikat). Érdekes, hogy amellet, hogy az Érseki Palota nyugati homlokzata előtt szintén az ábrázolásoknak megfelelő középkori falszakaszok kerültek feltárára az épület közvetlen környezetében, a jelenlegit megelőző püspöki palota jelentős részét azonosítani tudtuk. Erre vonatkozóan korábban is rendelkezésre álltak részleges adatok, illetve történeti kutatások, azonban a befoglalás jelentős mértékére csak a jelenlegi falkutatások során derült fény. A várnegyed legrégebbi épülete viszont a Szent György Kápolna, ahol Szent Imre középkori legendája szerint a herceg letette szüzességi fogadalmát. Ennek teljes felületű feltárása a sziklafelszínig szintén megtörtént 2022-ben.

Milyen hatással vannak a kivitelezésre ezek a felfedezések?

Vavra Áron: Természetesen középkori és barokk falat sem bontunk el. Ebből adódóan például a műtárgyak elhelyezése, közművek kialakítása különösen nehéz. Ezekre olyan megoldást kell és kellett találni, ami megfelel a régészet által támasztott elvárásoknak, a középkori falmaradványok épségben tartásának, de ezzel egy időben a modern építészeti, üzemeltethetőségi kritériumoknak is.

Sajnos számos esetben a régi falmaradványok is szerepet játszanak a ma is látható épületek vízesedésében. Erre jó – de nem egyedülálló – példa, hogy a Szentháromság-szobor alatt-mellett, valamint a Szent Mihály Főszékesegyház közvetlen környezetében a sziklafelszínre alapozott középkori falak zárt alakzata gyakorlatilag vízgyűjtőként működik. A megrekedő csapadékvíz okozta problémát a műemlékek védelme érdekében kezelni kell: az épületek szigetelését a műszaki és műemlékvédelmi szempontoknak megfelelően, a régészeti emlékek megőrzésével együtt kell megoldani.

Hogyan épül fel a felújítás koordinációjának hierarchiája?

Pém Attila: A Veszprémi Érsekség létrehozta a Castellum Vagyonkezelő Igazgatóságot, amelynek feladata, hogy menedzselje a projekt lebonyolítását, a teljes fejlesztést és végül az üzemeltetést is.

A beruházási terület 35 ezer épített négyzetméteren 18 műemléképületből áll – mindez bonyolulttá teszi ezt a fejlesztést.

Az épületek összetettsége miatt egyértelmű volt, hogy az egészet nem célszerű egy nagy generálkivitelezővel megvalósítani. Jobbnak bizonyult, hogy

az épületeket a műszaki összefüggések és szükségyszerűségek alapján négy olyan egységbe rendezzük, amelyeket egy-egy generálkivitelező vagy annak konzorciuma már egyesével át tud látni.

Sokféle variáció született, és több szempontot kellett figyelembe venni. Sikerült térben is menedzselhető, észszerű felosztást kialakítani, és végül négy generálkivitelező csapattal kötöttünk szerződést. A négy területen egy egységet képez az Érseki Palotaegyüttes, külön egység a Szent Mihály Főszékesegyház, a Szent György Kápolna, a Nagyszeminárium és a Körmeny Ház megújítása, a harmadik terület a Tejfalussy Ház, a Ferences Együttes és a Biró-Giczey Ház, míg a negyedik egységhez az úgynevezett kanonoki sor – a Kanonoki Ház, a Simon Ház, a Kísszeminárium és a Piarista Együttes tartozik. Mivel szűkös a kivitelezési tér, fontos volt a generálkivitelezői konzorciumok munkájának összehangolása. Olyan ütemezési, és munkaszervezési szabályrendszert alakítottunk ki, amivel egymást nem akadályozzák.



Milyen szempontok szerint választották ki az építészeket?

Vörös Tamás: A program a műemléki épületek mellett a hozzájuk tartozó udvarokat és kerteket is felöleli. Ilyen léptékű rekonstrukció a barokk korban, mintegy 250 éve történt utoljára. Egy ilyen összetett beruházáshoz komoly szakmai felkészültség szükséges, hiszen komplex megoldások esetén a különböző szakterületek együttműködése és a párhuzamos folyamatmenedzsment is alapvető feltétel. Olyan tervezőket, szakértőket kellett választani, akik vagy az adott épület és



*A közút tehermentesítésére létrejött térállványrendszer az Érseki Palota előtt.
Fotó: Nagy Lajos, ÉpíTech*

tér típusa, vagy a tervezendő működés tekintetében jelentős tapasztalattal rendelkeznek. Az építészeti tervezésnél kiemelten fontos az integráló és adaptív gondolkodás megléte, hiszen a teljes programot egészében és részleteiben is át kell látni. Számos kérdést kell konszenzus révén alakítani, mindezt úgy, hogy megfelelő minőségű kapacitással is rendelkezni kell. Meghívásos ajánlattételi forma mellett, 25 igazolt kompetenciával és kiemelkedő szakmai referenciával rendelkező generáltervezőből tíz építész és két tájépítész csapat került kiválasztásra.

Bár az egyes épületek megújulásáról lesz szó a későbbiekben, nagy vonalakban lehet-e arról beszélni, milyen mértékben újulnak meg funkcionálisan is a műemlék épületek?

Vörös Tamás: A középkori vár alapvetően védelmi céllal épült, de a területén liturgikus, egyházkormányzati, uralkodói és lakó funkciókat is kialakítottak. Később a végvár jelleg erősítése nem csak a falak erősítését, hanem a belső lakó funkciók sűrűsödését is eredményezte. Ezt meghaladva, valamint a leromlott állapotot részben integrálva, a barokk korban már a liturgikus, az egyházkormányzati és a lakó rendeltetés alkotta az épületek jelentős részét. A középkori házak át- és beépítésével emelték a barokk kori kanonoki házakat, szemináriumokat, rendi együtteseket. Ennek az épületállománynak a magja, téri struktúrája napjainkig fennmaradt.

Jelen programban a liturgikus és pasztorális rendeltetés elsődleges megújítása mellett a területek jelentős részét közösségi, kiállítási és rendezvényszervezési igényeknek megfelelően alakítjuk át. Ez a meglévő, jellemzően korábban lakó funkciójú épületeknél kompromisszumokat és egyedi megoldásokat is igényel. A hitéleti, illetve a vendégek kiszolgálását biztosító területek mellett, az érsekség hivatali, adminisztratív és üzemeltetéshez kapcsolódó részeit is meg kell újítani.

Egyúttal az is feladat, hogy nem csak egy-egy jól elhatárolható épületet újítsunk meg, hanem több épületegyüttes működésében, működtetésében is gondolkodjunk. A topográfiai adottságok, az épületek szűk egymás mellettsége és az egyidejűség különleges kihívást mutat, ilyen léptékű koncepció megalkotása esetén természetesen meghatározóak a formai korlátok és alakítási lehetőségek is. Nyilvánvalóan a kiemelt történeti értékekre nagy figyelmet fordítunk, de értelmeznünk kell a „város a városban” elhelyezkedést is, mindezt úgy, hogy ehhez kapcsolódni tudjon az a kultúrtáj karakter is, ami jelentősen meghatározza a várnegyedet és környezetét is.

Pém Attila: Üzemeltetési szempontból a XXI. századra készítjük fel az épületeket. Például, ahol szükséges, automata tűzvédelmi berendezést létesítünk vagy kialakítunk egy üzemeltetési központot, ahova befutnak az egyes védett területeken kiépített vagyonvédelmi kamerák képei. Az épületautomatika és a felügyeleti központ is itt kerül kiépítésre, azaz innen lesz vezérelhető majd az egyes épületek tereiben a hőmérséklet, illetve bizonyos terekben a páratartalom is. A templomokban kiépülő padlófűtés jelentősen növeli majd a komfortérzetet. Több épületnél marad a gázkazános fűtési rendszer, mert a műemléki környezet



erősen behatárolja a lehetőségeket, de ahol lehetett, ott megújuló energiájú fűtésre, levegős hőszivattyús rendszerre térünk át. Az új funkciók között szerepel a könyvtár és a levéltár elhelyezése is, ahol a tűzvédelem kifejezetten érdekes, de az állandó hőmérséklet és a páratartalom biztosítása is kötelező gépészeti követelmény ma már.

Mi a koncepció a zöldterületek, kertek, közterületek megújítását tekintve?

Vörös Tamás: A várnegyedben megtalálható többszintű növényzet, kertek és udvarok meghatározó, karakterképző részek is egyben, így az egységes megújításuk a projekt fontos eleme. Alapvető célunk, hogy a megújuló közösségi funkciókhoz kiterjesztett módon, minőségi szabad felületeket és térhasználatot rendelhessünk, illetve az eddig nagyrészt elzárt várfal melletti kertek elérése – lehetőleg akadálymentesen, általános esetben pedig épületeken keresztül – mindenhol biztosított legyen. Az átfogó és egységes generál szintű koncepció révén színvonalas épület- és kertkompozíciók jöhetnek létre. Az épületekhez tartozó kertek és udvarok az épületfunkciókkal összefüggésben megnyithatók lesznek – egyedi alkalmak esetén az összekapcsolásuk új téri élményt rendel majd a várnegyed különleges atmoszférájához.

Mely átadásokat tervezik 2023-ra az EKF eseménysorozatának alkalmából, és melyek azok a felújítások, amelyeket hosszú távra szerveznek?

Pém Attila: A 2023-as EKF alkalmára rövid időre megállítjuk a projektet. Ez éppen a nagy műemlék-helyreállítás félideje, ezért erre az eseményre a várnegyed épületeire kiterjedő, nagyszabású kiállítással készülünk. A 2021-től 2025-ig tartó műemlékhelyreállítás munkaközi állapotát a *Work in Progress* '23 nyitókiállításon mutatjuk be 2023 tavaszától. A látogatók tematikus útvonalakon járhatják be az addig elzárt várnegyed épületeit és egyes kertjeit, bepillanthatnak a kulisszák mögé. Megtudhatják, hogyan zajlanak a kutatások, restaurálások, és a tervezés.

Reményeink szerint a Szent Mihály Főszékesegyház hajója és szentélye jövő év tavaszára elkészül és a húsvéti feltámadást már itt ünnepelhetjük. 2023-ra az Érseki Palota egyes terei is látogatható állapotba kerülnek, bár ekkorra a restaurálások részlegesen fejeződnek csak be. 2024-ben a kivitelezés folytatódik, hogy 2025-ben lezáruljon a teljes műemlék-helyreállítás. Számos kulturális programmal gazdagodik ekkor a terület. 2025-ben nyílnak meg a Veszprémi Főegyházmegye állandó kiállításai, például az Érsekségi Kincstár. A Főegyházmegye történetét bemutató interaktív kiállításnak a Kisszeminarium ad otthont. A Boldog Gizella Főegyházmegyei Gyűjtemény állandó kiállítása a Körmeny Házban, időszaki tárlatok pedig a Piarista Gimnázium földszinti tereiben lesznek látogathatók.



